

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 75 kr.

BUDAPEST, 1895.

TARTALOM.

<i>Simonyi Zsigmond.</i> Mondattani vázlatok, I. A hiányos mondatok... 1	1
<i>Szilasi Móricz.</i> Vogul szójegyzék, I. ... 19	19
<i>Zolnai Gyula.</i> XV. századbeli glosszák az Egyetemi Könyvtárban... 49	49
<i>Simonyi Zsigmond.</i> Szláv szavaink eredetéhez ... 53	53
<i>Munkácsi Bernát.</i> Végszó a nap és vidra magyarázataihoz... 57	57
<i>R. Prikkel M.</i> Ósvallásunk egy-két 'nyelvi emléke'. III. <i>Hajnal</i> ... 70	70

Ismertetések.

<i>Balassa József és Pecz Vilmos.</i> Mi a mondattan? (John Ries: Was ist Syntax?) ... 79	79
<i>Szinnyei József.</i> A finnég szláv jövevényszavai. (Jos. Mikkola: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen I.) ... 85	85
<i>Zolnai Gyula.</i> Helyneveink eredetéhez. (Borovszky Samu: A honfoglalás története) ... 88	88
<i>Goldziher Ignác.</i> Az arab nyelvjárások legújabb irodalma... 90	90
<i>Goldziher Ignác.</i> Studia Sinaitica ... 96	96
<i>Balassa József.</i> A német nyelvjárások. (F. Mentz: Bibliographie der deutschen Mundartenforschung) ... 101	101
<i>Melich János.</i> Szláv szavainkról. (Ásbóth O.: A szláv szók a magyarban). ... 103	103
<i>Melich János.</i> Helyhatározó demonstratív elemek (Giesswein S. füzeté) 107	107
<i>Könyvészet 1894</i> ... 108	108

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás. <i>Szilasi Móricz</i> ... 119	119
A finn-ugor társaság közgyűléséről. <i>Szilasi Móricz</i> ... 121	121
Kotorgárt. <i>Melich János</i> ... 122	122
Panyóka. <i>R. Prikkel Marián</i> ... 124	124
Adatok a latin elemekhez. <i>Tóth Rezső</i> ... 125	125
Tröster János. <i>Melich János</i> ... 127	127
Valaki és néki. <i>Simonyi Zsigmond</i> ... 128	128
A Königsbergi Töredék. <i>Simonyi Zsigmond</i> ... 48	48
Az indogermán rokonsági nevek ... 52	52
Valaki. <i>Munkácsi Bernát</i> ... 56	56
Hold 'reggel'. <i>Simonyi Zsigmond</i> ... 69	69
A <i>hajnal</i> szó újabb etymológiájához. <i>Munkácsi Bernát</i> ... 78	78

Sajtó alatt: Német és magyar szólások. A M. Tud. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka. Segédkönyvül a németből való fordításhoz s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz. A m. nyelvnek legjobb forrásából szerkesztette Simonyi Zsigmond. — Kiadja a Franklin-Társulat. — A könyv májusban jelenik meg. Ára aláírók részére 3 frt.

Mondattani vázlatok.

I. A hiányos mondatok.

— Főolvasás a M. T. Akadémiában 1895. jan. 7. —

Miután a magyar mondattannak két terjedelmes részét, a határozókat s az összetett mondatokat, földolgoztam két nagyobb munkában¹⁾: kötelességemnek tartom, hogy a mondattannak többi szakaszait is tüzetesen kidolgozzam. Minthogy azonban ez bonyodalmas és időbe telő munka: a kutatások eredményeit előbb rövid vázlatokban kívánom bemutatni. Egyelőre a mondatrészek egymáshoz való viszonyát választom e vázlatok tárgyául, s így első sorban természetesen az alany és állítmány viszonyáról kell szólnom, itt is legelőbb azokról az esetekről, melyekben az alany vagy az állítmány hiányzik, tehát az úgynevezett hiányos mondatokról.

A hiányosságnak a mondatban számos fokozata lehet, de megkülönböztethetünk két főosztályt. Lehet a mondat valósággal hiányos, a mikor t. i. nyelvérzékünk egyáltalán nem különböztet meg benne alanyt és állítmányt, tehát a mondat nem tagolódik két részre. Lehet aztán csak látszólag hiányos; ilyenkor csak nincs kitéve az alany vagy állítmány, más szóval csak lappang az egyik rész, s néha a nyelvérzékre nézve teljesen el is vész, s akkor a mondat valóban hiányossá válik.

1. Tagolatlan mondatok.²⁾

A nyelvtani állítmánynak forma szerint főrésze az ige, mely azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami cselekszik, szenved vagy vala-

¹⁾ *A Magyar Határozók*, két kötet. *A Magyar Kötőszók*, három kötet.

²⁾ Vö. Miklosich: *Subjektlose Sätze*. — Veress Ig.: *Alanytalan mondatok*, *PhilKözl.* 16: 636.

milyen állapotban van. Az alany nevezi meg azt, a ki vagy a mi cselekszik stb.

Ilyen két főrésze tagolódnak mondataink rendszerint. Mégis vannak tagolatlan mondataink is, melyek egyetlen képzetet fejeznek ki, egyszerűen elmondják, hogy mi történik vagy mi történjék, a nélkül, hogy a cselekvőt s a cselekvést egymástól megkülönböztetnék. A tagolatlan mondatnak négy eredeti és tipikus osztályát állíthatjuk föl.

I. Az elsőbe tartoznak az alanytalan igék («személytelen igék»). Ezek többnyire természeti tünetenyekre, időjárásra, időmulásra és testi bajokra vonatkoznak, tehát olyan jelenségekre, történésekre, melyeknek cselekvője ismeretlen. Pl. *villámlik, dörög, esik, havazik, kiderül, beborul, be van borulva, fagy, enged, virrad, pitymallik, esteledik, alkonyodik; hol fáj? itt szúr, a szívembe nyilallott . . .*

Ezek közül némelyeket alanyval is használunk, de egyesek, minők *villámlik, havazik, fagy* (,es friert' értelmében) mindig alanytalanok, s nem is gondolunk hozzájuk alanyt. — A *villámlik -ik* ragja látszólag alanyt fejez ugyan ki, de ez csak forma, melynek semmi tartalma nincs, még kevesebb, mint a német *es: es blüzt, es schneit*. (Ez az *es* a mai német nyelvérzéknek jóformán a. m. a magyar *valami*; vö. *es raschelt: valami zörög, es klopft: valaki kopogtat.*)

II. Szintén teljes mondat értékük van az indulatszók a k: *jaj!* = ,ez fáj'; á v. *áh!* = ,ez csodálatos dolog' stb. Hisz vannak indulatszók, melyek nem eredetiek, hanem mondatokból fejlődtek, pl. *ne!* és *ni!* < *nézd, la!* < *lásd* (ném. *holla!* és *halló!* a *holen* ige imperativusa, eredetileg a túlsó parton levő révésznek szólt).

III. Tagolatlan mondatnak tekintendő a megszólítás is (a vocativus), pl. *te!* = halljad te; *Károly!* = ,halljad te Károly' vagy ,jőjj ide Károly'!

Ha a megszólítás a 2. személyű igét követi, akkor nem külön mondat, hanem a kitett vagy oda gondolt *te* névmásnak értelmezője, pl. «*Hallod-e te, Károly!*» «*Gyere [te], Károly!*» (Vö. «*Sajnálom szegényt*», hol a *szegényt* szó az alattomban értett *öt* névmás értelmezője.)

IV. Sokszor ijedtünkben, meglepődésünkben vagy egyéb érze-

lemtől indítva egyszerűen a látott vagy gondolt személynek vagy tárgynak megnevezésével kiáltunk föl; pl. *Segítség! Egy egér! Katonák! Lovas katonák! Szegény katonák! Szivárvány! Vége!* — Mondhatnám: *Egy egér van itt! Katonák jönnek!* De amaz egyszerű fölkiáltásokhoz tényleg nem gondoljuk hozzá ezeket az állítmányokat.

Az ilyen megnevező mondatokat sokszor indulatszó vagy megszólítás előzi meg: «*Ni, a huszárok!*» «*Édes anyám, egy egér!*»

Nincs kizárva az a lehetőség, hogy egyes ilyen kifejezések másféle mondatrészekből rövidültek; pl. «*segítség!*» ebből: adjakot *segítséget!* «*ni, a huszárok!*» ebből: nézd *a huszárokat!* (Vö. *Ne meg könyved*: en tibi tuum librum CorpGr. 279. eredetileg: *nézd meg könyvedet.* «*Neszze a ritka madarat!*» «*Neszze a fősvényt!*» Faludinál, ebből: *nézdse*; Kis Ig. ebben a latin *ecce avim raram, ecce avarum* utánzását látja, de egy hallgatóm értesítése szerint Somogyban, Lugoson ma is mondják: *Nesze a kenyeret! Nesztek a húst!* Azonban latin Faludinak ez a mondata: «*Imé maga pusz-táján a megvont remetét*» . . . 288. e h. *imé, lássad* . . .)

Ide tartozik az ilyen összetett mondatok előrésze: «*Egy perc* . . . s elszántan ugrik az ablak párkányzatára» (Tompa). Az ürge «*mint szalad! Pillanat, s odabenn van*» (Pet.). «*Egy fuvallat, összedől e kártyahalmaz*» (Ar.). «*Nem is nyögött, egy rángás, s vége volt*» (Pet. — vö. Veress, Pótk. a PhKözl.-höz II. 138. Lehr: Toldi 196). — Többnyire oda lehetne tenni ezekhez a *kell* ígét, de nyelv-érzékünk erre nem eszmél.

Míg az eddigiekről azt hihetjük, hogy eredeti kifejezésmódok, melyek sohasem voltak alanyra s állítmányra tagolva: addig viszont más tagolatlan mondatok csak idő jártával lettek ilyenekké, rendszerint rövidülés által, de néha két szerkezetnek összezavarása (ill. analogiás hatás) folytán. Ilyenek:

V. *Azt mondják, beszélnek*, s más ilyen többes 3. személyű mondatok, melyekben általános alanyt kellene kifejeznünk, de ennek kifejezése lassanként idejét multa. A többes forma mutatja, hogy ezeket valaha többes számú alanyval mondták, ez pedig nem lehetett más, mint *emberek* vagy ezzel egyértékű szó. Molnár Albert így magyarázza: «*Subintellige: az emberek, némelyek*» (CorpGr. 261); de tényleg ma már nem gondolunk erre az alanyra.

VI. *Terítve van, föl van találva, be van fogva* nyilván ilyenekből rövidültek: *terítve van az asztal, föl van találva az étel, be van fogva a ló* — de most már az alanyok hiányát nem érezzük.

Jókai azt írja: «*No, az ocskói kastélyért már meg van fizetve*» (Szeretve mind a vérpadig I. 185). Ez két egyértékű kifejezés kombinálása: «*Az ocskói kastélyért (már megfizettünk + az ocskói kastély ára) már meg van fizetve.*»

A mely kifejezésekre e két magyarázat közül egyik sem alkalmazható, azok alkalmasint német eredetűek: *segítve van rajta, gondoskodva van róla* stb.

VII. Ha azt mondjuk: *Innen igen messzire látni*, — itt nézetem szerint mai nyelvérzékünk az infinitívust veszi állitmánynak, mintha valóságos igealak volna s nem csak igenév (hiszen a *szabad* szó is igévé válik: *szabadna, szabadjon*). Pedig az ilyen infinitívus eredetileg alanya volt a mondatnak; ezt bizonyítják nyelvelmékeinkben s nyelvjárásainkban az ilyen multidejű szerkezetek: *látni vala, láthatni vala, látni volt* stb. Egyébiránt alig kételkedhetünk, hogy a főnévi igenévnek ez az egész használata szláv eredetű (l. Nyr. 19: 249).

VIII. A palócz azt mondja: *Úgy megdagadt a képi, hogy a szemit se látszik* (Nyr. 6: 462); s Vitkovics is palóczosan írja: *Elég termést látszik a tőkéken* (Munk. 2: 77). Itt tehát a *látszik* igének nincs alanya, s e szerkezet talán «*a szemit se látni*» analógiájára keletkezett, de talán szláv eredetű.

Az Ormánságban azt mondják: *el van addal a buzát, meg van véve a bort*. Ez kétségkívül a déli szláváságból van véve, mert a szlávásban e szerkezet majdnem általánosan el van terjedve; pl. szerbül *broja se ne znade* szó sz. „a számot nem tudódik“, oroszul *umnožilo sja bratvi*, meg van szaporodva a testvéreket (Mikl: Subj. Sätze 54), kisoroszul «*ošukano mene* deceptus sum, wörtlich *deceptum est me*» (uo. 58. — Vajjon nem szláv eredetű-e a hasonló finn szerkezet? vö. Budenz: Finn nyt. 61. §).

IX. Ha azt mondom: *úgy látszik, eső lesz* — a *látszik* igének forma szerint megint nincs alanya, legföljebb a *dolog* vagy a *helyzet* képzetét magyarázhatni bele e mondatba. Ilyenek még: *úgy tetszik, úgy rémlik, úgy illik, úgy lesz, van úgy hogy . . .* stb. (l. MKszók. 2: 53—54.) — Tulajdonképp a mellékmondat volna itt a *látszik* alanya, de az alanyi mellékmondatot módhatározó mondatná változ-

tatja a főmondatbeli *úgy* szócska. Hasonló változáson megy át néha a tárgyi mellékmondat, pl. *úgy hiszem, esik* (e h. *azt hiszem, esik*); *úgy érzi, hogy minden tagja reszket* stb. (l. MKszók. 2: 55.)

X. A *félő* szó a régiéknél szintén előkerül alany nélkül, mert egyértékű ezzel: *félni lehet* vagy *félni kell*; pl. «*Ha nem félő a dértől, a földbe áthatni*» a plántát (Lippai: Pczs. Kert I. 44) stb.

2. Lappangó alany.

Az eddigiektől megkülönböztethetjük azokat az eseteket, melyekben az alany vagy állítmány nincs ugyan kitéve, de azért tudatunkban megvan, vagy határozottan, vagy csak kissé elhomályosodva.

Egészen kétségtelen az alany hozzáértése az igéhez, ha csak a személynév más van elhallgatva, pl. *irok* = *irok én, írj* = *írj te*. Hasonlókép van bemutatások alkalmával háttérben a mutató név más, pl. «*Kovács úr. — Öcsém*» = *ez Kovács úr — ez öcsém*. Szintúgy, ha valami pletykára azt mondom: *Mesebeszéd!* = *ez mesebeszéd*; vagy ha dicsérik valami tetteket s azt felelem rá: *Kötelességem volt* = *kötelességem volt az*.

De vannak állandó fordulatok, melyekben élénken érezhető az alany s a mondat úgyszólván csak megrövidült a gyakori használat következtében, úgy mint a gyakran használt szók is elrövidülnek, elkopnak. Így lappang az *Isten* neve ebben a népies szólásban: *tudja*; pl. egy halasi közleményben: Mög is két má fordúni, mer ezúta a lovak tuggya mére löttek (Nyr. 8: 43). Elállt az szépen, tudja meddig (uo. 86. szintén Halasról). Így írja Lehr: «*tudja mily különbség*» e h. *Isten tudja, mily különbség* (Nyr. 4: 552). — *Majd elválik* v. *megválik*: ezekhez alanyul rendszeren ilyen mellékmondat értődik: ,hogy lesz', ,mint lesz', ,mi lesz a dologból'. Az általános *dolog* vagy *dolgom* fogalma lappang a köv. mondatban: *Én a magyar isten híve vagyok máig, és úgy is halok meg, akármire válík* (Vajda J: Béla királyfi 23. Vö. még: «*Akárhogy válík*: es mag ausfallen, wie es will; *még úgy válík, hogy*: es wird noch so sein dass» Adámi: Spr. 212). — Szintúgy az ilyen kifejezésekben: *ha kenyértörésre kerül*; «*ha ivásra kerül*, ki nem tesz rajta senki; *ha arra kerül, hogy*» . . . (CzF.)

Az időhala dá st jelentő kifejezések is rendszerint maguk-

tól kiegészítődnek nyelvtudatunkban. Az óra van pl. alanyul érezve az ilyenekben: *Elütötte a nyolczat* (Kaz: Bácsm. aug. 3.). *Éjfélt üt* (KisfK: Karácsonéj). *Tizenegyet verte*, midőn elváltunk (Vitk: Munk. II. 67), *Tizenkettőt ver* Adonyban (Ar: Tengerihántás). — «*Már tizenkettőre jár*», t. i. az óra vagy az idő. — Az idő egészítendő ki s gyakran ki is van téve az ilyenekben: *Már későre jár. Már őszre jár. Tavaszodik.* «*Immár hat esztendejére jár*, hogy itt lakom» (RMNy. IIb. 313. itt a mellékmondatot lehetne alanynak tekinteni). Vö. *Elvándorol a madár, ha őszre jár az idő.* (Pet.) *Még korán van. Már későn van.* «*Éjféltájban lehetett már*» (Ar: Sz. László). — A székelyeknél, csángóknál s göcsejieknél találkozunk evvel a szerkezettel: *hány órakor van? vagyon-e már uzsonnakor?* stb. (I. MHat. 1:447). Ezek tulajdonkép alanyok s így értendők: *‘hány óra idő van? vagyon-e már uzsonnaidő?’* De az 1592-i kolozsvári Cisióban (az N. lapon) azt olvassuk: «*Mikorontan az mezőben vagy és tudni akarod, hány órakort legyen*, végy fel egy szalmaszálat» . . . Itt tehát a *hány órakort világos ragos alak* s alanyul az *idő* értendő. (Az erdélyi szászok, úgy hallom, szintén mondják: *Um wie viel Uhr ist's?* De ez alkalmasint a székely kifejezés fordítása).

Sokszor nincsenek kitéve, mert az illető állítmány mellett maguktól érthetők: a *pérez, birtok, gabona* stb. Példák:

Minden apró szükségre saját erszényéből *telt* (Abonyi: A mi nótáink I: 20). Ott telik, a hol van (Dug: Példb. 1: 156). Még ezüstsarkantus csizmára is *jutott* neki (Abonyi id. h. 19). A fősvénytül jut, a torkostul nem jut (Nép, Veszprém). Ha nem *csordul, csöppen* (Közm.). Fősvénynek soha *nem elég*: avarus semper eget PPBl. Míg barátunknak *van*, nekünk is van: *wir haben, so lange unser Freund hat* (Kaz: BarnhM. 79).

Azt gondoltuk, *miénk egész [a] diófáig* (Gvad: RP. III. czikely). Oly kevély, *mintha egész a diófáig övé volna* (Kovács: Közm. 96).

Termett neki az idén szépecskén. Az idén *vékonyabban takarodik*: *‘szűkebb az aratás’* (Somogy, Nyr. 8: 525).

Utójára hagytam azokat az érdekes szerkezeteket, melyekben az alany ki van ugyan téve, de nem alanyul, hanem valamely más mondatrész képében (vö. Lehr Nyr. 4: 544).

Ha azt mondjuk: *Sokan* elestek a törökök közül, — itt az

ige mellett két határozó van,*) s mindegyik lehetne alany. Lehetne: *Sok* elesett a törökök közül; és lehetne így is: *Sokan* (vagyis nagy számmal) elestek a törökök, — a hogy régente csakugyan mondták (vö. «*Hullnak* mindkét részről számtalanon a vitézlő rendek», Hall: HHist. 3: 29 s még ma is: *Elegen* vannak a mi embereink stb.). — Kétségtelen, hogy a mai szerkezet a két egyértékű régi szerkezet kombinálásából állott elő. Hasonló kombinálások a következők:

Az pogányok közül is nagyobb részre elhiszik (Károlyi: Credo 51. = az pogányok is nagyobb részre elhiszik + az pogányok közül is a nagyobb rész elhiszi). — Megmaradna az morzsalékokban hét kosárral (Zvon: Post. 2:185 = megm. az morzsalékokban hét kosárnyi + megm. morzsalék hét kosárral). — Evvel csak ott kelhatsz elébb, a hol gyengébbül jutott az észben (Fal. 809). Az árnyoldalakból sokkal bővebben kijutott számunkra (Pet.-társ. lapja 2: 235. — vö. fönt a *jut* ige alany nélküli használatát). Jócskán fogyott a borból stb. (vö. a partitívus alanypótló szerepéről MHat. 1: 82—34). — Elég már a komédiából! (Pet., vö. Veress: Alanyt. mond. 640). — A parttól még messze van odáig (l. Veress uo.).

Különösen az *-an*, *-en* ragos számnevek és a r é s z h a t á r o z ó k (partitívusok) szerepelnek sokszor mint az alany helytartói. A régi *ben*-es partitívust látjuk ebben az állandó szólásban is: *mig benne tart e h. míg az eltart, míg van belőle (benne) valami*. Vö. *Míg ez világba tart* (LevT. 2: 77). A ki békeséges szívében, annak tart életében: *ein friedfertiger Mensch lebet lange* (Fal. 463. tehát soká tart élete). *Míg hát tart az éjtszakába', esze nélkül kap lovára* (Tomba).

«*Csak úgy virág, ha tarka; csak úgy asszony, ha barna*» (Pet., vö. Veress id. h. 136) legegyszerűbben ennek a rövidítéseül tekinthető: *csak úgy virág a virág, ha tarka* (vö. *míg a világ e h. míg a világ világ*, l. Veress 159).

3. Lappangó igeállítmány.

Itt két fősétet különböztetünk meg: az ige leggyakrabban páros vagyis egymással kapcsolatos mondatokban van elhallgatva, de a másik eset sem ritka, hogy t. i. egyes, magában álló mondat-

*) Az *-an*, *-en* ragos határozókról l. MHat. 1: 208.

ban sines kitéve az ige, hanem csak hozzáértjük a kifejezett mondatrészekhez.

I. Egymással összefüggő mondatoknak gyakran van azonos igéjük, s ilyenkor nem ritkaság a második mondatban az igének elhallgatása, kivált

1. Olyankor, mikor a második ige alakilag is teljesen azonos volna az elsővel. Így:

a) Kérdésre való közvetlen felelésben többnyire csak a kérdészet mondatrészt teszszük ki: pl. Ki volt itt? A bátyám. Mit akart? Pénzt. Őcséd volt itt? Az [volt itt] v. Az hát! Kimegyünk a ligetbe? Ki[megyünk a ligetbe], v. ki hát! v. igen! (Az *igen* szó eredetileg alkalmasint csak igét helyettesített, pl. Örültél az aján-déknak? «Igen» = igen örültem.) Soká tartott a tárgyalás? «Soká» vagy «bizony soká» vagy «nagyon soká». Az ellenfél nyerte meg a pört? Az ám. Nem akart engedni? Nem ám. — (A magyaros fele-lésről érdekes fejtegetése van Szász Károlynak a Nyr. 1: 80. lapján.)

b) Összehasonlító mondatokban legtöbbször egyazon ige szerepel, de rendszeren nem ismétljük, s ha az egyik mondat mellék-mondat, többnyire ebből hagyjuk el az igét s csak az eltérő mondat-részt teszszük ki (l. erről bővebben MKszók. 3: 160—163. 179); pl. Úgy ír neki, valamint egy idegennek (ír, Mikes). Szébbnek tart-ják, mikor a nép azt kérdezi vkiről: miért nem becsülik meg ezt az embert jobban, mintsem [azt tartják], mikor azt [kérdezi]: miért becsülik annyit (Fal. 594).

Van úgy, hogy az összehasonlításnak mind a két tagjában hiányzik az ige, mert ezt a *tertium comparationis*-t úgyis könnyen kiegészíti a hallgató: pl. Többre észszel, mint erővel (Dug: Pb. 1: 291, t. i. többre mész), v. Többet észszel, mint erővel (t. i. többet tehetsz). Valamint a terebélyes fa, azonképen a familia (t. i. mind a kettő kiterjeszkedik, Mikszáth: Nemz. ur. 111). — Még egyszerűbb összehasonlítást látunk ebben a háromszéki szólásban: A nagy harang s az ő szája (Nyr. 9: 31, t. i. mind a kettő nagy han-gon szól).

c) De természetesen sok más mondatkapcsolatban is meg-esik, hogy az igét ismételni kellene s ennek egyhangúságát kihar-gyással igyekszünk elkerülni, különösen kapcsolt, ellentétes, meg-engedő és föltétes mondatpárokban; pl.

A csitkó általbucskázott a fején, s lett belőle kölesvetés; *által Palkó es*, s belőle kölesörző lett (Kriza 400). Az ajándékot nem szokta elfogadni, kivált [—] ha azt neki szép leány kínálja (Pet: A kisbéres). A világi bírák kezéből néha kimenekedhetünk, de bezzeg nem az élő Istennek hatalmából (Fal. 46). Ha szeretsz, asszonyom, úgy kívánj egyebet, különben, tört szívvel [—], de mégis elmegyek (Pet: Szécsi M.). Mint a páva megy az utcán, ha beszél is, csak úgy kurtán (Göcs. Népd. 1).

Gyakori az ellipsis különösen a föltételező mellékmondatokban (l. MKszók. 3: 115); pl. Sem magamé, sem másé lenni nem tudok, ha csak tied nem (Shak. 2: 181). Ha valaki, ő tartozik nekem hálával.

Közmondásokban sokszor mind a két ige hiányzik: Guba gubához, bunda bundához (Nyr. 10: 524). Rózsához az illat, szűzhöz a szemérem (Dug: Pb. 1: 281). Fazekas korongrúl, varga kapitájárúl [beszél] (uo. 282). Magda Magdának, Magda az egész világnak (134). Ki vödörrel, ki csöbörrel (172). Kinek a pap, kinek a papné. Keeskérül gyapjut, kerecsenbül hattyt (Erd: Közm.).

2. Elhagyjuk azonban az igét olyankor is, mikor más a lakban kellene ismételni, de az alakváltozás az adott viszonyok közt magától érthető. Így:

a) Más személyben ismétlődnek az ige az ilyen példákban (az egyes esetek itt hasonlóak a fentebbi a. b. c. pontokbeliekhez):

Mikor jöttél meg? Tegnap [jöttem meg]. Mit mond Bátoriram hozzá? Bátori: Ezekre ezt (Fal. 670). Nem jöttök velünk? Nem v, nem ám v. nem bizony. Nem eszel belőle? Nem én.

Én is úgy teszek, mint te [teszel]. Úgy méri, mint Bódván [méri] az aludt tejet (Nyr. 6: 227). — A mint a többi, te is csak úgy (Fal. — itt mind a két ige hiányzik).

Megverek vkit vagy engem valaki. «Vagy levág vki, vagy én le vkit» (NépkGy. 1:247). Ha te elmész, én is el, töled nem maradok el (Népdal). Ha volnék én az arany csiga, te a fényes gyöngy, mit az magába zár (Szász: Ford. 107). Lónyai László megszálla a fehér farkasnál, hol én is [—], s egy reggel az ő szobájában valék (Kaz: Pályám 263).

b) Más módban kellene ismételni az igét a köv. és hozzájuk hasonló példákban (leggyakrabban *mintha* és *hogy ne* mellett):

Zene hallik mély vadonban, *mintha* égből [hallatszanék], mint álomban (Ar: Rege a csod.). Itt-ott összevissza betapodja, *mintha* csak véletlenből (Baksay: Gyalogösv. 2: 150). — Eljössz velünk? *Hogyne!* (= hogy ne mennék?) Pénze is peniszes, hogy ne gúnyója? (Dug: Pb. 1: 149.) Értelmes szavak is gyakran csainak, *hogyne* még inkább a jelek? (Kovács P: Fars. kaland 49). — Ezt (a sebet) türelmesen viselhetém, s *ne* férjem titkait? (Shak. 2: 36). «Később meg is kaptam [a hivatalt]. *Bár ne!*» (Ar. s Pet. lev. 194). Hányat engednek még töltenem benne, s bár ne különben mint eddig, az ég hatalmasságai? (Kaz: Levelei 2: 288). — Köszönd, hogy apádnak szólitottál, mert *ha nem*, egészen bénýellek vala (Kriza 395).

c) Néha más időben vagy cselekvésben, vagy tárgy-as alak helyett tárgyatlanban kellene az igének ismétlődni:

Ma is úgy vagyok, mint tegnap [voltam]. Pászthory a fogadóba szállott, hol a marsal [volt szállva] (Kaz: Pály. 271). — Iróra nézve mindig örvendetesb, ha a közönség azt kérdezi: miért nem dolgozik, *mint ha* ellenkezöt [kérdéz] (Ar. FövLap. 19: 1583).

II. A lappangó igéjú mondatoknak második főosztálya, t. i. az egyes, önálló mondatoké, szintén elég gazdag. Ezekben többnyire a határozó mondatrészek vannak kitéve (ill. a mondat tárgya), az ige pedig az alanyval együtt csak gondolatban van meg.

1. Az ide tartozó mondatoknak legnagyobb része föl-szólitó, még pedig:

a) Leggyakrabban olyan mondat, mely helyhatározóból áll, s melyhez magától értődik valamely mozgást, menést jelentő ige. Pl.

Előre! «Szegezsz szuronyt s csak előre!» (Gyulai). *Haj előbb, haj előbb*, asszonyom nyolcz ökre! (Népk. Gy. II. 87). *Haj vitézek, haj élébe!* (Ar: Rege a csod.). — *Hátra! Vissza!* — Gyerek, vagy *be*, vagy *ki!* «Lelek ez ajtón se be, se ki!» (Ar: Tetemre-h. — vö. Nyr. 8: 302). *Ki kutya a miséről* (Nyr. 24: 31). *Föl Budára! Rajta!* — *Talpra magyar, hí a haza* (Pet.). *Lóra*, csikós, lóra! (Népd.). *Egy, kettő, a palotához!* (Ar: Szentiv. álom 207). *Nyakamba, karomra!* (Népk. Gy. 1: 318).

Ide, ide jó vitézek! (Ar: Rege a csod.). *Ide szóra*, ti világnak lustosi! (Fal.). — *Félre*, undok pocz, vakandok! (Ar! Szentiv. álom 165). *Tüskedisznók*, innen *el!* (uo.). *No még egy körtáncz*, egy tündéri dal: és akkor, egy percz harmadára, *el* (uo.). *Tova* kutatni! égess, gyújts, ölj (Shak. 2: 68). — *Ne igen messze* eszeddel, szemmeddel! (Fal: NU.). A mértékletesség megkívánja, hogy *ne igen*

kijelélé őt érzékenységinkkel (Fal. 586). Vigyáznak magok lépésekre, hogy se ide, se oda kelleténél *ne tovább* (599). Asszonyunkhoz *ne közel!* (Ar: Szentiv. álom 165).

Lassan, fiúk, lábujhegyen! (Ar: Keveh.). Csak lassan! — *Ne olyan sebesen!* stb.

Főnévi igenév: Gyerekek, aludni [menjete]! ebédelni [gyertek]! — *Tova kutatni!* (Shak. 2: 68.) stb.

Ki vele! Hátrább az agarakkal! Ezzel a szerkezettel foglalkoztam MHat. 1: 370. Alkalmassint német eredetű, de már a népnyelvben is rég el van terjedve. — Az idézett helyen felsorolt példákat hadd egészítsék ki a következők: Fére a tréfával: *le burle da parte!* (Fal. 19). Más mutatók: ide szemeddel! (351). Féle onnan szemeddel! (354). — «Előbbre a löcsesel! Hátrább az agarakkal!» (Dug: Pb. 2: 73). Hamarább a görcsökkel! (uo. 1: 178). Lassan a testtel! (Nép.). Lassabban e kitagadással! (Ar., Nyr. 7: 409). — El tehát a hon bajával, most ez egyszer el vele! (Pet: Egri hangok). Bitóra véletek! (Pet: Coriol. 1: 1). El veled, te élet átka, el veled, le a pokolba! (Pet: A türelemről). — Tüzet alájuk, máglyára velük mind, a mennyien vannak (Szarvas, Nyr. 13: 281).

Más ez: *Bottal az ebre!* (Ar: Egri lány).

(De régibb magyar szerkezet: *doronggal hozzá* e h. *doronggal fogj hozzá*; l. alább).

b) Sokszor az *ad, vesz, tesz* igék fölszólítója marad el mint magától érthető: *adj, végy, tégy* vagy *adjatok* stb., ritkábban a 3. személy: *adjon, vegyen*. Az ilyen mondatok rendszeren tárgyát és helyhatározót foglalnak magukban:

Bort ide! Ide azt a pénzt! Jó a pálinka reggel, ide hát egy üveggel! (t. i. pálinkát, Kuthy: Haz. rejt. 34). Milljom átok! bort a billikomba! (Pet: Felkösz.). Franciska, ide a satullt! Franciska, die Schatulle her! (Kaz: BarnhM. 45). — Tüzet alájuk, máglyára velük! (Szarvas, Nyr. 13: 281). Ha pedig len sánta, csidmát a lábába! (Népk. gy. 3: 55). Kiki egyet az ölébe! (Ar: Rege).

Le a kalapot! Hut ab! (Márton ném. szót.). Elő a tőkét! (Ar: Arist. 2: 27). Le a lábodat! (t. i. a székről, Nép).

Néha a helyhatározót dativus helyettesíti: *Virgácsot neki!* Botot neki! Vízet a kutyának! (Nép). «Ejh, szerelem!» szól vén korunk, «oka a vér fölöslege s nagy hőfoka; csapot reá, hűtöt neki!» (Délib. h. 120). — Hátha az anyja, szép huga már most jönne siratni? *Vissza neki!* (Ar: Tetemr., l. Nyr. 8: 302). *Czoki neki!* (Nép.). — *Böcsületszavát* [adja nekem], hogy hallgatni fog ön (Nagy Ig: Az életuntak 2: 8). Kezet rá! — «Vigyétek a tömlöcznek sötét fenekére. Tizenharmad napig *se enni, se inni*» (ne adjatok neki, Népk. gy. 1: 166). — Kiki magának [szedjen stb.].

Íde tartoznak ezek az elrövidült üdvözlések: *Jó napot* (adjon Isten)! *Jó reggelt!* *Jó estét!* *Jó éjszakát!* — *Egészségire!* így is: Adj[*a*] Isten egészségire! vagy: egészségire váljon v. váljék! (Ez néhol, pl. Zalában, Rábaközben, Boros-Jenőn, így rövidül: «Váljék!» Szatmárban: «Használjék!» Dugonics így írja: Egészség utánna! mint Szatmárban mondják, ha valami elvész: *Hideg víz utána!* — *Szerencsés utat!* (tréfásan: szerencsés fölfordulást!)

c) Hasonló ellipsiszt látunk még más kifejezésekben is, többnyire állandó szólásokban, pl. esküvésben stb.

Isten engem! (e h. Isten engem úgy segéljen; más rövidítéssel: Isten úgyse', sőt Isten uccsa, vagy engem úgyse', engem uccsegen stb.). Artemis engem . . .! (Ar: Arist. 2: 346).

Elavult szólások: Ha meg akarod békiteni testedet, *doronggal hozzá!* (Czepl: MM. 191, e h. dor. fogj hozzá v. láss hozzá). Ha erő nem használ, *ravaszsgal hozzá* (Kisviczai, Erd: Közm.). Kézzeled hozzá, ha a kés nem fogja (Kovács: Közm. 108). Észszel hozzá, fiam, ha erőd nem bírja (Dug: Pb. 2: 156). — Vö. Csak csinján a dolognak: óvatos légy (Nyr. 7: 275). Így is: Csinján a dologgal! Lassan a testtel! No csak *bátran* a kanállal! (Nép.). — Jelentő móddal: «Kártyás az egész compagnia. A dámák az elsők hozzá, s utolsók tőle» (Fal. 146. azaz elsők, kik hozzá-fognak, s utolsók, kik tőle megszünnek).

d) Külön említhetjük az elliptikus tiltó mondatokat:

Ne olyan szelesen! «No csak ne oly nagyon!» (Merényi: Sajóv. népm. 2: 101). — *Egy szót se többet* róla: nichts mehr davon! (Kaz: Sarah S. 95). — A mi gyarlóságunk mind azt kiáltja: *ne annyit!*; kevélységünk ellen(é)ben mind azt, hogy még többet (Fal. 537).

Oda se neki! (Nyr. 3: 20, néha már jelentő móddal értve, pl. 7: 275 — eredetileg: oda se nézz neki! l. Lehr: Toldi 461). Oda se a bajnak, Pista! (Tóth E: Falu r.).

Érdekes, hogy az ige hiánya következtében néha a tárgyeset, minthogy nincs mire vonatkoztatni, elveszti ragját; pl. *Jó nap' Isten!* (Kálmány: Koszorúk 1: 28). *Jó nap Isten, jó nap!* (Népk. gy. 1: 164). *Isten jó nap, Isten!* (2: 13). *Kard ki, kard!* — Sőt egy-egy állandó szólásban ige mellett is történik ilyen kopás: *Eszem a zuzzája* (e h. zuzzáját, Somogy, Lugos vid.). Gyilkolom a fattya (Ar: Török B., vö. Gyilkolom a lelkét! Ar: Toldi est. — l. ezekről Lehr Nyr. 6: 114). — Vö. *ne madár*, ered. ne (nesze, nézd, nézdsze)

a madarat, l. itt 1: IV. — «Ne a kenyér» analogiájára: Fogja ez a darab kenyér! (Nyr. 6: 231. Hétfalu).

2. Ritkábban hagyjuk kifejezetlenül (ha nem tekintjük a *van* szót) a jelentő módú igét.

a) Még leggyakrabban történik ez kérdésekben; pl.

Jó utazók! *hová, merre?* (Fal.) Bogár Imre, *hová* olyan szaporán? (Népd.). Felsőleges uram! *hova* s meddig ilyen egyedül? (Népk. gy. 3: 326).

Minek ez a bot? stb. (= minek kell?)

Mit egy úrnak egy arany? (Közm., e h. mit ér? palóczosan így is: «Mit egy úrnak egy arany? Könnyen kicsapja, ha van.») *Mit nekem a világ?* (Kölcsey: Borkirály). Mit az nekem? (Ar: Életéből). Mit nekem a te mulatságod? Was gehn mich deine Freuden an? (Dóczy: Faust). — Eh, de mit most okoskodni! (Pet: Barátimhoz). — Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (Pet: Az alföld).

Hogy az alma? — ebben ma csak a *hogy* az állítmány képviselője, s igét nem is gondolunk hozzá. Azt lehetne hinni, hogy eredetileg így hangzott: *Hogy kél az alma?* De lehetett így is: *Hogy adja az almát?* s a tárgy úgy vesztette el ragját, mint az előbbi pont végén láttuk. S csakugyan azt olvassuk egy 18. századi beszélgetésben: *Hogy tuczetjét?* wie teuer das Dutzend? (KirBesz. 21. — Vö. még: Egy sing bársonyt vehetek den. 1365; *hogy esik hát egy fertály?* MTolv: Arithm. 81). — L. MHat. 2: 361.

Édes néném, *az egészség?* (hogy szolgál? Mikes 21. lev.).

b) *Esküformák*: Istenemre! Lelkemre! Becsületemre! (t. i. esküszöm, mondom, fogadom).

c) *Káromkodás*: Az angyalát! A Jézusodat! stb. — (Az-tán elgyöngült jelentéssel, tréfásan is: Az angyalát ennek a kis lánynak! «Oh, azt az égi angyalképedet!» Du holdes Himmelsangesicht! Dóczy: Faust csal. kiad. 143). — *A fenét!*

d) Állandó szólásforma ez: *Soha ilyet!* e h. soha se láttam ilyet. Pl.

Soha ily katonás leányt (Dug: Szerecs. 1: 423). Soha élttemben oly nagy mi haszna embert (Dug: Pb. 1: 240). A hegedős most megijed s búsan kiált: Soha ilyet! (Phil. Közl. 10: 992). Soha több fát, mint az erdőn, ki egyenes, ki görbe (Közm.).

e) *Közmondásokban és közmondásos szólásokban*

különféle igék kimaradhatnak s idővel egészen elveszhetnek a nyelvtudatra nézve. Pl.

Arra közelebb, de erre hamarabb (el lehet menni, Kovács: Közm. 83). Falra borsót (hányini kár v. időveszteség). Kopaszra hajport. Disznóra gyömbért stb. (Dug: Pb. 1: 259, t. i. kár vesztetgetni). Hol szóval, hol bottal az ember ellen (136, kell védekezni). Nem mindig papsajt.

f) Néha még elbeszélő mondatban is elmaradhat az ige, kivált ha gyors mozgást vagy általában egymásra gyorsan következő cselekvéseket beszélünk el. Pl.

Egy pillantást vetve a toronyra, kocsira ülök s *ki a faluból* (KisfK: Vig besz. 136). Ő maga derékon kapta a megkötözött lelkészt, hajduja a varázslót, *fel mind a kettőt a hintóba* (Jók: MFöld. 22).

Ezt az ellipsist leginkább a székely népnyelv kedveli, s mulatságos példát közölt Szilágyi Sándor egy székely adomában (Nyr. 20: 44):

Járásbíró: Nó Están, adja elé a dolgot igazán, úgy a hogy történt.

Están: Hát istálom, jókor reggel az ágyból fel, a zekét a vállamra, botot a kezembe s az utcára ki. Mikor Alszezen be, a kutya az inamba, Mózsit engem kétszer pofon. Én Mózsit a földre le, térgyemmel a mellire reá s egyik kezemmel a fülit, másikkal a haját. Erre két csendőr felém, az egyik a puskát nekem, másik a vasat kezemre, s engem is, Mózsit is a tömlőzbe bé.

g) Az összetett mondatnak sok érdekes szerkezet van, melyben a főmondat vagy néha a mellékmondat igéje hiányzik. Ilyenek:

Megruga egy lovam úgy a baloldalomban, *kicsinyben* hogy meg nem halék (Cserei: Hist. = kicsinyben mult). Igy *majd hogy, alig hogy* stb. l. MKszók. 2: 144. — *Rég* hogy ezen barackkfa alá jár, l. uo. 140, *hiába hogy* stb. uo.

Soha, *míg a világ!* (Belényesi, BSzemle 6: 128. 162 = *míg a világ tart v. áll*; de alkalmasint ebből rövidítve: *míg a világ világ*. Vö. *míg a világ világ lesz*; a Katalin-legendában: *Míg világ világul leszen*. Vö. Vörösmartynál: *Míg a világ, míg napja tart*). A szó belőle, *míg a világ, folyna* (Ar: Toldi, l. Lehr 121). Alhattál volna, *míg a világ* (Népk. gy. = örökké). — Egyszer volt özönvíz, *mióta a világ* (Ar: NCz.).

A van ige hiánya.

A *van* ige, mely az összes igék közt legáltalánosabb, legtartalmatlanabb, épen ezért leggyakrabban is elmarad (vö. Veress Ig: *Van* alak- és mondattana, Phil. Közl. 2. pótk. 190. 191. l.). Megjegyzendő azonban, hogy a *van* nem maradhat el csak olyankor, mikor a mondat alanya ki van téve, holott más igék, mint láttuk, alanyostul elmaradhatnak (Előre! Istenemre! stb.).

1. Így elmaradhat a *van* először is a következő kérdésmo-
formákban:

Hol a kés? Hol a késed? Hol a könyvem? stb. Hol egy paripa mint a téj? (Ar: Keveh.) stb. Veress 203. (Nem tudja kē, hun a birákok? Nyr. 3: 323). — Ki van a szekerem rudja, Isten tudja, *merre utja* (Népk. gy. 3: 143). — *De ki van...? mi van...?* nem rövidülhetnek, l. Veress 206. holott pl. németül: *wer da?*

Hány óra? — S így a feleletben is: Két óra. Fertály háromra. Már 12 óra [van]. Ellenben: már dél van; már reggel van; este van. (A palóczok, úgy hallom, mondják ezt is: Éjfél már.)

Mi baj? *Mi ujság?* *Mi hír* Budán?

Mi bajod? *Mi közöm hozzá?* «*Mi gondunk rá?*» (Pet.) stb. Veress id. h. 191. — *Mi hasznom belőle?* Mi haszna abban üdőt tölteni? (Pázm. l. Nyr. 19: 245). *Mi haszna*, hogy kiabál? Így is: mi haszna kiabál? (Innen aztán a *mi-haszna* lassanként a *hasztalan*-nal válik rokonértelművé; vö. *Mi haszna még a gyors nyilak?* Ar: Keveháza. «Soha éltemben oly nagy mi haszna embert» Dug: Pb. 1: 240. — Vö. még: *De mi hasznomra az ott maradás?* Dug: Szerecs. 1: 58. *Mi hasznában kerüli az ember a sátán kisírtetít?* KBodor: Hősz. 13. L. még NySz. *haszon*, Szól.)

«*Miért e félelem?* Hallgat minden elem» (Ar: V. László). *Lakomára jöttünk, minek e feszület?* (Ar. — stb. l. Veress 314. *De a minek* mellett inkább *kell* egészíthető ki, l. fönt 2. a.)

2. A *hol* kérdésre felelő helyhatározók mellett igen gyakran (s ilyenkor a határozó rendszerint megelőzi az alanyt):

Itt a könyv. *Itt a pénz.* *Itt a kezem.* (Igy: *Itt az idő, most vagy soha!* Pet.) «*Mit tünődöm? Amott egy tanya.* Bemegyek» (Pet.). «*Ott a sátán háza*» (Pet.). — *Hol fel a talpával a kerék, hol alá* (Ar: TSz. 1: 19). *Lábbal föl, fövel alá* (Kisv: Adag.). — *Csupa csiriz a fejében* (Dug: Pb. 1: 124). *Arczán egész lelke* (Kaz: Magy. ut. VII: 5. végén). — *Kinn a farkas, benn a bárány.* — *Körül a sok színben szűzek, asszonyságok* (Ar.). *Köröskörül sötét felhő az égen, egy*

magányos csillag ragyog közepen (Pet.). Lenn a Dunában a nap képe, reszket a folyó örömébe (Pet.). Az egyik kezemben fegyverem, a másikat sem hevertetetem (Pet.). — Férjeink fogságban ki tudja meddig (Baksay : GyÖ. 2 : 264). — Vö. Veress 203. 207. 209. 211.

Ide csatolhatjuk az olyan hiányos állapothatározó mondatokat, minőket a köv. magyaros szerkezetű példákban látunk :

Azon hevenyében helyt s időt rendelnek, megjelennek, *hegyes tör a markokban* : *colle spade alla mano v'entrano* (Fal. 7, az olasz eredeti tehát úgy mondja, mint a német : törrel a markukban). Megy továbbra, lant kezében, kémlélődvé meg-megáll (Bajza 1 : 144). Pór menyecske jött, korszó kezében (Pet.). Csak félig mutatják a betyár alakját, kit éji szállásra prüszögve visz a ló, háta mögött farkas, feje fölött holló (Pet.). — Vö. Veress id. h. 138.

3. Más határozó mellett ritkábban marad el a *van* ; legtöbbször még az állapothatározó igenév mellett (l. Veress id. h. 216) :

Rakva az ő szüve álnakságban (Valk : Gen. 22). A jó emberek halála sokszor keservesb kínokkal rakva, hogysen az kedvére élő gonoszoké (Pázm. : Kal. 807). Mért szemed kisírva lányka? mért ily búban arcaid? (Bajza 1 : 150). Becsukva a szem, hülve a szív (Pet.). Isten kék egével földve a tanyája (Ar.). — Innen van aztán, hogy ez az igenév a melléknévi állítmány analogiájára a többes-képzőt is fölveheti : *Rakvák* halottaknak dögeivel (VirgC. 145). *Rakvák vagyunk* bünnel (Helt : Bibl. 1 : e4). Az utak *rakvák valának* békákkal (Lép : PTük. 1 : 259). L. MHat. 2 : 310. Ma csak a jelen idő 3. személyében : Szíveink *telvék* (Pet.) stb.

Lovam lába *indulóban*, magam szája bucsuzóban (Erd. Népd. 1 : 20). — *Tele* az egész táj sűrű fehér gőzzel (Ar.). Szívem olyan tele szerelemmel (Pet.).

Oda a pénzem! Oda minden reménység : lapsa est spes PPBl. Oda hát mi tőlünk a successio (Czeglédi, NySz.). Édes hazánk oda, nyakunkon a török hada (Czuczor : Hunyadi). — «*Fogytán* a rím. Halkabban csendül» (Kiss József). *Készen* a játszók? (Ar : Haml. 3. fv.). — Ajtómon is *fából* a kilincsem (Nyr. 3 : 94). — Most *igy* a divat (Nép, Rác-Almás).

Látta, hogy *hijában* minden akaratja (Ar.). *Mind hiába* stb. (Veress 214—5).

«*Kár érte*» alkalmasint idegen eredetű szólás (vö. kár volt érte; kár volna érte). — Népiesen alanynyal is: Kár a kan papnak a rák (tréfás mondás, mely visszajáról olvasva is csak így hangzik).

Litér mit ér, Rátót még annyit se ér, Kádártába kár a kenyér (veszprémi közmondás). Biz Isten, kár e nagy ijedség (Borsszem Jankó 1320. sz. 3). Tudom, azért akarnak engem kényszeríteni, hogy én úgysem leszek kár ha odaveszek is (Baksay: GyÖ. 2: 185).
Lányokhoz *korán* még mennie (Pet. I. Veress 212).

4. Sokszor hiányzik a *van* személyragos alany mellett (vö. már fönt az 1. pontban: *Mi bajod?* stb.):

a) *Vége!* Vége a tréfának! Oda vagyok, végem! (Ar.). Oda vagyunk, végünk! (Ar. — stb. I. Veress id. h. 192).

b) *Két éve* annak (Pet.). *Másfél hete*, hogy őket elhagyám (Pet.). Jó ideje, hogy a nap lenézett (Pet: Szilaj Pista — stb. I. Veress id. h. Lehr: Toldi 379—380). — Vö. *Sok ideje vagy-on-e*, hogy szülted ötöt? (DebrC. 337). Egynehány napja vagy-on, hogy szülelek (338). *Órája vagy-on* már az álomból felkelnünk (Illy: Préd. 1: 19, főnévi igenévvel; ugyanezzel, de *van* nélkül: Nagy ideje mennünk, Ar.).

Az ilyen időhatározások sokszor szerepelnek közbeszúrt mondatokul: Már kétségbe kezdék esni, a midőn *immár annak negyed napja* rettentő szélvész jöven reánk erre a tengerre hozza bennünket (Mik: MulN. 336). A kit az a Molnár Gyuri *szent Györgykor lesz esztendeje* elvett volt (Nyr. 4: 32). — Innen aztán valóságos időhatározókká válnak s elvesztik mondati természetüket: *Negyed napja* vártalak, azolta semmit sem öttem (TelC. 293). Magával nem szólottam alkalmas ideje (LevT. 2: 285). Ha most esztendeje azt mondta volna vki: wenn man mir es vor Jahr und Tag gesagt hätte (Kaz: Sara S. 72).

c) Csak *egy forint híja* [van] a pénzemnek. *Ujja híja* (Nép e h. egy ujja hiányzik). *Egy tányérom híja* (Nép). — Vö. Koszorúdnak *híja lesz* miatta (Ar: A méh rom.). «Ételed jó, de *egy híja van*. Az az *egy a híja*, hogy nagyon sótalan» (Pet.). Vö. még: *egy híján húsz*.

d) Összehasonlításokban: *Több pénze, mint esze* (Dug: Pb. 1: 159). Mint a sásnak, három éle nyelvének (2: 43).

e) Közmondásokban: Ifjúnak ereje, öregnek esze (Kovács: Közm. 149). Gonosz hírnek sebes szárnya (155).

5. Hasonlóképp hiányzik sok tagadó mondat személyragos alanya mellett a *nincs* ige:

Nekem *semmi bajom* (Pet.). Erre *semmi gondunk* (Pet.) stb. Ébeni uramnak semmi böcsületi (MonOkm. 24: 571). — *Semmi baja h. kutya baja*, I. Veress id. h. 191.

Se híre, se hamva. Se szere, se száma. Se vége, se hossza. Se füle, se farka. «Se korongja, se sara. Se írja, se szelenczéje» (Dug: Pb. 1: 245). A jóra valóknak se nyugtok, se maradások miattok (Fal. 350). Sem éjem többé, sem napom (Pet. stb. Veress 192).

Soha nyugta nyelvének (Dug: Pb. 1: 128). Had, melynek soha vége (Ar.).

Személyrag nélküli alany mellett ritkán hiányzik a *nincs* ige:

Semmi baj. Se baj. Semmi kétség (Ar: A fülemüle). Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség (Pet.). — *Se pénz, se posztó.* Addig se koncert, se Svábhegy, a míg ez megnincs (Jók: Humor. papírszel. 238). Minek is ott híd, hol se víz, se medre? (Ar.). — *Sehol* egy védő kar, özön az ellenség (Ar.).

6. Végül az összetett mondatok szerkezetében is sok különösség a *van* kihagyásából magyarázódik. Ilyenek pl.

Úgy-e hogy mondtam, vagy: *úgy-e mondtam = úgy van-e, hogy mondtam;* de a *van*-t soha sem teszszük ki. (Egyébiránt mellékmondat nélkül is mondjuk: *Úgy-e? Úgy-e bár?*) — L. MKszók. 2: 151.

Miért hogy szentelt csontjaid elszagaták viaszpóláikat? (Ar: Haml.). — L. MKszók id. h.

Jár a lélek, *mind a hány* (Ar: Szentiv. álom 222) = *mind, a hány van.* — A *valamennyi* így vette föl a „mind” jelentését: *Eljön valamennyi* = eljön, valamennyi csak *van*.

Más személyben s más időben ritkán marad el a *van* ige. Pl.

Önfeledve ajkam szól: *te itt?* (Ar: Emlények). A nap még fénylik, holott *halva te* (Szász K. Kisf.-társ. Évl. új f. 3: 82). — *Ihol én, ihol én* pörölye világnak! (Ar: BH. 9: 35, «*en ego malleus orbis*» a krónikákban). — E gyönyör «miénk, *míg együtt,* — elvész *hogyha válunk*» (Szász K. Ford. 56 = *míg együtt vagyunk*). —

Soha, soha ilyen örült szerelem! (Pet. = nem volt). Jöttök, felel, épen a készre, kapóra; soha ily szerencsés hely, alkalom, óra (Ar. = nem volt v. nem lesz). — Vö. *soha ilyet,* l. 13. l.

NB. Az úgynevezett *copula* kihagyásáról az állítmányi névszó tárgyalásakor lesz szó.

Vogul szójegyzék.

Bizonyára sok időbe telik még, fájdalom, míg egy teljes vogul szótár birtokába juthatunk. Nemesak azért, mert az ilyen munka megírására több év szükséges, hanem mostoha viszonyaink miatt is, a melyek miatt még a hátralevő vogul szövegek kiadására is várakozni vagyunk kénytelenek. Ámde bizonyos, hogy a megjelent három kötet vogul népköltési gyűjtemény nemcsak néprajzi, de legkivált nyelvészeti tekintetből is rendkívül becses, szinte megbecsülhetetlen tartalmú, és misem kívánatosabb, mint hogy nyelvészeink minél behatóbban foglalkozzanak vele. Hogy pedig e szövegek beható tanulmányozásából hány homályos kérdés nyerhet felvilágosítást, azt egyelőre még csak sejteni sem tudjuk. S mégis azt tapasztaljuk, hogy e becses anyag, tisztelettel ugyan, de félretétegetik, a minek az oka nem lehet egyéb, mint a szótár hiánya. Mert mit csinálhat a nyelvész szótár nélkül — a holt anyaggal? S az eredménytelenség biztos kilátásával senki sem mer e szövegek tanulmányozásába belefogni, bizonyára a tudománynak nagy kárára.

Ezért bátorkodtam én erre a munkára vállalkozni, a mely csak félmunka, mert egy teljes vogul szótárt csakis egyedül Munkácsi irhatna meg. Azonban reménylem, hogy az én ideiglenes munkám is megtermi majd gyümölcseit, — ha egyébként nem, hát csak ideiglenesen, Együttal lehetetlen elhallgatnom, a mit különben mindenki természetesen fog találni, hogy bizonyára némely hiba, mulasztás stb. is belefurakodott ezen első kísérletbe.

Ezen szójegyzékben feldolgoztam a három kötet ,Vogul népköltési gyűjteményt', továbbá Munkácsi nyelvтанait, a melyek a NyK. 21. s kv. köteteiben jelentek meg. A Reguly-féle irás nincs bevéve, valamint nem dolgoztam fel Ahlqvist-nak újabban megjelent vogul evangéliomát sem, mivel ehhez már

készített szótárt Hunfalvy a NyK. 9. kötetében. A két szöveg közt van ugyan eltérés, de nem oly lényeges, hogy érdemes lett volna értük minden szót újra írni. Külömben még e szöveg helyessége is szigorú bírálatra szorul. Megemlítendő még, hogy Ahlqvist-nak van egy vogul szójegyzéke is (Wogulisches Wörterverzeichnis. Hels. 1891. a finn irod. társaság kiad.), a melyre, minthogy teljes szótárt nem irok, fölösleges lett volna, hogy tekintettel legyek. Így is meglesz ezen szójegyzékkel együtt az összes ismert vogulság szótára, és csakis a halászati műszók hiányzanak, a melyeket Munkácsi az Ethnographiában állított össze, de a melyeket már nem birtam felhasználni.

A mi eljárásomat illeti, a mennyire helyszűke miatt tehettem, minden szót s változatot külön kiírtam, mert ez a szótár használójára a legkényelmesebb. Eltértem ettől annyiban, hogy a névutók s határozók ragos alakjait a tőszóhoz írtam, ha az alak ezáltal nem változott. A rokon alakú szókra nem mindenütt utalok, mivel ezeket a német szómutatóból könnyű összeállítani. Továbbá a képzett igéket állandóan a tőige alá soroztam, részben helykimelésből, részben mivel a gyakorító képzők a jelentésben úgyse igen változtatnak. Megtalálni is könnyű őket, mert a tőszó a képző hozzájárulásával változatlan marad. Az igéket a praes. sing. 3. személyében írtam, kivéve a tavadai igéket, a melyek a futurumban közöltetnek, mivel a praes. gyakorító képzővel bővül.

Hogy megkönnyítsem a képzett igék keresését is, betűrendben elsorolom itt a leggyakoribb képzőket, a mint a praes. sing. 3. személyében a tiszta igetőhöz járulnak.

Ezek: -ämlí, -äsi, -ätali, -ëji, -ejojli, -eläli, -elti, -emli, -ëmti, -ënti, -ëšli, -eslanti, -ëtäli || -çati, (-khati), -çatili, -çëli, -çëläli || -iläli, -iläti, -ili, -iltäli, -inti, -ipi, -isli, -isläli, -itaxti, -itäli, -iti, -ji || -li, -lätäpi || -mati, -mäti || -pi, -pti || -setaxti, -si || -taxti, -taxtili, -tëli, -tëmtaxti, -tëptäli, -ti, -tili, -titi || -uji, -ujëpti, -uläli.

Rövidítések: B.=éjszaki, D=déli nyelvjárások, K.=kondai, KL.=közép-lozvai, AL.=alsó lozvai, P.=pelimi, T.=tavadai. Ezen betűk az idézet száma előtt állnak; az éjszaki vogul szóknál csak a puszta szám van rendesen. A római számok a Vogul népk. gyűjtemények köteteit jelentik; a hol csak arabs szám van, az azt jelenti, hogy a szó az illető dialektus nyelv-

tanából van idézve; némely szó, mivel igen gyakori, vagy a nyelvtanban könnyen föllelhető, nincs idézve.

A

-a, (-ä) 1) -e (interrogativum) *am-a* én-e? *näs-ä* csáklya-e?
AL. 62. 2) felszólító pl. *āñkw-a* ugyan anyám I.123.

a-á igen | *ja* — *a-ha* AL. 61.

a'imēlti táj | es schmerzt 351.

a'ir örvény | wasserstrudel II.391.

āyi leány | mädchen, tochter.

ayja ejha | juhei II.87.

aylä-pāylä immel-ámmal | oberflächlich III.415.

azšeriz pók | spinne AL. 78.

aywtēs kő | stein II.56. szikla | fels I.27.

āzwti hánt | schälen II.77.

aiłmatēł-, ailti l. *aivē*

aimant előbb, régen | früher AL. 61.

aitē, il-ai. elveszt | verlieren — *āyēlēm il-aitstēł* elvesztette esztét; *āmp il-aitstēł* az eb megveszett | der hund wurde wüthend T. 307.

aivän zabola | zaum II.339.

aivē alszik | schlafen T. 328. *jil-aitē, K. jil-aitti* elaltat, einschläfern; *jil-aimateleum* (pass.) elalszom T. 310.

ajal első | der erste T. — *ajalt* előtt, elé | vor; elől | vorn, voran; előre | vorwärts T. — *ajalnel* előlről | von vorn T. 306.

ajāñ, a. žum-pi' : apród | knappe II.131. — *a. žum saw pi-žä* sok fegyveres szolgál II.5.

ajemkitem apró-cseprő | sehr klein — *a. la'ilin, tqulin nāj a.-cs.* lábas, szárnyas istennőcske II.136.

aji iszik | trinken; — *ajenti* iddogál I.115. — *ajti itat* | zu trinken gebén I.69. K. II.376.

ajñ II.20. l. *ajñ.*

ajte ejt T. 327.

ajw ajtó | thüre T. 156.

āk nagyapó | grossvater K.

aki nagyatyja | grossvater III.124. bácsi | vetter I.34. *akim-as* öreg bácsim II.127.

akwē egy | eins — *akw'-ert* egyszer | einmal; *a-māt-ert* id. *a.-mat* valamely | irgend ein; *a.-māt* egyszer csak, tlk. egy helyt; *a.-mūs* minde-egyre | unaufhörlich I.162. *a.-mūs ta'ilä* telides teli | ganz voll II.120. *a.-ma'il-tarēs* egymás mellett | neben einander II.111. *a.-ālpī'* örökösen. I.142. *a.-pāl* egyik-másik része | irgend ein theil I.90. *a.-pāyēn* egymás mellé II.267. *a.-ti* épp úgy I.58. *a.-ti-pēł* mindenesetre 350. *a.-ta māt* ugyancsak azon a földön | eben in jener

gegend I.54. *a-ti sawit* ugyanannyi — a mennyi | gerade so viel. *a-tox* ugyanúgy | eben so I.146. *a-tori'* egyszerre | auf einmal II.200. *a-mūs at soha* | nie I.3.

akwāi' (transl.) egytől egyig | bis auf eins, insgesamt II.119. mindenfelé | überallhin I.8. *a. ātim* éppen nincs | es ist durchaus nicht I.3.

akwēs egyszeriben | auf einmal II.93.

ākū nagyanya | grossmutter II.322. néne | tante — *ākum-*, *ākū-ākū* néném-, nénje-asszony I.15. II.125; I.7.

al majdnem, valószínűleg | beinahe, wahrscheinlich KL. 21. P. 23.

al-khañghwa valaki | jemand AL. 59. *al-khuñ* valamikor | je einmal P. 19. *al-mān*, *al-māner*, *al-mār* valami | etwas P. 12.

āl 1) lábszár | schienbein II.170, 358. 2) öl | schoss — *āl-til* tele öllel III.32. 3) tegez | köcher (?) I.125.

alat ágy | bett T. 309.

alā fedél | dach II.395. — *mā alāi'* a föld színéhez | zur oberfläche der erde II.74. 98. — *alāñ* födeles II.351. *alāp* fedeltű II.313. — *sqrññ alāp kit nārā* aranyos fejbörtű két bocskor III.3.

ālā majdhogynem I.17. II.72. III.142. *ā-pél* mintha, csaknem 351. *ālāti* már csaknem II.259. — I. *al*.

alām íme I.136. hiszen III.20. lám II.432. | sieh', nun

ālēm bal II.244.

ālemkātenti, *ālēmti*, *ālēnti* - I. *ālmī*.

alēslēp vadász-, és halászsákmany | jagdbeute u. fischfang I.134. — v. ö. *ali* öl.

alḡā, *alḡāl* I. *ali*: felső.

ali felső | oben I.135. — *ali vōt* felszél | nordwind; *alḡā* II.89. *alḡāl* II.87. a folyón fölfelé | stromaufwärts; — *alēl*, *a-uit* felülről a folyón | von oben herab am strome; — *alēn* a folyó felvidékén | oben am strome B. 336.

ali öl | tödten I.3. II.279. — *alīli* öl II.61. vadászgat | jagen II.201. — *alīšli* id. I.4. — *alēšli* id., halász | fischen I.153. — *alīšlāli* fogdos, öldös III.368. — *alḡati* verekedik | sich herum schlagen I.25. II.93. — *akw-mūs at alḡatīli* semmikép se hagyja magát megöletni II.202.

ālīñ ragyogó | glänzend II.327.

almaji letelepszik | sich niederlassen AL. 77. — v. ö. *ālī* él.

ālmī emel | heben I.150. — *namēn ālēmnuwu* nevedet magasztalnók | deinen namen würden wir preisen II.134. *ma'il-jōr-ālēmnuwu* melleröt merítenénk | brusteskraft schöpfen II.134. — *ālmēji* id. I.30. *ālmelāli* id. II.192. *ālēmti* id. III.186. *ālēnti* id. II.285. hord | tragen I.22. II.96. *ālmēlti* emelint II.182. *almejoqlī* fölemel P. III.523. *alēmkātenti* (refl.) emelkedik AL. 77.

alné élet | das leben AL. 69. — v. ö. *ālī* él.

ālpēl reggel | morgens II.3. korai | früh III.204. *χolitān ā.*
holnap jókor | morgen früh II.127.

alpi test | körper I.132. *alpip* (adi.) II.62.

alpti fest | mahlen P. 27.

als halász-, vadász-szerszám | geräthe zum fischen u. jagen
III.64. 379. *alsiñ* (adi.) III.64. — V. ö. *ali* öl.

alu át | durch, *jñ-a.* egész éjen át KL. 18.

āluw, ēt-āluw III.227. — I. *alu.*

am B. AL. *ām* KL. T. *qm* K. P. én | ich.

aman, man B. — *am, amnā* vagy, avagy | oder K.

āmēn fejbőr | oberleder — *nārā-āmanēlnē samanl saka pattu-*
wāst bocskoruk fejbőrére szemük nagyon ráesett III.407.

āmērawē alámerül | versinken I.71. — *āmērmati* belemerít
eintauchen III.242. *āmértēlawē* levágódik ill. földre esik | zu boden
fallen II.183.

āmiš találós mese | räthsel B. NyK. 24:153.

āmp kutya | hund.

āmpēr hambár | kornboden I.48.

an most | jetzt, *an-man, an-maniñ, an-manēñ* hát | nun; *an-*
maliñ hát ime III.279. ezalatt | während II.20. *a.-m. āri* ama leány |
jenes mädchen II.97. *an-mōnt* a minap | neulich II.129. vala-
hol | irgendwo II.204. *aniñēn χātēliñēn* I.3. *a. χātēliñē* II.118. mind
e mai napig; — *an-ta* (sic!) ime az AL. — v. ö. *āñ.*

an mert | weil K. I.167.

anū, pors-a. szemétdomb | mist-haufen II.112. *nāl-kēr-a.* nyil-
vas csomója | knoten an der pfeilspitze II.221.

ānēs 1) falka | heerde I.31. 2) szánsor | schlittenreihe II.96.

āñyā hófajd | schneehuhn II.337. III.136.

āñywi levét (*josāyā* hótalpaid) | ausziehen, ablegen II.299.
— *āñywi* id. I.49. *χot-āñywi* id. II.198. kioldozgat | losknüpfen
III.144. *āñywili* III.250. *āñywi* II.274. levetkőztet | auskleiden, —
āñywsēlayti levetkőzik | sich auskleiden II.187.

āni csésze | schale I.63. — *pūri-ā.* áldozattétel-edény | offer-
schale. II.180.

ānili megcsókol | küssen I.136. II.89. *ānilayti* csókolódik |
sich küssen I.20. II.264.

āñk asszonyka | weibchen KL. III.483. — *nētā āñk* asszony-
nép | frauenzimmer KL. III.485. — v. ö. *āñkw.*

āñkēr terebélyes | geräumig III.196. — *āñ. talēxpā ulpā-talēy*
terebélyes csücsű czirbolya-fenyő teteje III.91. — *sűrű* | dicht
KL. 30.

ankēsē öreg asszony, anyóka | altes weib, mütterchen K.
I.167. 168. — v. ö. *āñk.*

āñgurmāti tekint | schauen AL. 60. — v. ö. *āñkwāti.*

āñkw 1) anya | Mutter. — *āñkwā-jēkwā* asszony-anya | seine frau Mutter KL. III.539. — *āñākēn* nagyanyád | deine grossmutter III.231. 2) menyecske | junge frau P. III.539. 3) jávortehén | ellenkuh, *āñkw-kwot-josá* jávortehén lábszár bőrével fedett hótalpak | mit dem beinfell der ellenkuh überzogene schneeschuhe II.22. — szarvastehén | hirsch-kuh, *āñkw-kwot kit josá* II.113. — v. ö. *āñék*, *āñk*.

āñkwāti tekint, pillant | schauen, blicken II.299. *āñkwēti* id. P. 18. — *āñkwātali* id. II.127. *āñkwērmāti* id. II.213.

āñkwél 1) fatuskó | klotz II.93. 2) *kēr-ā*. vasüllő | ambos II.298. 3) á. é. medvefű | ohr des bären III.143.

āñs atya | vater III.100. öreg | alter II.98.

ančēm-khār csunya | hässlich T. 167.

āñsēr agyar | hauzahn.

āñsēr vagyon | vermögen I.121.

āñsuy öreg | alter; gazda | hausherr. — *āñsuy* KL. III.353.

āñsuk öreg III.208. dual. *āñsukwāi* (a br.) II.129.

āñt 1) szarv | horn II.167. 2) csont | bein II.11. — *āñtiñ uj* szarvas állat | hornvieh II.282.

āpā bölcső | wiege II.85.

āpēr ügyesség, fortély | gewandtheit, list II.289. 123. — *āpriñ* ügyes | gewandt III.147.

āpērli ügyeskedik | geschickt sein II.61.

āpi' öcs | jüngerer bruder; (tlk. unokaöcs) — dim. *āpikwé* I.7. *āxja*, *āpikūt* ejhaj öcsike II.87. *āpiket* id. II.127. — *āpiris* II.19. *āpirés* II.125.

āpsi öcs I.42. III.120. *āpsikwé* I.42. — I. *āpi'*.

ārés tűzhely | feuerherd II.404.

āri' fölős | überflüssig — *ārjān* bőségben | in überfluss II.257. *ārjānpi* legfölebb | höchstens. II.421.

āriti fönmarad, fölőslegessé válik | übrigbleiben, überflüssig werden II.213. I.34.

ārpi czége I.133.

āršēñ xātēl tüzes nap | glühende sonne II.291. — I. *ārés*.

āršin rōf | elle I.14. KL. *āršin*.

ārt 1) idő | zeit. 2) mód | art u. weise II.418. 3) sokaság | menge — *tī kem ārt māxum* ilyen sokaságú nép | so zahlreiches volk II.6. 4) nemzedék | geschlecht II.203. — *ārtiñ* 1) módos II.418. 2) okos | klug II.170.

ārtēli fontolgat, okoskodik | klügeln II.170. — *ārtēlayti* vágyódik | sich sehnen III.61.

ārtmi: *taw xumlē vassi'* *ārtmi* ugyan mi fog ezután történni II.375. — *taw man űrel ā*. ugyan mikép lehetne itt cselekedni (ill. mikép fog az megtörténni) II.73.

ās felszín | oberfläche AL. 60. — v. ö. T. *qš*.

as 1) nyílás, rés | öffnung, spalt III.40. 2) lyuk | loch I.12.
— *as-pīret* semmirekellők | die nichtswürdigen I.26. hitvány állatok | nichtsnutzige thiere II.117.

ās hát | nun II.89.

ās 1) apa | vater I.4 20. 2) nagybátya | onkel II.91. — *ās-ājā* öreg II.115. *āsü-pi'* nagybátya II.93. *ās-pīrés* kedves atyafi | lieber verwandter III.231. — dim, *āsükwē*; *āsükēn* atyácskád II.356. *āsükēn* nagybátyad | dein grossvater III.231. — v. ö. *āns*.

āsēz nagyon | sehr P. 22.

āserēm hideg | kalt, kälte I.24. 57.III.82.

(il-) *āskhet-s* elviselődött a (ruhám) | mein kleid ist abgetragen T. 307.

āsinti reménykedik | hoffen K.

assin I.43. III.190. — l. *arsin*.

astal ālēn csendben légy | sei ruhig II.306.

āstē savanyodik | sauer werden T. 307.

āstēs (præt.) kész lett | wurde fertig I.11. *āstēm* id. III.141. megtelt | wurde voll III.378. — *nálnē mēn tū āstēmēn* a nyilhoz már mi odáig értünk | wir gelangten schon hin (waren nahe) zum pfeil II.217. — *at āstēlāst* nem érték rá | sie hatten keine zeit dazu II.235. *āstlayti* készülődik | sich vorbereiten II.129.

at öt | fünf — *at-lāu* ötven III.429. — v. ö. *āt*.

at nem | nicht. *at-pēl* még sem II.162. *atnūw* még nem | noch nicht; *atā-atā*, P. *atē-atē* sem-sem | weder noch.

at szaglās | geruch III.98. — *atiñ* szagos | riechend III.103. édes | süss III.50. *atēñ* édes III.235.

āt hajszál | haar II.365. — *atiñ* sörényes | bemähnt II.354. — T. *āt*.

āt ugrás III.335. — P. *āt* KL. *āt*.

ālak fegyver | waffe III 209.

ātakti fölfegyverez | bewaffnen III.209.

ātā fegyver | waffe III.199.

atā l. *at* nem.

atē l. *at* nem.

atēz, nūlēz-a körülbelül négy-öt I.4.

ateji megszagol | riechen III.208. — *atejāli* III.208. *atinti* III.98. id.

atēm ember | mensch I.203. nép | volk III.231.

atēr derült | heiter II.337.

ati gyűjt | sammeln II.120. — *atili* id. II.246. *atxati* II.81. 428. *atxatili* II.160. egybegyűl | sich versammeln.

āli nem | nein; — *atiñ-ke* nohát a. a. ha nem kell, hát 352. nem lehet máskép II.55.

ātim nincs | es ist nicht.

ātitaixti neki vágja magát | losrennen I.27.

atlés atlasz KL. III.203.

atnūw l. *at* nem.

atpén ötven II.57.

au egy | ein II.303. egyik | einer II.297.

aul 1) vég | ende — *am sāñši-lili-aulēm ɣartañkwé* az én veréb-lelkem végét kiszakítani II.188. *akw^c-aul numpél jáli* egyik vége felé megy II.271. *ault* utoljára | zuletzt I.56. *sar-ault* elsőben | zuerst 373. 2) tájék | gegend — *nār aulnēl* Urál tájéka felől I.12. *totim aulā-nūpél* a tájék felől, melyről hozták II.122. 3) (nincs megszabott jelentése) *taw vārem aulā* ez az ő dolga | das ist seine sache II.21. *šūli āt-aulēn jojtsēmēn* ősz hajhoz jutottunk | wir kamen zu grauen haaren I.137. *šakiñ suw-aulēn jojtsēmēn* mankós botra jutottunk I.137. *matnē kāt-aulēn j.* öreg vénülő kézre jutottunk I.136. *lui nār aulkēm* aláfele nyuló bércecském II.244. — *aulēp* végű — *kēriñ aulēp sirejrišēm* vas végű kardocskám | mein schwertlein mit der eisernen spitze II.144. 4) első | erster III.451. — v. ö. *gul*.

aum betegség | krankheit I.158. II.261. *aum-mos* fájdalom s kór I.165. — *aumiñ* fájós, kínos | schmerzlich II.303. III.164. *aumēñ* beteg | krank KL. 20.

aumāñ, jēlpiñ vit au. jēlpiñ tūr szent víz folyta szent tó | mit heiligem wasser fliessender heiliger see II.1. — l. *qw*.

aurēɣ-pāl meredek partú vidék | steiles ufergebiet II.29. — *aurēɣ* 360.

aut hegy | spitze II.295.

aw kēmel egyformán | auf einerlei art 329. — l. *au*.

āwa medve feje | kopf des bären III.144. 171. — *āwāñ* (adi.)

āwi ajtó | thüre. — *āwpā, āwiñ* (adi.)

(*sip*)-*awrēñ* nyak-örvös | mit einem halsband versehen III.231.

Ä

-ä (interr.) vajjon? -e? B. AL.

ā nem | nicht T. 322. — *ā-khan* senki | niemand AT. 167.

ā-ā igen | ja P. 23.

āɣ-khan, āɣ-ñoɣor T. 167. — l. *khan, ñoɣor*

āɣ anyós | schwiegermutter T. 155.

āɣ hegy | berg T. 159.

ā'in áll | kinn; — *ā'ināspinēl* állánál fogva | beim kinn I.15.

ā'inēp állú (orrú) | mit einem kinn versehen III.394. — *ā'inēñ* állás III.261. 394.

ājñēñ I.119. — l. *ā'inēñ*.

āɣɣati gyülekezik | sich versammeln K. 376.

āi-mānt, ām-mānt, āi-māntān most, imént | jetzt, so eben KL.

16. — *āi-mānt* hejha KL. III.349.

ait öt | fünf T. 160. — *aitlá* ötven | fünfzig l. *ät.*
ait illat | duft; *aitiñ* illatos T. 160. *aitéñ-khqr* izletes | schmackhaft T. 225.

aitám ember | mensch T. 166. 331.

aiti hisz | glauben K. — választ | wählen T. 159.

aiti l. *ajti.*

aji iszik | trinken — *ajti* itat | zu trinken geben — *sám-aiti* (megitat), megmérgez | vergiften P. 22. *il-aiti* id. T. 311. — D. (de v. ö. *ajti*, *ajtaum* K. II.376.) — *ajkëti* beivódik | eingesaugt werden T. 154. — *ajné-khqr* inni való | getränk K. I.166.

ajmëm ruhám | mein kleid K.

äk, *äki* nincs | ist nicht. — *äk-nár äk* semmi sincs | es ist nichts T. 322.

äk l. *äkwe.*

äkëñ hirtelen, egyszeriben | plötzlich — FK. *äkweñ.*

äki anyós T. 164. — v. ö. *äy.*

äkwe egy | eins K. KL. — KL. összetételben 1) *äk* pl. *äk-por* egyszer | einmal; *äk-näxëmt* egyedül | allein; *äk-khajip-lou* tizenegy | eilf. 2) *äkw^c-oglt pës* egymás mellett | neben einander; *äkw^c lält pës* egymással szemben | einander gegenüber; — K. *äkw^c maunp* egy alakú. *ä.-mäist* egyszer csak, *äkwe-pël* egyre, mindig | fortwährend; *ä.-ton* mindegy | einerlei; *ä.-täku* egyedül, egymagában | allein — K. *äkwët* KL. *äkwät* együtt | zusammen; K. KL. *äkwän* együvé; *äkwëps* egyhamar | sobald.

äkw ugysis | ohnehin KL. 16.

äl ne | nicht T. 323.

äl-khãñkhä, *äl-mär* valaki, valami | jemand, etwas KL. 11.

äl födél, felső rész | deckel. dach K. II.227. KL. 13. — a folyó fölvidéke | die obere seite des stromes K. KL. P. — *äl-võt* fölszél | nordwind K. *äl-mõkhëm* fölvidéki nép | leute von der oberen gegend P. — Rag. *älýé*, *älýäl* K. *ällä* KL. *ällä* P. *äläl* P. KL. fölfelé | aufwärts.

älä-nër valamely | irgend einer T. 166. — v. ö. *äl-*

älä közel, közelében | nahe, neben KL. 14.

äli (postp.) vminek tetejére, színére | auf die oberfläche. — *qm vqinëm ä.* auf meine schulter; *mõ-kän äli* a föld színéhez | zur erde. — Rag. *älýëm* stb. fölöttem K. 378. — v. ö. *äl.*

älám lám | sieh', nun KL. III.203.

äläu, *älu* 1) közel | nahe; 2) -ra | in T. 312. 314. — v. ö. *äli.*

äli T. *äli* KL. vagy | oder.

äli öl, vadász | tödten, jagen D. — *il-ä.* elpusztít | zerstören T. 159. *pil-ä.* megsért | verwunden AL. 61. *sám-ä.* megöl | tödten KL. 20. — *älili* megöl KL. III.489. *khul äli* loali halat fog | fische fangen K. *älýati* K. 374. *älläti* K. II.226. verekszik | sich herumschlagen; *älläti* szidalmaz | schelten T. 154. *il-ä.* megbénul | er-

lahmen T. 313. *älkilté* veszekedik | zanken T. 165. — *älém-khqr*
zsákmány | heute K. *älne-çar* id. AL. 78. — v. ö. B. *ali*.

älké felső | ober KL. III.203.

älmi hord | tragen T. 315. — *il-älmeji* elemelődik T. 159.
— v. ö. *älmi*.

älu majdnem | beinahe, fast T. 321. — v. ö. *älä*.

äm l. *am*.

äm-mänt l. *äi-mänt*.

äm-mälä ha | wenn KL. 23. — *äm-mänēñ* ha ugyan, pedig |
wenn, nun KL. III.347. *äm-nē* avagy | oder K. II.232.

ämälēs találós mese | räthsel FT. 153.

ämertäyti merül | sinken T. 154.

ämp eb | hund T. 153.

än most | jetzt K. KL. AL. P. — *än-tē* ímez, ime most K.
I.168. *än-qs* most már | jetzt schon K. I.169. *än-ti* mindjárt |
sogleich P. 20. emide | hierher AL. 60. *än-tü* amoda | dorthin
AL. 60. *än-mqntē* nem rég, éppen az imént | soeben P. 19. —
v. ö. *an*.

änä rakás | haufen P. 10. falka | heerde K. — *pors-änä* sze-
métdomb B. III.463. v. ö. *anä*.

(*il*)-*äñi* levét (ruhát) | ausziehen T. 310.

änghä hófajd | schneehuhn T. 163.

änqwält később | später AL. 61.

änkuänt id. KL. 17.

änšer-tal fogatlanul | zahnlos (adv.) III.251. P. III.521. —
v. ö. *anšer*.

änši van neki | haben D. — lehet | möglich P. III.521. visel,
hord | tragen KL. 34. szül | gebären K. II.240.

änšuy T. 160. l. *änšuy*.

änšt szarv | horn T. 153.

äp, *lili-äpēl püläsēstä* leheletével illette | er hat ihn mit sei-
nem h a u c h e berührt I.23.

äpä T. 164. l. *äpä*.

äpp-ou-pü kutyakölyök | hundsjunge T. 156. — v. ö. *ämp*.

är (adi.) minden | jeder pl. *är it* minden éjjel; — *är-khqr*
(subst.) id. T. 167. *är-pom* mindig | immer T. 317.

ära sok | viel K. I.169.

(*puru*)-*ärätē* visszatart | zurückhalten T. 308.

ärēmlaxēñ nagyon, szerfölött | sehr, überaus sehr T. 321.

ärēnt adósság | schulden T. 326.

ärēs wüt kvász KL. 20.

äri több | mehr K. 365. *khus äri okwei* huszonegy | einund-
zwanzig P. 9. — *ärin* többé, tovább, ezentúl | länger, nachher
KL. 17.

ärili megemlékszik róla | gedenken einer sache K. II.378.

- āričāz* karó | pfahl T. 155.
āritāpti meghagy | zurücklassen KL. 23.
ārkiñ tovább | länger — *pāl ūt ā.* fél éjszakánál t. T. 323.
 — v. ö. *āri, ārin.*
ārułgžen nagyon, szerfölött | sehr, überaus sehr T. 321.
ārun inkább | eher T. 323. — v. ö. *ārin.*
ārūt nagyon | sehr T. 321. — v. ö. *āri.*
(il)-āruti megmarad | übrig bleiben T. 310. — v. ö. *ariti.*
ās rēs | lücke III.144. lyuk | loch K. II.124. T. 160. —
 v. ö. *as.*
āš dolog | arbeit K.
āčāl halál | tod T. 330.
āsāt-ku kölcsön | leihweise T. 160. (tat. *ājāt*).
āselti dolgozik | arbeiten K. 396.
āsenti remél | hoffen K. I.169. *āsenti* id. P. 10.
āšerem hideg | kälte K.
āši, āči nagyatya | grossvater T. 164. 156.
(kwqt) — *āstgusei* (pass. dual.) *koātām* megrühesedtek kezeim |
 meine hände wurden krätzig K.
āt ugrás | sprung P. III.523.
āt haj | haar T.
āt öt | fünf KL. *āt* K. *ait* T.
āt szag | geruch KL. III.489. P. III.533. — *nal-āt vī* szaglászik |
 wittern P. 17. — *ātēñ* szagos | riechend KL. III.489. izletes |
 geschmackhaft K. — *ātiittal*: *tēñ ātiittal jēkwēr-kāmtē oqim* nin-
 csen gyökerhalom, melyet meg ne szagolnának | es ist kein
 wurzelhaufen, den sie nicht beriechen P. III.523.
ātām ember | mensch T. 107. — I. *aitām.*
ātenti szagolgat | beriechen KL. III.489. — *il-ātuji* megsza-
 gosodik | einen geruch bekommen T. 307.
āti gyűjt | sammeln K. II.227. AL. 72. — *ātēxtenti* gyűlik |
 sich anhäufen KL. 14. *ātesli* összeszed | zusammen klauben. KL. 351.
ātēx adó | steuer K.
ātmen ötven K. II.222.
ātpen ötven | fünfzig KL. 22. K. II.235. — v. ö. *ātpenne*
 K. 386.
āu, āw leány | mädchen. tochter T. 154. — *āu-puānē* (āu br.)
 gyermekei | seine kinder T. 160. *jū-āwinsit* nőtestvérek | geschwister
 T. 158. v. ö. *jū-pūnsit* v. *pūnsit* fiútestvérek | gebrüder T. 158. —
 v. ö. *āri.*

E

ē igen | ja T. 323.

-ē (interrog.) vajjon? -e? | ob — *minēin-ē?* mész-e? P. 24.

ēj-jā ejha—ei! I.59.

ejja id. I.7.

ēkwā asszony | frau B. — *ēkwē* asszony K. I.166. feleség | gatin K. II.225.

ēkwoj ugyan | nun denn I.168.

1) *ēl*, *ēlā* előre, jövőre | vorwärts, künftig, 342. II.249. *ēlāl*, *ēlālē* künftig I.154. *ēlānūw*, *ēlnūw* előbbre; a távolba | weiter vor, in die ferne II.295. 125. *ēlēt* 336. *ēlēt* I.13. III.81. távolról, távolban | von, in der ferne; *ēlniñ* előbb | früher (adv.), — *ēlniñ tāl* előbbi telen | im vorjährigen winter (adi.) III.278. — Igek. *ēl-mīni* előre megy | vorwärts gehen; *ālnēm ēl-jonγāslēm* pénzem eljártottam | ich habe mein geld verspielt.

2) *el* K. — *el-mō* idegen föld | die fremde II.222. *el-ol* (FK. *ql*) első | der erste, *el-oli* id. — *elēt* távolban | *elt* előtt, elől, előbb, korábban | vorne, früher; *ēlāl*, *ēlālax* előre | vorwärts; *ēlē-nou*, *ēl-nāu* előbbre | weiter vor; *ēlēx khāl* holnapután | übermorgen; *ēle-pāri* előre-hátra, össze-vissza | durcheinander; *el-poql* előtt | vor (postp.) — Igek. *el-khāiti* elfut | weglaufen; *el-pēsti* le old | losbinden; — *elē-lōkēmi* eltaszit | wegstossen; *elē-šqoritū* megvágja | einschneiden.

3) *ēli* további, *potrēn* beszédüket | ihre weitere reden III.278. *ēlit* maga előtt | vor sich selbst I.121. *ēli-pāl* előtt, — *eli-*, *īli-pāl* id. T. 309.

ēlēx khāl — l. *el*.

ēlēx szita | sieb K. 377.

ēlēm háló | netz T. 313.

ēlēm-χālēs B. *ē-kholēs*, *ē-khols* K. ember | mensch

ēlēm enyv | leim I.101.

ēlmip, *ēlmiñ* éles | scharf I.7. II.277.

*ēlēm*ti ragaszt T.308. — v. ö. *ēlēm*.

ēlpēl előbb, tovább | früher T.318.

ēlti vonszol | ziehen K. II.240.

-*ēm* vagy | oder T. 324.

ēñkaj szolgáló, komorna | dienstmädchen, zofe I.165. 62.

ēntēp öv | gürtel I.115.

ēnti felövez | umgürten III.4. — *ēntapti* id. I.36. *ēntzati* övét fölövezi | den gürtel sich umgürten II.127.

ēra 1) rendes (tlk. örök, állandó) | gewöhnlich — *jat ēra ūlnē motān tātētē* rendes lakó helyére vitte magával K. II.225. — 2) végképpen | völlig — *ēra tē vuotēmtētē* végképpen elfujta | völlig, ganz u. gar weggeweht K. II.228.

ērri énekel | singen II.54. *ērzkiti* éneklődik (поется) T. 319. — v. ö. *ērī*.

ērī ének | gesang I.4. II.10. — *ēri* K. I.171. *ēru* T. 319.

ēri 1) kell | sollen II.6. — 2) alkalmas | geeignet sein —

meñkwé ɛre'it manóknak lesznek a. | sie werden sich zu teufeln eignen I.130. — *ɛrmili* id. 341. — *ɛrne, saxi ɛ*; *ɣum* subára szoruló ember | einen pelz bedürftiger mensch I.152. *sim joli-pál ɛrne pül* szívnek tetsző édes falat | dem herzen angenehmer süsser bissen (v. ö. *kellő*) III.49. — *ɛrp* szerető | geliebter K.

ɛriñ lehet | möglich II.266. talán | vielleicht I.161. III.75. K. III.127. — V. ö. *ɛri*.

ɛriñpi talán | vielleicht 351. — I. *ɛriñ*.

ɛrkén, nañ ɛrkén a te kedvéért | dir zu liebe. III.233. — v. ö. *ɛri*.

ɛrkéqvé (pass.) kényszerítették | gezwungen werden K. 398.

ɛrmitqli megemlékszik | sich erinnern AL. 61.

ɛrpti szeretet 341. — v. ö. *ɛrp, ɛri*.

errq örökké, mindig | immer — *oqt-e*. soha | nie K. — FK. *ira*.

ért, akw^c-ɛ, akw^c-mat-ɛ. egyszer | einmal; — *moš-ɛ*. rövid idő alatt, gyorsan | in kurzer zeit, schnell; — *tq ɛ*. néha | manchmal; — *latiñ ɛ, morsiñ ɛ*. ritkán | selten.

értém mintha | als ob II.127.

érttém a mint | als. II.20.

ɛru I. *ɛri*.

ɛrwi, ɛrwésti kérdezzet | fragen K. II.225.

-*és* sem | kein — *ák khum-és* egy férfi sem KL. 23.

és, jiw-és árnyék | schatten K. 374.

ész dolog | arbeit KL. AL. T.

észánté bízik, reménykedik T. 165. 159.

észélti dolgozik | arbeiten KL. 17. — *észéltetti* id. AL. 61.

ésém forró | heiss K. — *észim* id. T. 316.

ési leszáll | herabsteigen K. I.170. — *ésépi* id. K. 227.

észémtaxti szégyenli magát | sich schämen K. I.169. — *észé-mawé* (pass.) szégyenli magát I.11. II.293, *észémti* szégyenkezik | verschämt sein 352.

észérmä szégyen | schande II.302.

észili fölforr | sieden K. 374.

észim I. *észém*.

észém emlős | zitze; — *észmäñ* emlős — *qñistal ɛ. ma'ilép mokém* szűz emlős mellű szülöttem | mein kind, die eine brust mit jungfräulichen zitzen hat III.36.

észémawé I. *észémtaxti*.

ét éjjel | in der nacht I.36. *étä* id. — *sät ət sät ɣätel* hét éjen, hét napon át I.36. *sät ətñ ɣätel* id.; *ėti* este | am abend; *étin* estére | auf den abend II.258. — *ét-pos* hold | mond II.52. holdvilág | mondschein I.24. (*tlk.* éji fény).

étäliñ éjjelenként | je während der nacht II.162.

ət̪zələwə siməm éhes vagyok | ich bin hungrig I.11. — v. ö. *simänl ət̪zələwət, majtänl ət̪zələwət* II.257.

ət̪imi beesteledik | es wird abend I.3. III.114. — *jol ət̪imta-wäst* (pass.) rájuk esteledett | sie wurden vom abend überrascht II.91.

X, kh, γ, gh.

khaəwlant : *gät utnə ləp-haəwlantus* (pass. præt.) a mezőt a víz elöntötte | die wiese wurde vom wasser überschwemmt T. 312.

γāxseiv II.66. *γāxtälən* II.327. — l. *γāñχ*.

khāxti hágtat KL. 34.

khaxert : *pasəm nōunə khaxertaum* (pass.) a füsttől ég a torkom vom rauch brennt mir der hals KL. 22.

γaxijāli kiáltást dörög | laut schreien II.29.

khāxmil hágesó, hegyorom | leiter, bergspitze KL. 34. — v. ö. *khāxti*.

kaikhaté találkozik | es trifft sich T. 315.

khairən drága | theuer AL. 414.

khaitəl módjára, -ként, -képpen | nach art u. weise, so wie T. 321. *am-khaitlam* éppúgy, mint én | ganz so, wie ich AL. 61. — v. ö. *γajtəl, khajtəl*.

khaiti l. *γajti*.

khajar hamis (adi.) *khajarel hamisan* (adv.) | falsch T. 320.

khajé kiköt | landen T. 159.

khajerli hamiskodik | falsch handeln P. 28. — *khajermati* ravaszkodik | schlau sein AL. 65.

γajtä követ | bote I.107. III.527. *γ-γum* leánykérő követ | brautwerber II.95.

γajti fut | laufen I.17. — *γajtīli* (fr.) II.194. *γajtīlāli* (fr.) III.365. *γajīti* (fr.) I.4. 137. *γajtēli* kérőbe megy | freien II.284. —

iñ γajtēlāsət a leánykérést tárgyalták | sie besprachen die brautwerbung II.95. *γajtīlāpi* oda fut | hinlaufen II.125. *γajtemli* futamodik | plötzlich laufen KL. 24. lecsúszik | abrutschen II.83. — *khaiti* futkos P. III.523. *khaitenti* id. KL. III.489.

khajtúté id. T. 326. K. *khaiti, khaitenti, khaititi* id. K. II.228. 232. 238. — *khaiti* KL. III.485. *khaitsi* száguld | rennen K. 397.

γajtpä hid | brücke (tlk. futó) 364.

γal B., *khal* L. *khəl* K. T. köz | zwischenraum. — *kit γal pat-tuwēs* megbolondult | verrückt werden 340. — Rag. *γalnə* közt; *khalnə* közben | zwischen KL; *khəlnə*, közbe, középre | dazwischen, in die mitte T. — *γalté* közt | zwischen; *tə-, tā-* *khalt* eközben, aközben; *khalté* közben KL.; *khəlt* közép útján | in der mitte des wegés K. I.172. *səm-khalt* szemben | vor den augen — *s.-kh. lat-tən* mondd szemembe | sag mir es ins gesicht K. 377. *təkw khə-*

lätet loatti önmagában szól | er redet für sich K. II.224. *khalt* középen | in der mitte, közt, közben | zwischen, während (postp.) T. 312. 319. *çalkwët* közt; *çalët-çalët* ritkán | selten; *khvqšü khaläl* KL. *qasü çal* B. ritkán | selten, *voť khaläl* K. *väťi çal* B. gyakran | oft. — *çalëñ* közü I.125. III.335. *khqlëñ* id. KL. III.349. *çalihñ va'ilëp* közbefogó vonószi I.93. *çalihñis* ritkán | selten 347. — *çalpä*: *atër tärëm säť ç. p'i* derült ég két közeben lakó fiú II.337.

khal nőstény | weibchen KL. III.353.

çal zaj | lärm III.293. hír | kunde II.81.

çal nyírfa | birke II.381. — I. *khöl*.

çaläsi nyírfaerdő | birkenwald II.381.

khalé vāj | aushohlen T. 327.

çalëm mámor | rausch I.115. — *çalmeñ* mámoros u. o.

çaleu csullómadár | möve II.166.

çalçi csúszkál *jàñk tarmel* a jégen | schleifen auf dem eis 339.

çali gyors | schnell (adi.) II.417.

khalplenti kigúnyol | verhöhnen AL. 79.

çalipi hasad | reissen, sich spalten III.211. — *çalëli* hasít I.151. II.59. *çalëlawé* (pass.) reped II.67. — *khalti* P. 10. *il-khalúte* fölfejt (varrást) | auftrennen T. 307.

(*jüw-*) *çaltemti* betol, *süpné* szájába | hineinstecken in den mund I.125.

çal'témtaxti kioson | entschlüpfen 329. — v. ö. *çalü*.

kham arczczal, felső részszel lefelé | mit dem gesicht, oberen theil abwärts KL. 13.

khamitaxti fölfordul | umwerfen KL. 13.

khammas khamitaxti teljesen fölfordul | vollständig umwerfen KL. 13.

khan valaki | jemand P. 12. — v. ö. *khqñ*.

khanü hanyatt | rücklings KL. 13. *khqñä-tari* (q sic!) id.

çalñçei sás | riedgras — *çalñçei lüsiñ tür* sás teres tó II.320. — *çalñçihñ* kákás | schilfig III.205.

khançati bánt | beleidigen, stören KL. III.353.

khañkhä ki, kicsoda | wer KL. 11. — v. ö. *khan*.

çalñçeltëp létra | leiter I.23.

çalñçiri (*çalñçes* I.24.) hág | steigen II.354. III.50. — *çalñçäsi* fölmeq | hinaufgehen I.149. *çalñçili* fölfelé halad II.257. *nqñç-çalñçiti* fölászik | hinaufkriechen II.127. *çalñçiti* emel | heben I.69. szállit | hinfördern II.175. — *khañghü* KL. 30. *khañkhi* KL. 34. *khañghé* T. 309. — *khöñkhi*, *khöñkhili* K. II.224. *köñghü* AL. 72. T. 327. id.

khañgwa ki, kicsoda | wer AL. 59. — *khañghwa* valaki | jemand AL. 55. — v. ö. *khan*, *khañkhä*.

çani 1) függ | hängen II.66. — 2) ráakad | antreffen — *çul* *noys aulën çanëm çum* első nyusztocskájára akadt férfi III.260. —

3) hozzáragad | kleben — *an voss qsä män ta xanimé* most pedig egész testét hozzáragadt föld lepi I.43. — *lülne män at xani* álló helyén nincs maradása | er kann auf seinem standplatz nicht ausharren I. 82. — *xaniläli päi'* partra ér | an's ufer gelangen II.194. — *xanésti* lóg II.303. *xanuji* odaragad, odailleszkeedik | kleben, sich anschmiegen I.20. 63. II.116. *kërä äxwtäsën tû xanuwës* (a nyíl) vasa a kôbe akadt | die pfeilspitze ist in dem stein stecken geblieben II.303. *xanuzejpti* ragaszt I.75. — *khanl* függ K. II.239. KL.12.

khanl hön | achsel P. III.539. *khanl-rqû* KL. III.491. *xanl-rqû* III.419. *xanl-pattâ* hónalja II.99. 300. id.

xansä himzés | stickerei III 310. — *xansän* tarka | bunt II.16. ékesített | geschmückt II.184. — *xätél-xansáp* naphimes. — v. ö. *xansi*.

xansi jegyez | bezeichnen III.337. — *khanši* ir | schreiben P. 27. — v. ö. *xasxati*.

xansi ismer, fölismer | kennen, erkennen III.337. 288. tud | wissen III.231. *xansétäli* megismer III.147. *xanšuläli* észrevesz | bemerken III.360. *xanšti* tanít | lehren I.153. III.65. *xanštap* tanítás | unterricht 364. *xot-xanšti* elszoktat | abgewöhnen 348. — *khanši* id. P. III.521. tud | wissen K. II.377. fölismer K. I.166. (*khašyën* (q sic!) hallod-e te (tlk. tudod K. II.223.)); tud KL. III.347. (*khošën* tudsz KL. 18.). — *khaškhëti* egymást megismeri | einander erkennen T. 313. *khanšti* tanít P. *khanštap* tanítvány, *khanšten* tanító, *khanštaxtlëp khul* iskola T. 331. *khanštanexyti* tanulni kezd | anfangen zu lernen AL. 61.

xantal 1) a min nem függ semmi — *noys x. akw' tënk ätim* nincs egy szeg sem, melyen nyusztbőr ne függne | es ist kein nagel, woran kein marderfell hängt I.31. 2) érinthetetlen — *ëlëm-xqlës la'il x. jelpiñ nâr tels* ember lábának é. szent Ural támadt | es wurde der dem menschlichen fusse unta stbare Ural erschaffen I.143. 3) megmászhatatlan *üs vár* | eine unerklimmbare burg II.7. — v. ö. *xani*

khanti megtalál | finden KL. 26.

xäp hajó | schiff — *xäpiñ jä* hajós folyó II.160.

xäpçä I.68. *xäpçä* I.6. nyárfa | pappel

xar AL. *khar* KL. P. (kiegészítő szó | ein ergänzungswort) — *të-, ta-xar* ez, az | dieser, jener AL. 59. *älne-xar* zsákmány | beute AL. 78. *tä-khar* izé | etwas KL. 66. *tim-khar*, *tim-kharëp* ép ilyen | genau so KL. 11. *khwoitëp-kh.* betegen fekvő | der kranke, *khanš-tëp-kh.* tanító | lehrer, *voçetëp-kh.* verekedő | raufbold P. 27. — v. ö. *khq̄r*

xär rénbika | renn-stier II.46. *xär-pi'* csödürcsikó | hengstfüllen II.339.

xar tér | platz III.5. *mä-x.* földszín | erdoberfläche III.41.

xara széles *xal* köz | ein breiter zwischenraum II.192.

zarä mä tágas vidék | geräumige gegend II.109. szabad hely | freier platz II.260. *z. suj* gyér liget | ein lichter hain III.20; II.409. *kharä* KL. III.481.

zarätali, zariü, zariti l. *zarti*

zares vékonyhavú *takwés* ősz | die herbstzeit, wenn der schnee noch dünn liegt II.46.

zariñ téli *säs* nyírhéj | die birkenrinde in winterszeit II.52.

zariü sovány (tlk. vékony *solsi* hölgymenyét | mager schwäch-
tig II.71. *zariñ* zsenge (*puñkpä* fejjü) | zart II.58.

zarsiñ bozontos szőrü | zottig III.413. — *kharsiñ* P. III.523. *kharšēñ* KL. III.491.

zarti 1) von II.300 húz I.6. vonszol II.272. | ziehen; bevon | einziehen I.27. kiszakít | zerren II.188. *ëntēp z.* az övet felölti | den gürtel anlegen III.337. *jáut zarti, zartili* íjjat feszit | den bogen spannen II.168. 42. — *zartili* (fr.) III.19. *zartilali* III.144. *zartzati* vonúl | herankommen II.68. *zarttaytli* vonszolódik | sich fortziehen I.121. — *zarätali*: *jüntēp-kēmlü zarätalnüt* *sujti* midön a pán-
czélruha aljának *su ho gäs* a hallik | als das rauschen am saume des panzerhemdes vernehmbar wird II.93. *kharti* húz KL. III.201. von KL. III.347. P. 27. hurczol KL. III.347. bevon KL. III.487. *tēp-kän nuñk-kh.* szántóföldet fölszánt | den acker aufackern P. 15. *lälä khartelit* lélezkik | athmen P. 22. *ät khartenti* szimatol, szag-
lál | wittern KL. III.489. (v. ö. *ätēm khartilem* szagomat vissza-
tartom | ich halte meinen geruch zurück (u. o.); *khartilenti* eltűnik | verschwinden KL. 45. — 2) *zariü* kialszik | erlöschen — *nāj latzä* a szikra | der funken I.13. *pī-lili z.* a fiú élete kioltódik | das leben des Kindes erlischt II.425. *ēti sēri-pos zariüs* az estfény elaludt 350. — *zariti* kiolt | auslöschen; *lilin zariüawē* életed kioltatik | dein leben wird ausgelöscht II.87. *ulä lap-zarititü* eloltja a tüzet | er löscht das feuer aus 348. *de lap-zarititü* I.72. — *jel-kharti* id. P. 15. 27. *kharutlé* id. T. 158. — v. ö. *khqrti*.

zas ágazás | verzweigung: — *kit zaspä aiwän* két ágú zabola II.339. v. ö. III.267. 335.

zaszati rajzolódik | es wird hingezeichnet II.117. — 1. *zansi*

zasäp kárpit | vorhang II.40. III.231. hálósátor | schlafzelt II.83.

(*nāñz-*) *zasarti* felborzol | struppig machen 48.

(*pēl*)-*khašētau* (pass.) megpenészedik | schimmelig werden P. 22.

zasi 1) penget | erklingen lassen *tän hurt* | die saite III.537. *zassenti* id. III.411. *zassēlantü* id. III.427. — 2) vág, ránt | schnei-
den, zerren, reissen; — *zansü zasnē kasāj* himzés v á g ó kés | ein
messer zum ausschneiden der stickerei III.362. *pal-khasti* szétága-
zik az út | der weg verzweigt sich P. 18. *zasmāti* leránt | herab-
zerren, herabreissen III.455. *tau päl-khašmatē* az ág leszakad | der
zweig bricht ab T.316. *zassenti* húzni kezd III.299. 409. ránt I.73.

III.455. *jqut* χ . *íjjat* előragad | ergreifen, an sich reißen II.93. *il-khaškhus* (pass.) meghasadt | ist geborsten T. 307. — 3) beköt | einbinden — *āpān* *χasimēm* bölcsőbe vagyok bekötve III.209.

χāsī ismer | kennen II.85. ért I.22. II.23. tud (*χāsēn* (præt.) III.231. *χāssāyā* (præt. dual.) I.165.); *χāsī* fölismer III.134. — *χāstal* ismeretlen | unbekannt III.172. — *khaškhēti* egymást megismeri T. 313. — v. ö. *χāsi*

χasiñ mohos | moosig III.17. *χasiñ* III.52.

(*il*)-*khaškhus* l. *χasi* 2)

χasli moh | moos II.31. *χasliñ mā* ingványos föld | moorgrund II.337. III.89.

χaslāme dühösködve | grimmig I.50.

*χasli*ti mohosodik | es wird moosig II.33. *χasli*tim mohos | moosig III.219.

χasmāti l. *χasi* 2)

χasmiñ 1) vonszolt | gezogen — *sarni jāpēk* χ . *lqñyēm* *ēlā ta pūnsāslēm* aranyos selyemként v. utamat erre tovább folytatom III.288. — 2) beborított | überzogen — *viñir qāt* χ . vörös színnel b. | mit rother farbe ü. III.111. — 3) ékesített | geschmückt — *lilīñ qāt* χ . *kwol* eleven színekkel é. ház | mit lebendigen farben g. haus II.319. — v. ö. *χasi* 2)

χassēnti l. *χasi* 2)

khāti szakít | reißen AL. 72. *pił-χatti* szétszakít | zerreißen AL. 61. — *khatlenti* tépáz | zausen AL. 79.

χauresli köszörül | schleifen — *sūpā-nelmā* χ . száját nyelvét k. | mund u. zunge wetzen III.429.

khāñkhā valaki | jemand, *āl-kh.* id. *at-kh.* senki | niemand KL. 11.

khāñghē mászik | krieche T. 309. — v. ö. *χāñχi*

khāp ladik | boot T. 331. v. ö. *χāp*

khāphq nyárfa | pappel T. 163. — *χāpχā*

khār csődör. | hengst T. 159. — v. ö. *χār*

(*pāl*-) *khāslē* megreped | bersten T. 316. — v. ö. *khaškhus* *χasi* 2)

(*pāri*-) *khāulēti* oldalt fordul *vōnsēχ* a palló | die diehle verbiegt sich T. 373.

khāuli evez | rudern KL. 13.

χilī ás | graben I.3. III.54. *χilēlālī* vāj | aushöhlen II.36.

χilχati ás I.6. *χilχatili* turkál | wühlen II.164.

χilīñ jelű | bezeichnet — *nē-χilīñ*, *χum-χilīñ* *jelpiñ mā* nő-jelű, férfi-jelű szent föld II.373. *ēlēm-χalēs* χ . *mā* emberjegyes terület III.77.

χin, *laj-χ.* alvilági vész | die unterwelts-pest II.282. 350. *pit-χin* járványvész | pest II.282.

χinči feléje közeledik | sich nähern I.111. megrohan | angrei-

fen III.335. — *khínnéji* leselkedik | auflauern KL. III.485. *khínnénti* id. KL. III.347.

khípsáti csúszik | ausgleiten KL. 19.

(*pal-*)*khíratí* elszóródik | sich verstreuen AL. 78.

χís fvény | sand, *χ.-sam* I.12. *χ.-nāmpér* II.26. fvényyszem | sandkorn — *χ.-χumpiñ* homokos habú III.324. 496.

khísati csúszik | rutschen AL. 54. 78. *χísati* szánon csusztat | mit dem schlitzen fahren III.101. 317.

khítérti ráhuz (ütést) | einen schlag versetzen AL. 70.

khíulenti evez | rudern KL. 45. — v. ö. *kháuli*.

χq ki | wer

khóiréli l. *χuji*

khqinti: *nárel oqñem sám-khqintésté* engem megvesszőzött | er hat mich mit ruthen geschlagen K.

khóipé l. *khójpéñ*

(*läp-*) *khqistäus* (pass.) bemohosodott | bemoosen P. 17.

khqitel l. *χqjtél*

khqiti l. *χqiti*

khqiwé (pass.): *χamp puru-khqiwés* a hold fogyóban (visszamenőben) van | der mond ist im abnehmen T. 308.

χoj him | männchen III.470.

khój üstök | schopf KL. 5. *pāñk-khój* id. K. *χājiñ* (adi.) II.388.

khqjér ravasz | schlau K. I.167. *khqjärel* hamisan (adv.) KL.19.

khqjérli hamiskodik | hintergehen P. 27. — *khajérli*.

χāji (*χōji* II.3.) talál, érint | treffen, berühren I.93. ér | antreffen II.266. *χōji* id. II.62. — *sawné χājäsén* inségbe jutottál | du kamst in noth I.138. *qu χājne qwiñ jā* víz sebje mosta (ill. érintő) folyó II.137. *numél minné tārém χājne nólté* fent járó isten látogató (ill. megtaláló, érintő) földfokán II.136. *χajiltali* id. II.347. *χajilali* betér | einkehren II.406. — *χājtal* érintetlen | unberührt III.362. — D. *khqji* talál P. III.521. találkozik | es trifft sich T. 166. *khójékhati* id. P. 19. *khōji* érintkezik AL. 70. *khóji* talál K. II.239. *sopi kh.* ketté vág (ill. talál) | in zwei schneiden K. II.237. *nólel tāre khójentau* (pass.) keresztüléri őt a nyíl II.240. *noñkhwé khōji* (ō l.) föler | hinaufreichen II.223. — 2) kerül | kostet T. 166. KL. 22. P. 10. — *mān sātné kh.* mennyibe kerül | auf wie viel kommt es ill. was kostet es? KL. 22.

χajilt -ként | gleich *vātem pil χ.* szedni való bogyóképpen II.6. *jā χqjiltél* folyó alakjában | in gestalt, gleich einem flusse I.141. *ti-, ta-χ.* így, úgy | so

khqjip: *āk-kh.-lou* tizenegy | eilf KL. 21.

khójlálé hajladozik | sich beugen T. 327. *il-khójláé* lehajlik T. 310. *il-khójtant* id. T. 310.

khojpéñ méltó | würdig K. 396. *khoipé* megfelelő | entsprechend K. 369.

zajtél -ként, -képpen | gleich — *tülméz-γ.* tolvaj módra | gleich einem dieb III.119. a mint | so wie I.75. — *khajtél* KL. *khqítél* P. K. *khoitél* K.

zajti betegen fekszik | krank liegen I.165. II.342.

zajtíl kór | krankheit I.158.

khól hal | fisch T. 331.

zól reggeli idő | der morgen 341. *zoli* reggel | morgens II.258.

kelet | reggen II.5. *zolit* másnap reggel | am anderen morgen I.6. *zolit* *zátél* holnap | cras II.87. *zolitán* másnap II.87. — *khalti*, *kháltán* holnap AL. 60. — *khul*, AT. *khól*, *khultá* reggel; — *khulet*, AT. *khólait*, *khóláitátén* holnap; *khól-pos* hajnal | morgenroth. T. 317. — *khwql*, -t, -tán K. *khwölt*, *khwqltiñ* P. *khwol*, -tán, -it KL. id.

zól áldás | segen II.75. jólét | wohlstand I.32. *zóléi'* (dual.) boldogok | sie sind glücklich I.4. — *zóláñ* dúsz | reich III.35. II.348. boldog III.187.

khál nőstény | weibchen P. III.523. v. ö. *khál*

khól posztó | tuchwaare T. 161.

khól nyírfa | birke KL. III.483. AL. 77. T. 161. *khól* P. 17.

— v. ö. *zál*.

khál l. *zál*.

khálás ikém senki sincs | niemand ist T. 167. — v. ö. *kháls*

zálá tetem | leichnam II.279. III.110. — *záláñ* *mā* halottas ország | totdenland I.90. *záláñ* (*q* br.!) fekete | schwarz II.321.

khólé istálló | stall K. II.238.

khóléx holló | rabe K. II.225. — *khwóléx* varjú K. II.226.

khóléx K. *kháléx* T. 322. nép | volk

(*jalé*) *khólékhtoqli* befuródik | sich hineingraben K. II.228.

(*pél*)- *kháxelux* festeni | färben P. 22.

élém-zalés l. *kháls*

zálzéláli csúszik | rutschen II.43. 112. — v. ö. *zálzi*

zálí (*kháli*, *khwáli*) meghal | sterben I.6. elpusztul | zu grunde gehen I.23. elmúlik, kifogy | ver-, ausgehen I.145. 160. elcsöndesedik | still werden III.107. — *sun-jiwā zálés* szánfája elkopott II.211. — *zálí*, *zólí* tönkre tesz, elpusztít II.143. 27. elfogyaszt | verzehren II.321. *kíti ét z.* két éjszakát eltölt | zwei nächte verbringen III.185. *zátél záltré* egy nap multával II.429. *tál záltré* a tél eltöltésére III.13. v. ö. II.189. *zólíli* id. II. 149. *zólíí* id. III.419. *zót zóláí* elpusztul XXII.51. *zálém* halott | todt I.136. *zálí* ki nem fogyó | unerschöpflich I.113. vége érhetetlen | unendlich III.192. — *kháli* meghal | sterben KL. 16. T. 311. *kháli* AL. 72. — *pál-khálwé* elhervad | verwelken KL. 20. — *jal khóli* meghal K. II.376. — *khwáli* K. II.232. *khwáí* K. II.231. elfogy | ausge-

hen; *khwqltal* kifogyhatatlan K. II.379. — *vütné khwqlli* a vízbe vész | im wasser umkommen P. 23. *jal-khwqli* elmulik | vergehen P. 373. *khwqlteli* veszít | verlieren P. 21. — *pil-khwqlili* megromlik | verderben AL. 61. *kwat-khwqlélqli* elfogyatkozik | abnehmen AL. 61.

çöli hall | hören; *khöli* K. II.239. AL. 72. *khwöli* KL. III.349. P. III.521. id. sejt | vermuthen K. I.167. *khwöleloali* KL. 351. *çölili* id. I.70. II.127; *çölilali* hallgatózik | horchen II.243. — *khölti* mutat | zeigen K. II.239. *çöltili* I.165. *çölti* id. III.124. elárul | ver-rathen I.49. *toçré-khöltili* bebizonyít | beweisen K. 377. *khölpi* meghall K. — *khölkhati* hallatszik | es verlaudet P. 23. *khqlkhqté* id. T. 153. *khwölyati* id. KL. 21.

khöle hál | übernachten T. 327.

çölliti himbál | schaukeln I.103.

khölpi reped | bersten K. 378. *pal-kh.* széthasad P. 18. *pal-khölpi* id. KL. 22. — *khölti* hasít | spalten KL. III.483. hámoz | schälen, *khölteli* id. P. 27.

khqls ember | mensch KL. 11. *elém-çalés* id. B. *at khqls* senki | niemand KL. 11.

khqltérém híd | brücke T. 314-

khölti l. *khölpi*

khom férfi, férj | mann, gatte K. II.230. 240. *vis kh.* fiú | knabe K. II.240.

çaman némelykor | bald, manchmal 340.

khqm, *khqmái*, *khqmé* l. *çami*

khqmel, *khqmlé* hogyan? miképpen? a hogyan | wie, so wie K.

khqmér természet | der männliche samen II.223

çamçi zúg (mint a bögöly) | sausen I.156.

çamés hoporos | holper III.360.

çami arczra | auf's gesicht III.463. *hasra* | auf den bauch I.5. *ç. sçszyati* a vízbe belefördül III.229. *puñkä ç. tärmatéstü* fejét leeresztette | den kopf hängen lassen I.80. *ç. rauti* felfordít | umstossen II.118. — *khqmi* püts arczra borúlt K. 376. *khqmái*, *khqmé* id. *khqm* igek. P. 16.

khqm-khqmí szádjával lefelé borít | mit der öffnung abwärts umstürzen P. 16. — *khqmuté* id. T. 331. *çamitayti* egymást | elborítja | einander überdecken I.160.

çamléç csibor | schwimmkäfer I.40.

çamsayti fölmer | aufschöpfen III.229.

çamái ostor | peitsche I.16. II.318.

khqmsémti ütöget | schlagen P. III.539.

çqn fejedelem | fürst I.8.

khon FK. *khwan* ki? | wer? K. — *khonär*, *khwanär* id. *khqn* id. P. *khon-khon* némely | irgend einer K. *khön* mikor | wann T. 316.

khan: *äl kh.* ne érintsd | berühre es nicht T. 158.

- khona*, *khonäi'* l. *çani*.
çanal egykor | einmal I.17. *ç. çätel* egy jövendő napon | an einem künftigen tag, künftigt I.78.
khōñeltap hágeszó | leiter T. 331.
(nañ)-khqñemli fönnakad | hängen bleiben T. 331.
(lol-) *khōñer* a láb hátsó térdhajlata | hintere kniekehle P. 9.
khqñgha át, keresztül | über AL. 60. *khqñkhā* K. II.237. *çāñçä* II.291. *kañkhē* K. I.171. *kañghē* P. 19. *khqñgha* T. id., *kañkhā* id. AL. 14. *múlva*, *sqat-k.* egy hét múlva | binnen einer woche KL. 18. — Igek. *k.-tuštpesēm* átléptem | übertreten P. *k.-kālstil* megelőzte, túlhaladta | überholen T. 316.
çāñçä ki? a ki | wer? welcher II.280. *çāñçän* id. I.143.
khōñçä rén | rennthier K. II.235. v. ö. *khonçé-pçn* rénszarvas szőre K. II.223.
çōñçelt folyócska | flüsschen II.2. 140.
khqñkhēnq egyikötök-másikötök | der eine u. andere von euch beiden T.167.
kōñkhi, *kōñghi* l. *çāñçi*
çani hanyatt | rücklings III.403. *khqñi*; *khoni'* id. K. II.233.
khoni' *pūtmésté* hasba döfte | in den bauch stossen u. o. *khonäi'* id. P. 16. *khona* id. AL. 60. *khanqu* id. T. 312.
(jel)-khqñi behúnyja a szemét | die augen schliessen P. 15.
çāññ görbe | schief, krumm III.409. *khqññ khōp* meredek, magas oldalú ladik | ein boot mit steiler hoher seitenwand, P. 16.
khōñs csillag | stern T. 156. 310. — v. ö. *çōs*
khqñsi ír, fest | schreiben, zeichnen K. 399. *khqñsé* id. T. 327. — v. ö. *çansi*
çānt had | kriegsvolk I.119. II.99. *ç. çāp* hadi hajó | kriegsschiff II.163. — *khōnt* id. K. II.227. *tábor* | lager K. II.228.
çānti 1) megtalál | finden III.396. — *khōnti* K. I.166. *khqñti* KL. III.349. *khqñti*, *khqñtloqli* P. III.521. 573. T. 153. id. — *çāntipi* id. I.34. *çāntçati* találkozik, akad | es trifft sich I.24. 5. *çāntçatili* id. III.321. *khōntkhēti* id. K. II.234. — 2) B. észrevesz | wahrnehmen I.12. néz I.46. tekint II.112. pillant II.125. | sehen, schauen, blicken; *elē-khōnti* előre néz | vorwärts schauen K. II.230. — 3) *çānteli* hall | hören *palkätä* a fülecskéje I.44. *çōntēmlāli* id. III.389; — hallgatózik | horchen II.217. figyel | aufmerken III.193. *çāntēmlī* id. I.61; *çōntēli* hallgatózik I.20. érez | fühlen III.83. *çōntēmlāli* meghallgat | anhören II.145. — 4) *khqñté* szül | gebären T. 327. *pū khqñtqñ-vail* a fiú születése óta T. 318. — 5) *khqñtēmlī* szót fogad | gehorchen (ill. meghallgat) KL. III.485.
çāntli hadakozik | krieg führen II.131. *çāntlayti* II.24. *khōntlayti* K. II.226. P. 27. *khāntlayté* T. 315. id.
khōp ladik | boot K., KL. III.485.
khqñ (pl. *khōmpēt*) hullám | welle K.

zāp: *tū tajmēm zāpāt* eszmeletem veszte pillanatában III.419. *tātēl ālpā sālmanēm zāpēt* a mint eszmeletem híján voltam, abban a pillanatban III.293.

zāpēji fölkapja *pāsmēz* a cipőjét | den schuh schnell anziehen III.427. *khāpēji* id. AL. 56. — *zōptilālī* kapdos | hin u. hergreifen II.190.

zāpēn halhólyag | fischblase I.151.

(*kat-*) *zāpi* (kéz) fej | die handmitte III.120.

khōpliñ dombos | hügelig P. III.523.

zāpliñ kopogó *suj* zaj | klopfendes geräusch (eines ankommenden bootes) III.442. 497.

zāpt rénökör | renn-ochs II.372. *zāptēp*, *zāptiñ* (adi) u. o.

khōr him | männchen K. III.491. KL. III.203. bika. rénbika, szarvasbika | stier, rennstier, hirschbock K. III.489. II.235. KL. III.347. csődör | hengst KL. 23. — v. ö. *zār*

zōr-voj apróhal-zsir | kleiner fische fett II.77. — v. ö. *khwāriñ*

khq D. *khōr*, *ghq* T. (kiegészítő szócška | ein ergänzungswort) *tēmlē-khqr* miféle | was für einer? K. II.237. *tīmlē*, *tēmliñ-kh*. ilyen, olyan | solcher P. *tāmēñ*, *tqmēñ-kh*. id. T. *khōt*, *nozor-kh*. a ki, a mi | welcher, welches T. *ām-khārem* stb. enyém | mein KL. T. — *mēñep-kh*. menő ember K. II.223. ember K. II.233. *ājñē-kh*. innivaló | trunk K. I.166. *tēñē-kh*. u. o.; *tīñi-kh*. ennivaló | speise T. 330. — *ālēm-kh*. zsákmány | beute K. *jōntēm-kh*. varrás | nähterei T. 307. *khātē oālmēm-kh*. *tāu oālmēvēst* kiki a hova emelődött, oda emelődött el K. II.239. — *wūtiñ-kh*. nedves valami | etwas nasses KL. *seim-khōr* sovány | mager T. 160. *uūñ-ghq* sebes (folyó) | reisender (fluss) T. 154. — *viš-khārt* gyermekek | kinder K. II.239. *jilkē-kh*. első | erster KL. 11. *uš-kh*. egy keveset | ein wenig T. 313. *uγ-khōr* egyféle | einerlei; *sāu-khārtñēl* a sok közül | unter den vielen T. 159. — *sāptēl pāñ-kh*. nagyon részeg | sehr berauscht T. 322. *ām pōulēm-kh*. földim, falumbeli | mein landsmann T. 165. — l. *zār*, *khār*.

khōr kor, idő | zeit T. 316.

zāgrāmiñ ékes | geschmückt III.74.

zāgrēysi rabló | räuber II.280.

zōrēmti l. *khwārti*.

khōrēp vörösfenyves | larchenbaum-wald K. II.235. — v. ö. *khworēp*.

zārzei harkály | specht III.293. — v. ö. *khwōrēz*.

khqri l. *khwāri*.

khārkhāu: *šōpēm kh*. *lēz-juntus* ingem szegélylyel körülvarratott | an mein hemd wurde ein saum angenäht T. 315.

khqratē néz | schauen T. 160. 309. *khqraqulqtē* örködik | wachen T. 316. 331.

(pāli)- *χārsāti* szétmegy | zerspringen II.375.

χartzén I.7. *χartzan* II.42. *khorkhān* K. II.224. ölyv | geier.

χarti l. *kwarti*.

kharté húz, szánt | ziehen, ackern T. 154. 327. — *kharteli*, felajz | spannen (den bogen) K. II.228. — *ām sōmēm lép-khartkhatús* (pass.) az én szememet bevonta a hályog | an meinem auge entstand ein staar (wurde vom staar überzogen) T. 312. *il-khgrulé*, *il-khgrulé* elalszik, eloltja (a tüzet) | es erlischt, auslöschen (das feuer) T. 310. — v. ö. *χarti*, *kharti*.

khōru zsák | sack. T. 154. — v. ö. *χuri*¹.

χōs csillag | stern III.135. — v. ö. *khōns*.

χos, *χos-jiw* kemény fenyő | harte fichte K. I.171.

khōs bélgiliszta | bandwurm T. 155. — v. ö. *χūns*.

khōs-vit húgy K. — v. ö. *χūns*.

khōs habár, bár, bármint | sowohl T. 324. — v. ö. *kwoss*.

khōs húsz | zwanzig T. 307. *khos* K. — l. *χūs*.

χāsā B. *khāsā* KL. 14. hosszú | lang; sokáig | lange zeit; *χāsai*¹ soká. *χāsāt*, -n messzi, messzire | fern, weit; *χāsīt* hosszában, mentében | entlang 337. *satmilēn χāsītēl* búvigéd útján | durch, vermittelst dein zauberwort I.161. — v. ö. *khwāšā*.

khāšēχ szűk | eng T. 310.

khāšēm hagyma | zwiebel P. 9.

khāšēmtē megránt | ziehen, zupfen T. 159.

χāšēp-jiw gyalogfenyő | wachholder III.278. — P. *khwāšppē-jiw* III.539.

khōšēχpi ropogtat | krachen lassen — *koqt-tōlē khōškhēñ* *ōlenti* a kézujj ropog | der finger kracht K. 397.

(*noñkhal*)- *khōšertayti* fölemeli a fejét | den kopf erheben K. II.233.

khōškhē imádkozik | beten T. 324. — v. ö. *khwāšči*.

khōškhēñ l. *khōšēχpi*.

khōšči *satēñ* hangya-büvölet | ameisen-zauber K. II.223.

χāši, *χāšēñ*; — *χāsi-χūmlē-nārin-ātēr* sokszolgájú-férflueska, szentséges hős; *rušīñ-aulep-χāšēñ-sai*¹ bojtos végű-sokszolgájú-hajfűrt II.25.

khāšīñ-khār katona | soldat T. 160.

χōsiti kisöpör | auskehren III.195.

khāšiti rohan | stürzen T. 318.

χāslēχ horognyíl | pfeil mit hacken I.113.

χāsnā a fa rugékony része | der elastische theil des holzes I.151. — *χāsnāñ* 1) rugékony | elastisch I.151. 2) hajlós (fa) | biegsam 3) bordás | gerippt — *χāsnāp* id. II.22. — *khāšnē* hajlós | biegsam KL. III.483.

khōšō, *khūšō* hosszú | lang — *khōšō-t*, -n, -nél távolban stb.

ärün khoşon tovább | weiter T. — *khošt, khošto* hosszában | entlang, *nat-khoštna* örökre | auf ewig AL. 60. — v. ö. *χασά*.

χossuli csapdos, hajít, meglegyint | schlagen, werfen, streifen III.440. II.68. I.75. *χossuláli* II.98. *χossyli* III.365. *χossyi* II.79. csapdos; — *χossyawé* (pass.) himbálódik | sich schaukeln I.15. *χossulayti* csapódik | schnellen I.15. *χossiyati* fölcsapdos *ulá* *nělmá* a tűz lángja | die flamme schlägt in die höhe I.45.

χqt hat | sechs B. *khqt* KL. T. *khöt* K.

khqt papir | papier T. 308. irás | schrift T. 159.

χot B. *khot* D. hol | wo; bárhol | irgendwo I. 59. — *khot* hová T. — mely, melyik | wer, welcher KL. T. *khot* . . . *khot* némely-más | mancher KL. — *khqt* hol? T. — *khot-poql* honnan | woher P. — *kwqt* hol KL.

χot- B. *khwt-*, *khwté-*, K. P. (igekötő | partikel) el, meg, le pl. *χot-saji* elrothad | verfaulen, *χot-lātyati* megfakul | die farbe verlieren. — *khwté-kwqtili* elveszt | verlieren *khwt-pätti* elejt | fallen lassen P. *khwt-tépsém* eltévedtem | sich verirren *khwt-roxti* megijed P. erschrecken. — össze, szét *khwté-sqyti* összekuszál | zusammenwirren, *khwt-rimli* összezavarodik | sich verwirren P. *khwté-tērs* szétmállott | auseinanderfallen — I. NyK. 21:348. 23:383. 24:21.

khotal, *khwtal* hová | wohin KL. — *khutal* AL. — *khotal* id. AT.

χotal B, *khotäl*, *khwtäl* II.224. K. *khotal* T. hová; valahová; valahogyan | irgendwie B. NyK. 21:344. *χotal* *ālné* bármerre levő I. 57. — *χotá* id. 63. 71.

χatān hattýú | schwahn I.30.

(*il-*)*khöté* lehajlik | sich biegen T.310.

khöté valahol | irgendwo K. II.226.

khwté K. II.226. *khwté* K. II.224. P. hová | wohin?

khwtéx-mäter valamelyik | jemand K.

χotel B. *khotél* D. *khotél* T. *khwtél* KL. honnan | woher. — *χotel-uit* (-*uilt* R.) merről | von welcher seite NyK. 21 : 345.

χātél B. *khwtél* L. P. T. *khotél* K. nap, délszeg | tag, sonne, mittagsgegend — *χātélá* nappal | bei tage, *ētá-χātélälét* éjjel-nappal | tag u. nacht; *khotélälét* naponként | täglich K. I.167. *khwtlän* nappal | bei tage KL. 17; *khotél-jot-sit* délkor | mittags K. *khwtél-poql* déltáj | mittageseite KL. III.347. *χātélínsiñ* nap szerént | der sonne nach *jāñri* fordul | sich wenden NyK. 21:345. *khotélēñés* dél felől | von der mittagsgegend K.

χātáli nappalodik | es wird tag III.112. *χātälten* *χātél* derítsd fel a napot | lass die sonne aufgehen I.129. *χātélti* tündököltet | glänzen lassen II.316.

χotém B. *khwtém* K. KL. *khwtém-šak* KL. *khwtém-šakh* AL. valahogyan | irgendwie — *χ-képel* valahogyan, *χ-kāsim* akár-hogyan | wie immer, *χotém-*, *χot-mūs* valamiképpen | irgendwie.

zoti minő, micsoda, melyik | was für einer, welcher.

khəti szakít | reissen P. T.

khəti irástudó | schriftgelehrter T. 325.

zətpə valaki | jemand — *ālnə* *z.* ember | mensch I.21. *zum z.* férfi személy | mannsbild I.131. *zoti z.* akárki | irgendeiner; *mat-z.* kicsoda | wer; *nəm-z.* *nə-mat z.* senki | niemand.

khəttə valahol | irgendwo AL. 60. valamikor | irgendwann AL. u. o.

zəttə valahol | irgendwo II.125. valahová | irgendwohin II.27. — *khəttə* id. AL. 60. *khəttə* id. P. 13. *khəttəl* valahonnan | irgendwoher AL. 60.

khəuri koppaszt | schaben P. 14.

zəus hamvas | aschgrau II.341.

zəut jegenyefenyő | rothtanne II.122. — *khəut* lúczfenyő | weisstanne KL. 14.

khəwəntə függ | hängen T. 314.

zū ember | mensch *jəzēn-zū-zūšēn-zū* sok-népű-ember — sok-szolgájú-ember II.52.

(*nuñ*)-*khəipi* fölpuflad | aufplatzen T. 309.

khəj hajnal | morgen, sonnenaufgang KL. III.201. AL. III.207.

zəj hím | männen II.339. — v. ö. *zəj*.

zəji fekszik, hever | liegen I.2. II.163. *akw* *ṽāñzə* *z.* csak nyoma látszik II.125. — alszik | schlafen III.15. — *zəjili* III.351. *zəjələli* II.81. *zəjipi* II.254. *zəjipi* lefektet | legen I.67. *zəjti* föl-bujtat | aufhetzen II.81. — *khəji*, *khəjiloqli*; *khəjeloqlenti* fekszik; hever KL. III.481. 485; 351. *khəji* alszik P. 23. *khəjə nē mō* K. II.236. *jəl-khəjələli* lefekszik K. 374. *il-khəjələlem* id. T. 310. — *khəwəji* id. P. III.521. — *khəjəs* fekvés KL. III.483.

khəl posztó | tuchwaare K. II.229. szűr | mantel KL. 30. — v. ö. *khəl*.

zəl emésztő betegség | verzehrende krankheit I.96. II.4. *zəl-āter* ördögfejedelem | höllenfürst I.160. *khəwəl* ördög | teufel K. III.127. — *zəttəl* I.96.

zəl hal | fisch — *zəliñ* (adi.) — *zələn-sam* halpikkelyek | fischschuppen II.28. *vəs-uj-zəl*, *lunt-uj-zəl* kacsaféle, lúdféle állatok I.50.

khəl ház | haus T.153.

khəl reggel l. *zəl*.

zəlaz holló | rabe I.1. — v. ö. *khəwələz*, *khəwərəz*.

khələm hamu | asche K.

zəli hámlik | sich schälen — *an sās-kwə zəli* (part.) *kit qsnə zəmlə patsən* most pedig mint lehámló nyirhéjacska miképpen letél oly halavány I.123. —v. ö. *khəlti*.

zəli elhagy | verlassen III.105. *zəlti* hátramarad | zurückbleiben III.110. (u. br. I.17. 52. III.154. stb.) *zəttələli* id. III.154.

γultéptáli meghagy | übriglassen II.195. — *khūli* id. AL. 72. *khulé* id. T. 327. *il-khulqs* elfogyott | ausgehen T. 317. *khultulé* elveszt T. 328. *khulti* marad | bleiben K. II.238. KL. III.353. *khvulti* id. P. III.523.

γulili támad | entstehen II.352. *viten γulilime* vízzel van elborítva | mit wasser überschwemmt I.45. *γuliléné tür-vit* felbuzgó tóvíz | emporquellendes seewasser II.314. *nānyγ.* fölbukkan, fölmerül | emportauchen I.161. 140. *γulitáli* id. III.154. *sakw γ.* tűzőzön kerekedik | eine feuersbrunst entsteht I.47. *viten γulilálim* a vizen lebegvén | auf dem wasser schwebend I.47. *γuliti* előbuktat | auftauchen lassen I.140. előhoz | hervorbringen. erschaffen I.129. fölemel | herausheben III.500. *γulitáli* id. III.154. *γulitaxti* fölbukik II.393. *nalu γ.* ereszkedik | sich herablassen II.266. — *khulanti khqtel* a nap lenyugszik | die sonne geht unter AL. 77. *khūlilāti* (ū l.) felszál | aufsteigen K. II.232.

γulp háló | netz I. 27.

γulppi halász | fischen II.118.

γultéγ halászfelkezet | fischergesellschaft III.498.

γultri uszkál | schwimmen II.95. *γultrinti* hintázik a hullámokon | auf den wellen schaukeln I.95. hullámszik | fluthen II.391. *γultrinti vizben* lubiczkol | im wasser waten II.118. — *khulti* inog | schwanken AL. 69.

khulti lehánt | abschälen P. 14. — v. ö. *kholti*.

γum, *γumlé* B. *khum*, *khumle* P. KL. hogyan, a hogyan | wie; *γum-mūs.* *γumlé-müseγ* id. *kwoss-γumle*, *γ-kāsiñ* akárhogyan | wie immer 344. — v. ö. *khomēt* K. *khunāl* T.

γum ember férfi | mensch, mann — *γum-pi'* ember II.105. *γ-lunt* hím lúd | gänserich II.105. *γumpä*, *γumäñ*, *γumēñ* (adi.) II.498. 125. — *khum* id. KL. III.481. K. *khom*.

γūma ejha | juchhei II.125.

khumlqz komló | hopfen T. 315.

γump hullám, hab | welle, schaum — *γumpiñ* I.61. v. ö. *khūp*.

γumpéltantawé (pass.) hullámzásba hozódik | aufwallen I.61.

γūñ mikor | wann, hogyan | wie — *at γ.* soha | nie, *kwoss γ-ta'íl* mindig | immer; — *khūñ* KL. *khun* K. *khōn* T.

khunäγ hogyan | wie? T. 319.

khunāl id. T. 319.

khuné húnny | die augen schliessen T. 327.

γunyal patak | bach II.320.

γūñi kanalaz | mit dem löffel sehöpfen II.300. *γūñliti* id. II.33. — *khūni* P. 17.

khunnä rénszarvas | rennkuh KL. 46.

khunágté valamikor | irgendwann KL. 16.

- χūnís* bélgilitiszta | bandwurm NyK. 24:155. *khūnís* id. KL.
 3. — v. ö. *khōs*.
χwís húgy | urin NyK. 22:3. *khūs-wūt* KL. 3. AL. 55. T. 156.
 — v. ö. *khōs-vít*.
khūnšé, húgyozik | urinieren T. 333. *khūnši* KL. 3. AL. 55.
χwínšīn kemény | hart III.143.
χūnt batyú | bündel III.57. — v. ö. *khūt*.
χūnt, *χūnté* valahogy | irgendwie II.113. valamikor | irgend-
 wann 340. *khūnté* valamikor KL. 16. — *nēm-χūnt* soha | nie,
χūnt-ta'il valamikortól fogva | seit jeher 340.
χūntép lapát | schaufel 327.
χūnti hátára vesz | auf den rücken nehmen II.221. *χūntmi*
 id. III.186; *χūntliti* hátán czipel | am rücken tragen II.227. *khūnti*
 id. KL. 5. — v. ö. *khūti*.
 (älä-) *khūiūn* valahogyan | irgendwie T. 319.
khuošt hosszában, mentében | entlang KL. 14. 45. — v. ö.
χgsit.
khup (*khump*-) hullám, hab KL. P. T. — l. *χump* B. *khqp* K.
χūr szél | rand II.314. — *khur* K. II.228. *khūr* KL. III.351.
 (u br. NyK. 22:18.)
tu-khur izé | etwas T. 166. — v. ö. KL. *tā-khar*.
χurayli fél | fürchten II.26.
 (il-) *khuraté* leborotvál | abrasieren T. 158. *χot-χūrēti* lenyír |
 scheeren III.227. *khurēti* id. P. III.523. *χūrtēli* horzsol | streifen
 II.192.
χūrēm B. *khūrēm* K. KL. *khōrēm* T. három | drei.
χuri alak | gestalt II.354. *ta*, *mat χurip* ép olyan, milyen
 alakú | gerade so, wie gestaltig I.26. I.1. ügyes | geschickt I.6. *ti*
χuril ilyen módon | auf diese art I.137. *χulaz χuril* holló alakban |
 in gestalt einer rabe I.11. *χuriñ* (adi.) II.321. — *khurēp* K. III.127.
khurēl KL. III.351.
χuri felénk | furchtsam II.323.
χuri' zacskó | beutel II.179. III.242. *vaš-χ*. gyomorzacskó |
 magenbeutel III.242. (*χūrēm*, ū I. III.298.) — *khūri* tömlő | schlauch
 K. II.231.
khurliti folyat | rinnen T. 325.
khurt khātēl holnapután P. 19.
χūrtēli l. *khuraté*.
khurti gyoles | leinwand T. 315.
χūs B. *khūs* KL. *khūs* P. *khōs* T. *khōs* K. húsz | zwanzig.
χūs szolga | diener I.165. II.301. *χūsēñ* (adi.) II.52.
khūs-wūt l. *χūnís*.
χusāti hasit | spalten II.73. 291. *khūseti* P. AL.
χusi görbe | schief II.129. [*khuošt*.
khūsti hosszában menő | nach der länge zu T. 312. — v. ö.

- khūt* (*khūnt-*) K. *khut* KL. batyú | bündel — l. *χūnt*.
khut-khuñ bármikor | wann immer KL. 16.
khuta AL. 66. — l. *χūtái*.
khuta hova | wohin AL. 60.
χūtái mögé | hinter III.223. *khuta* id. *khuti* id. K. *khutél*
mögül | von hinten K. — v. ö. *χūnt*, *χot-*
khūti hajlik | sich beugen P. 15. AL. 70. *χūtayli*, *χūtayláli*
(fr.) hajlong II.423. *khūtéltaχti* id. AL. 54. (u. br. 64. 77.). — *χūtéχli*
1) hajlong III.192. 2) hajlongva imád | anbeten I.37. II.99. — *noχk-*
khūtémtaχti fölköti háti batyuját | sein bündel aufbinden K. 374.
khwāsi tég | reissen, jäten AL. 72.
khwoji fekszik | liegen K. II.376. *khwoiti* betegen fekszik |
krank liegen KL. 30. *khwoitép-khar* beteg | ein kranker P. 10. —
v. ö. *χuji*.
khwoiti fölbujtat, uszít | hetzen K. 399.
khwql, *khwöl* l. *χol*.
khwóléχ K. II.226. l. *χūlay*.
khwōli stb. l. *χōli* hall.
khwqli stb. l. *χāli* hal, vész.
khwqli megy | gehen K. II.227, *khwqlti* áthalad | hinweg-
schreiten K. III.130. *khwqltiti* léptet, félrerak KL. III.491. (v. ö.
elveszt NyK. 22:19. *khwqli* halni többől) — v. ö. *kwāli*.
khwqlili marad | bleiben K. II.226. *khwqlti* elhagy | zurück-
lassen K. II.234. *elé-khwqltépti* elhagy K. — v. ö. *χūli* elhagy.
khwan l. *khon*.
khwanqtél egykor, a jövőben | künftig KL. 16. — v. ö. *χanal*.
khwankki húný | die augen zumachen K. 396. *khwaniti* id.
KL. 27. — v. ö. *khuné* T.
khwanitémli l. *χānti*.
khwar alak, kép | gestalt, form K. I.166. *khwor* K. II.224. —
v. ö. *χuri*.
khwōréχ csóka | dohle K. II.126.
khwōrép czirbolyaerdő | zirbelwald K. III.226.
khwari szitkozódik | fluchen P. 11. *khwarckhati* id. KL. 15.
haragszik | zürnen KL. 19. *khārji* (sic!), *khwarjāyti* id. KL. 20.
khwarin *χul* szárított vagdálékhal | getrocknete kleine fische
KL. 46. — v. ö. *χor-voj*.
khwarti ugat | bellen K. 378. *χarti* vonít | heulen III.417.
III.314. *χartésli* (fr.) id. III.429. *χartélti* rángat III.314. *χorémti*
megugat III.341. *khwarémti* id. KL. III.491. P. III.525. *χarémpti*
id. III.393.
khwāsä KL. *khwāsé* K. P. *khwāsi* FK. *khwāse* K. I.168. *khwā-*
sät, -n ; — *khwāsäst* hosszában | entlang KL. *khwāšt* id. P. 16.
khwāštél hosszára | bis ans ende I.167. — l. *χasä*.

khwqse a mint | als K. I.169. *khwqse nár* akármi | irgendwas K. I.167. — v. ö. *kwoss*.

khwqseti hasít | spalten K. I.170. — v. ö. *khwāsi*.

khwqšyi imádkozik | beten K. II.376. — l. *khwqšši*.

khwqšpē jū borókaág | wachholder P. III.539. — v. ö. *χqšēp*.

khwqšši 1) imádkozik | beten KL. 26. 2) panaszkodik | klagen P. 23. *khwaššekhqtī* id. P. 27.

khwostī felránt | aufreissen K. — v. ö. *khwāsi*.

khwqt . . . — l. *khot* . . . *χot* . . .

khwuji l. *zuji*. — *khwūl* l. *zul*. — *khwūlti* l. *zūli*. — *khwureti*

l. *khuratē*.

SZILASI MÓRICZ.

A Königsbergi Töredék újabban fölfödözött részeit Nagy Gyula nagy fáradsággal kibetűzte s közzétette az idei Akadémiai Értesítőben. Hogy a szöveget kiegészíthessük, mindenekelőtt a latin eredetijét kellene előkeríteni. Addig részünkről legfőljebb a köv. toldásokat merjük indítványozni. 1. lap, 3. sor: [a]niad le. — 8. s. [Me]rt v. [Mie]rt. — 11. s. uta[l]atlon? — [Te] le[g]. — 13. s. [ha]mar ele mulhas[sa, eg]ecneceg[et] meg[e iarhassa? es] nazaret. — 20. s. iduz leg [maria ysten]. — 21.-2. s. aldut uog te [mend asunuc f]elevl. — 2. lap, 1. s. scen[t]. — 6. sc[en]t. — 24.-5. s. quin angol[oc erevlenec, vrduguc busu- v. buzio-]lanoc (bosszúlának) pukul[n]oc setit segeb[en].

Nagy Gy. olvasására megjegyzendők: 1. l. 23. s. *leszel* alak eddigi tudomásunk szerint a régiségben nincs. — 2. l. 3. s. *vesc* alig lehet más, mint *vész* (mert a *vész* ige régente *vészen* volt). — 12. s. *muyun* alig lehet más, mint tollhiba «muyun» helyett; vö. *mvny* 14. s. és *menyun* 11. s. — 13. s. alkalmasint *állata félen* vagyis oldalt, félre. — 16. s. *latic* = *látuk* (látók) v. *látjuk*. — 20. s. *fizeni* talán tollhiba *fizetni* helyett? — 26. s. *ignec* nem lehet *égnék*, mert az *ég* sehol sem fordul elő *i*-vel; hanem *igynek*: «ez lőn új igynek csudája».

A nyelvi sajátságokból csak egynéhányat emelünk ki. A *-nek* és *-vel* ragok mélyhangú párja itt *-noc* és *-vol*. Vajjon lehet-e ezeket *o*-val olvasni? akkor a magash. alakokat így kellene képzelni: *-nēk*, *-vél*, holott tudjuk, hogy eredetileg így ejtették: *nēkēm*, *vēlem*. Úgy látszik, a *-noc* és *-vol* írás *-nak* és *-val* ejtést jelölt, tehát az Árpádok korában az *o* betű nem csak *o*, hanem *a* hangot is jelölt, s ezen kétértelműség elhárítására alkalmazták aztán az *a* hangra az *a* betűt. Ez utóbbi már itt is megvan, pl. *sarmazal* = *származál* stb., és az 1:21. sorban egymás mellett *wagun* és *uog* = *vagyun* és *vagy*. — Érdekes az *-at*, *-et*-féle főnévképzés változatos alakja: sciletetvi = *sziletetvi* — *tamadatia* = *támadatja* — *aradatia* = *áradatja*, holott a HB-ben *kinzotvia* = *kinzotuja* — és *mogzotbevl* = *mogzotbelöl*. — A névragok közt itt is különböznek hazásukban: *gukeritul* = *gyükeri-tül*, [ke]ralatul = *kerályá-tül* (vagy *-tül*), és másfelől [b]jinucevl = *bínök-ről* s *mogzotbele[vl]* = *mogzotbelöl*, *agbe[le]vl* = *ág-belöl* (ámbár «scuz» mellett «scenz» is előfordul 1:19. és 1:14. s e szerint a *-revl rül*-nek is olvasható; de ez kevésbé valószínű). — Sok nyelvtani alaknak itt van most legrégebb előfordulása, de felsorolásukat máskorra hagyjuk.

SIMONYI ZSIGMOND.

XVI. századi magyar glosszák az Egyetemi Könyvtárban.

A budapesti egyetemi könyvtárnak egyik XVI. századi latin codexében (*Cod. Lat. Saec. XVI. No. 114.*) olyan egykorú magyar bejegyzésekre bukkantam, a minők a XV. századi Németújvári és Budapesti Glosszák. A különbség az új nyelvemlék s az említett glosszák között csupán annyi, hogy e codexben szövegközi értelmezések nem fordulnak elő, a magyarázatok ugyanis részint a lapszéltre, részint az illető latin szók fölé vannak jegyezve.

A codex, melyben e lapszéli és sorközi magyar jegyzeteket találtam, vegyes tartalmú, nagyrészt szent beszédeket tartalmazó latin kézirat, melynek első 97 levele Szent Ágoston reguláinak fejtegetését foglalja magában s ily címet visel: *Expositio Regule beati Augustini episcopi*. Írásából ítélve, a XVI. század elejéről, tehát még codexeink korából való. A magyar jegyzetek a codexszel egykorúak s ennél fogva nyelvileg — bár nem sok anyagot őriztek meg — a codexek nyelvével egyenlő fontosságúak. A latin kézirat még egy más okból is érdekes. Ugyanazon szabályokat foglalja ugyanis magában, a melyeknek magyar fordítását a XV. századi Birk-Codexben bírjuk (l. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 136. s köv. ll.).

Itt közöljük betűhöz híven e magyar glosszákat, a sorközieteket *S*-sel, a lapszélieket *L*-lei jelölve, s csupán annyi változtatást engedve meg, hogy az *y*-ról a jelentésgtelen két pontot elhagytuk. A sorközi jegyzetknél mindig közöljük a latin szót vagy kifejezést, a mely fölé jegyezve vannak; a lapszéli jegyzetknél azonban az eredetit csak ott adhatjuk, a hol a szövegben a megfelelő kitételre rá lehetett akadni. A betűszerinti közlés után a megállapítható régi kiejtést is kiteszszük, az esetleg szükséges fölvilágosításokat pedig lap alatti észrevételeinkben adjuk meg.

[1b. levél. L.] *egyenes* — egyenés.

[9. L.] *Megijenth* — megjijent.

[26b. L.] *zajgasnalkul* — zajgásnalkül: sine tumultu.

[29. L.] *wylagnak nagyob genyeresegyebwl vel gengyesegyebwl* — világ-
nak nagyobb gyönyörűségéből v. gyöngyösségéből.¹⁾

Mertheiklethess segharthassokro — mértékletességtartásokról.²⁾

[30. S.] *byzonyawal* — bizonyával: certe.

[30b. L.] *wygzatakath* — vigasztakat: iam vegetatos.

[32. L.] *zyksegenwedeseben* — szükségzenvedésben: in sustinenda par-
citate.

[38b. L.] *larua . . . wigo alarchya* — álarcza.

[41b. S.] *zemer methlen* — szemérmetlen: impudicus.

[42. S.] *wmagoknak leendnek* — ő magoknak léendnek: et cum se inuicem
sibimet.

noha — noha: eciam.

egembe nezessel — egymembe nézéssel: conspectu mutuo.

azywek kynnythyat [így] ferthezethessegyeketh — a szívek kinyitják
fértézetességüket: corda nunciant impudica.

masmassykhhoz walo gyeryedethben gyenyerkednek — más másikhöz³⁾
való gerjedetben gyönyörködnek: alterutro delectantur ardore.

noha — noha: eciam.

testhekben ferthezethes yllethesnelkw maradnak — testékben (am
testükben) fértézetés illetés nélkül maradnak: intactis ab immunda
violacione.

[45b. S.] *zemnek buyasagath* — szemnek bujaságát: oculi petulanciam.

[Uo. L.] *zertelen thwzteteseth⁴⁾* — szértelen [fer]tőztetését?

[Uo. S.] *De legottan rewla fegelem legen* -- de legottan róla fegyelém
légyn: sed de proximo corriganatur.

[50. S.] *es alkolmas kemensegyel fegyelmeztesekh* — és alkolmas kemén-
séggel fegyelmeztesék: et competenti seueritate coerceri.

[Uo. L.] *vel fegyelmezny, vel thylthattasek* — fegyelmezni, tiltattassék.

¹⁾ Vö. «Gyöngös, szép az orgona szó» Meliusnál (NySz.). A *gyöngyös* szó ily jelentésére ezen kívül nem volt eddig adatunk. [De itt alkalmasint *gyengeség* olvasandó, „kényesség” jelentésében; vö. Éltek vala oly nagy szép gyengeséggel, öltözettek nagy drága öltözettel RMK. 5: 15. Ilyenformán Faludinál is, l. NySz. — Szerk.]

²⁾ Az utolsó betűt (*l*) a könyvkötő vágta le. A szó két sorba van írva, az idézett szétválasztás szerint, kötőjel nélkül.

³⁾ Am. egymáshoz. Nyilván a latin *alius* használatának másolata (pl. *alius alii subsidium ferunt*, stb.). A Nyelvtört. Szót. nem ismeri.

⁴⁾ Így! A két szó két sorba van írva. A második az elején bizonyára meg van csonkulva, a kötés következtében.

[Uo. L.] *coerceri* — *cohiberi*, vel *thyltasseg* — tiltassék.¹⁾

[53. S.] *ynteth* — imtett: admonitus.

[54b. S.] *kynek hatalmath yllethi* — kinek hatalmát illeti: ad cuius dispensacionem pertinēt.

[Uo. S.] *akarathya zerenh valo* — akaratja szerént való: arbitrium.

[Uo. L.] *yobwādo* vel *yobwlando* — jobbulandó.

[Uo. L.] *bozzoallas ala vettessek* — bosszóállás alá vettessék.²⁾

[Uo. S.] *fegelm ala vettessek*, vel *adatassek neky* — fegyelm alá vettessék, adattassék neki³⁾: debet emendatoriam subire vindictam.

[55b. S.] *hogh ne w deglethw bwnewel* — hogy né ő döglető⁴⁾ bűnével. ne contagione pestifera plurimos perdat.

Ennyi mindössze a magyar bejegyzés a kéziratban. Hogy Szent Ágoston reguláiban, melyeket a könyv fejteget, a Birk-Codex latin eredetijére ismerhettünk, néhány szabálynak egybevetése igazolni fogja. A különbség csupán annyi, hogy a Birk-Codexben a szabályok nőkre vannak alkalmazva. Mutatványunkat azon régulák közül vesszük, melyeket fönt idézett munkánkban közöltünk, azért a nyomtatás könnyítése végett a magyar szöveget mindjárt a régi kiejtésre átírva adjuk.

[70. lev. Az V. fej. 4. szabálya.] *Nec eant ad balnea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quam duo vel tres, et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus prepositus iusserit ire debet.*

Neque eant ad balneas. Sē fērdőbe nē mēnjenek, sēm egyéb herre háromnál kevesben. *Nec illa.* Az es, kinek nyavalyája⁵⁾ volna valahová menni, né azokval mēnjēn, kikvel ő akarna, de kikvel fejēdelmasszony mondandja, tartozzék mēnni.

[70b., 5. szab.] *Egrotancium cura, siue post egritudinem reficiendum, siue aliqua imbecillitate, eciam sine febribus laborancium, vni alicui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique opus esse prospexerit.*

Aegrotantium cura. Kórokval való bánás,⁶⁾ akár kórságnak utána életetendőknek, akár még hideglés nélkül valami erőtelenségbe nyavalygóknak, valakinek hagyassék, hogy ő kérje az pinczéből, kinek mire szükségét látandja.

1) Érdekes, hogy a *tiltattassék* alak változataként utólag a *tiltassék*-ot is oda jegyzi az író.

2) Nyilván a következő latin kifejezésnek egy másik értelmezése.

3) Értsd: fegyelm adattassék neki.

4) Am. döglető, megmételtyező. (Vö. NySzót.)

5) A latin eredeti alapján mindjárt meg is kell változtatnunk a hely magyarozatát, a melyet könyvünkben adtunk. A *nyavalya* itt világosan 'szükséget' jelent s nem betegséget, a mint az eredeti ismerete nélkül mindenki értette volna.

6) Az eredeti ismerete nélkül e helyet is máskép értettem idézett munkámban.

[71b., 6. szab.] Siue autem qui cellarario, siue qui vestibus siue qui codicibus preponuntur, sine murmure seruiant fratribus suis.

[72b., 7. szab.] Codices certa hora petantur, singulis diebus, extra horam qui pecierit non accipiat.

[73., 8. szab.] Vestimenta vero et calciamenta quando indigentibus fuerint necessaria, dare non differant, sub quorum custodia sunt, que poscuntur.

Sive autem quae cellario. Akár keddig kik pinczén, akár ruhákon, akár kényveken tisztól szérzettetek, zúgódás nélkül szolgáljanak atyjok fiainak, az szororoknak.

Codices certa hora. Kényveket minden napon égy bizony órába kérjenek; üdö kívül kik kérendik, né véhesség.

Vestimenta vero. Ruhákat kegyig és sarukat, midén szűkességnek kélletendnek, né halaszszák adni, kiknek ezek őrizeti alatt vannak.

Nem folytatjuk az egybevetést. E rövid idézet is igazolja, hogy e szabályokban a Birk-Codex eredetijét kell látnunk, s egyszersmind jogossá teszi azt a kívánatot, hogy a Birk-Codexnek immár szükségessé váló kiadásában a latin eredeti is közölve legyen.

ZOLNAI GYULA.

Az indogermán rokonsági nevek egy részét érdekesen magyarázzák most a reflexiv *seue*, *sue-* (latin *suo-*, *suus*) névmás-többlől. Erre nézve az Indg. Forsch. 2:6. 7. lapjain a köv. összeállítást adja Johansson: «Wörter, worin der Reflexiv-Stamm auftritt mit der Bedeutung von ‚eigen, zur Familie gehörig‘ u. s. w. sind z. B. idg. **sue-sör-* [*schwester*, *soror*] (über **sör*, **sēr* «Weib» vgl. Bezzenger Gött. Nachr. 1878. 271. Bugge BB. 14:76. Brugmann C. St. 9:594. Verf. Beitr. z. Gr. Sprachk. 140. f.), idg. **sue-kur-* (N. **suekuēr*, **suēkuōr*), woraus skt. *śvāśura-*, l. *socer* u. s. w. lit. *svažně* «Schwester der Frau» (der Bildung nach mit an. *sveinn* zu vergleichen); weiter vgl. russ. *svajákъ* «Schwager, Bruder der Frau», *svojacina* «Schwester der Frau» mhd. *ge-swīe* ‚Schwägerin‘. Aus einem vielleicht mit lat. *suē-tus* — wozu lat. *svē-sco* eine Neubildung ist — nahezu identischen idg. **suo-to-* entstand lit. *svótat* und abg. *svatъ* ‚Verwandter‘, *ἑτερος* (*ἑταίρος*) u. s. w.»

Szláv szavaink eredetéhez.

Az *Archiv für slavische Philologie* egyik újabb füzetében (15. k. 481. stb.) *Uhlenbeck* leideni nyelvész igen pontosan egybeállította a szláv nyelvek legrégebbi germán elemeit: *Die germanischen Wörter im Altslavischen*. Összeállításából minket leginkább azok a szók érdekelnek, melyek az ószlovénból átjöttek a magyar nyelvbe. Ezeket tehát itt közöljük, már csak azért is, mert a nyelvünkbeli szláv elemek tisztázására még sok a tennivaló, s a magyar-szláv egyezések esetében sokszor kell körülnéznünk, vajjon a magyaron s a szláv nyelveken kívül még hol s minő alakokkal s jelentéssel találjuk meg az illető szókat. De még a mikor kétségtelen is, hogy mink a szlávországból kaptuk a szót, akkor s érdekes a szót a szlávországon túl, lehetőleg eredetéig visszakísérni. Kit nem érdekel, ha látja, hogy a mi *vitész* szavunk a híres *Vikingek* nevéből származik, *Kinizsi* (Kenézi) neve a német *könig*-gel egyeredetű, *pénz* a *pfennig*-gel stb. ?

Alamizsna. — Ószl. *alamužino* = ófn. **alamuosin*, melynek csak *alamuosan* mellékalakja van meg a nyelvemlékekben.

Baraczk. — Ószl. **bresky*, szerb *breskva*, szlov. *breskev*, lengy. *brzoskiew* stb. Eredetileg szl. **bersky*, ófn. *pfersih*, nőnemű mellékalakja: **pfersuhha*. [A németek e szót az olasz kertészettel s gyümölcsstermeléssel vették át: ol. **persica*, *pesca*, lat. *persicum malum* „perzsa alma“.]

Bárd (inkább a németből; l. Nyr. 24:61.). — Ószl. *brady*; az *y* germán eredetre vall: er. szl. **bordy*, **bordú*, **bordó* alakból, mely a germ. **bardō*, csatabárd, szóra megy vissza.

Barna. — Ószl. **brunū*, szerb *bruný*, barna, ószl. *brunatinnū*, lengy. *brunatny*, sötétbarna, lengy. *brunak*, barna ló stb. — Germ. *brūna*: ófn. *brūn*. [A német szót a román nyelvek is átvették: ol. *bruno*, fr. *brun*.]

Bodon, *bödön*. — Ószl. **būdūnī* = szlov. *bedenj*, kád, kupa,

bdenj, odvas fa méhek számára, kisor. *badanj* stb. Aln. **budinna*, ófn. *butinna* alakból ered.

Borda. — Ószl. *brüdo* domb, az újabb nyelvekben a m. takácsborda. Az oroszban *berdo*, takácsborda, miből összl. **bürdo* tehető fel. Germ. *berd-* (*bred-*)-ből van átvéve: holl. *berd*, ófn. *bret*, angasz. *bred*, deszka.

Buda (*bóde*). — Ószl. *buda* = cseh *bouda*, lengy. szorb, kisor. *buda*, or. *budka*, = kfn. *buode*, fn. *bude* (ang. *booth*, óész. *búth*).

Császár. — Ószl. *cēsari* = gót *kaisar*.

Csima (*czima*, *csuma*, *czumma*). — Ószl. **cima*, szlov. *cima* (a *k*: *c* változás régebbi kölcsönvételeire vall) = régi **kima*: óaln. *kimo* [ófn. *chimo*, gót **keima*, újf. *keim*. — Szarvas Nyr. 13: 98 a magyar szót a latin-görög *cyma*-ból származtatja.]

Csőbör. — Ószl. *čibrü* **čibürü* (szlov. *čeber*, szerb *čabar*, bolg. *čübür*, cseh *čber* stb.): ófn. *zwiбар*, *zubar* [zwi-bar: «eigentlich Traggefäss mit zwei Henkeln» Kluge].

Eczet. — Ószl. *ocitü* = gót *akeit* [?].

Esztrág. — Ószl. *strükü*, *stirkü* kelyett, magánhangzóját nem tekintve, a germánból ered: óész. *storkr*, angasz. *store*, ófn. *storah* [és *storc*, Kluge. — Vö. Nyr. 23. k.]

Garád. — Ószl. *gradü*, fal, város, alkalmasint gót *gards*, litv. *gardas* szóból ered.

Garázda. — Ószl. *gorazdū*, egy még ki nem mutatott gót **garazds*, tapasztalt (*ga* + *razda*- nyelv) szóból ered. A jelentésre nézve fontos a cseh *horazditi*, szidni, és a szlávból átvett magy. *garázda*.

Halom. — Ószl. *chlīmū* = germ. *holma*:- óész. *holm*, kis sziget, angasz. *holm*, tenger [vö. Kluge s. v. *Holm*, és Nyr. 5:390.].

Haraszt. — Ószl. *chvrastü* = **chvorstü*, mely az ófn. *horst* 'erdő' régebbi alakjára megy vissza.

Kalapál. — Ószl. *klepati*; kölcsönvétel a germánságból: holl. *klappen*, *kleppen* stb.

Katlan. — Ószl. *katilü* = gót *katilš*.

Kenéz [vö. *Kenézi*, *Kinizsi*]. — Ószl. *künegü*, *künedzi* = germ. *kuninga*:- ószász *cuning*, ófn. *chuning* stb. *künedzi* e. h. **künegji*, **künegji*.

Király. — Ószl. *kraļi*, **korļi*, mely Nagy Károly tulajdonnevéből ered.

Konyha. — Ószl. **kuchinja*: lengy. *kuchnia*, or. *kuchnja* stb. = ófn. *chuhhina*.

Korona. — Ószl. *koruna*, *kruna*, nem közvetlen a latinból ered: ófn. *corōna*, óész. *krūna*, *krōna*.

Könyv? — Ószl. **künega* (lengy. *knega*), *küniga* könyv = óész. *kennng*. A *küniga* alak homályos.

Kuka, gamó, kajmó' Tsz. — Ószl. **kuka*: bolg. szerb *kuka* horog, ószl. *kukonosü*, görbeorrú. Ógerm. **hōka*-ból: kaln. *hōk*, angosz. *hōc*, holl. *hoek*.

Kupez: újszlov. *kupec*. — Vö. ószl. *kupü*, *kuplja*, *kupiti*, venni = germ. **kaupa-*, **kaupja-*, **kaupjan* (gót *kaupōn*).

Murok. — Ószl. **mruky*, sárga répa: szlov. *mrkva*, szerb *mrkva*, cseh *mrkev*, or. *morkovj* = ófn. *moraha*, *morha* régibb alakjával [újfn. *mohr-rübe*, *möhre*, vö. *morchel*].

Oltár. — Ószl. *olütari* = ófn. *altári*.

Palaczk. — Ószl. **plosky*, *ploskva* = germ. **flaskō*, ófn. *flasca*.

Pap. — Ószl. *popü*, egy germán nyelvjárásból: óaln. **papo* (*pfaffe*), mely a lat. gör. *pappas* szóra megy vissza.

Pele. — Ószl. *pluchu* (*myoxus glis*) **plichü*, *pilchü* helyett (kisor. *pelch*, cseh *plch*) = ófn. *pilih*. A *p* bizonyítja, hogy e szót a szlávok a fölnémetből vették át: vö. újfn. *bilch*, melyből germ. **bilk* alak tehető fel.

Péncz. — Ószl. *pēncgü*, *pēnczi* = germ. *penninga-*: óész. *penningr*, ófn. *pfenning*.

Pohár. — Ószl. **pecharĭ* (*pecharĭnikü*), szlov. *pechar*, szerb *pechar* = ófn. **pecharĭ* [*<*klat. *bicarium*].

Retek. — Ószl. *rüdüký* és *redüký*: szlov. *retkev*, *retkva* stb. = ógerm. fem. **redikō*, ellenben ófn. masc. *retih* (lat. *radix*).

Ruta. — Ószl. *ruta*: lengy. szorb. or. szerb, szlov. *ruta*, és **rutý*: lengy. *rutewka*, szerb *rutvica* = ófn. *rāta* és ógerm. *rütō*.

Szekerény (de ez talán inkább közvetlen a németből jött hozzánk, vagy az olasz *scrigno*-ból *<*klat. *scrinium*). — Ószl. *skrina*, *skrinija* arca = ófn. *scrĭni*.

Szombat. — Ószl. *sabota* = germ. **sambat*- (ófn. *sambaztac*). [Itt azonban a szláv alaknak nem kell okvetetlen a németből erednie, hanem jöhetett keleti forrásból is. Erre nézve ide tesszük Kluge legújabb kiadásából a minket is érdeklő *Samstag* cikket: Aus kirchenlat. *sabbati dies*, woraus frz. *samedi*, ital. *sabbato*, prov. *dissapte*, ir. *sapaít* stammt, kann ahd. *sambaztac* nicht abgeleitet sein, weil dadurch die hd. Nasalierung nicht erklärt wird und weil ein kirchenlat. Wort keine Verschiebung von *t* zu *z* haben dürfte. Da dem ahd. *sambaz* das aslov. *sabota*, magy. *szombat*, rumän. *sămbătă* zunächst stehen, dürfte östlicher Ursprung anzunehmen sein; dafür spricht auch die Entlehnung von baier. *pfinz-tac* «Donnerstag» aus gr. *πέμπτη* [vö. *péntek*]. Obwohl ein gr. **σάμ-βατον* neben *σάββατον* bisher nicht gefunden, wird seine Existenz doch unzweifelhaft durch pers. *šamba*; auch die entsprechenden arab. äthiop. abessin. Worte zeigen inneres *mb*. Offenbar ist ein etwa im 5. Jahrh. bestehendes orientalisches *sambato* durch das Griech. (mit dem Arianismus, s. *Kirche*, *Pfaffe*) zu den Ober-

deutschen und Slaven gekommen; doch fällt auf, dass Uifila *sabbatô dags* ohne Nasalirung sagt (vgl. got. *aikklesjô* gegen westgerm. *kirika* aus *κῆρικόν*). — Az Indg. Forsch. legujabb, 4. kötetében az *Anzeiger* 98. lapján, egy Gröber folyóiratában megjelent francia szöveftő cikk ismertetésében olvassuk: *Samedi*. Über die verschiedenen Benennungen des Sonnabends. Behandelt *mb* in ahd. *sambaztac*, vgl. jüd. nachbibl. *Sambation, Sabbation, Sabbath*-fluss. Auch vulgärgriech. ist der Übergang $\beta\beta$ zu $\mu\beta$ öfters belegt. — Most az $\mu\beta$ -hangú alakot régi görög és latin népnyelvi formának bizonyítja Meyer G., ki az Indg. Forsch. 4. kötetében állítja össze a *szombat* név történetét. S legújabban Schulze V. is bőven tárgyalja a *szombatot* a Kuhn-féle Zeitschr. 33: 366.]

Vitéz. — Ószl. *vitezi*, **vitegju*, = óesz. *vikingir*.

Szolga. Ide iktatjuk u. a. folyóiratról (15:479) Zubaty József véleményét a *szolga* szónak kelta eredetéről: «Slav. *sluga* «Diener» hält Miklosich für einen Angehörigen der ursprachlichen Wurzel *kleu-* «hören» indem er lat. *cliens, cliens* in Vergleich bringt. Mir will es scheinen, dass schon der Begriff «*Diener*» selbst einen fremden Ursprung des Wortes wahrscheinlich macht. Es gehört vielleicht zu ir. *sluagh* m. «an army, multitude, host legion, people» (welsh *llu*): da das Wort allgemein Slavisch ist, dürfte in demselben die uralte Entlehnung eines Keltischen Wortes vorliegen, welches etwa «(bewaffnetes) Gefolge» bedeutet haben mag.»

SIMONYI ZSIGMOND.

Valaki. A *vala-ki, vala-mi* szók magyarázatához (l. 24: 368. l.) fontos adatok még: votják *olo-kin* *valaki, olo-mar* *valami, olo-kitin* valahol, *olo-kočä* valamilyen stb. s ezek mellett *olo, oloj* (Sar.), *ulaj* (Mal.) talán; *olo—olo* talán-talán, vagy vagy, akár-akár (pl. *oloj duno, oloj duntäm* akár drága, akár olcsó). Tekintve hogy a votjában az «esse» ige alakjai: *vil-* (inf. *vilni*, part. perf. *viläm* stb.), *van* («van; lévő»), *val* («vala»), nem valószínű, hogy az *olo, oloj* hozzájuk tartozzék, mi egyszersmind arra is világot vet, hogy a magy. *vala-ki* és *val-, vol-* ige csak esetleges hangzásbeli összehatalálkozások. Ellenben etimologiai kapcsolatban állhatnak a votj. *olo* és egyéb rokonnyelvi párjai a magy. *vagy* kötőszóval, melyet Simonyi (Magy. Kötőszók 120. l.) a *val-* «esse» ige származékának magyaráz. A tatár *ällä* «talán, vagy talán», Budagov szerint *älä* elszigetelten áll a törökségben; valószínűleg a népnyelvi orosz *ali, äli* (= или) «vagy, vagy talán» átvétele.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Végszó a 'nap' és 'vidra' magyarázataihoz.

Folyik tovább a háború a Nyelvtud. Közl. újabb füzetében is, bár észrevehetőleg lankadó kedvvel s az előbbi harcsterülethez képest szűkebb határok közt. Sajnálatos, hogy mint minden földi műveletnek, véget kell érnie ennek a jeles mulatságnak is. Legalább az egyik szereplő hüvelybe dugta immár szablyáját, kijelentvén, hogy «vitatkozni tovább nincs szándékában», valamint hogy a mi élt fegyverének a «lesbekerítés», «szóhimezés»-féle kifejezések adtak, azt ő nem sértő szándékkal alkalmazta; hanem az egésznek «a nép és régiség» az okai, egyedül ezeket illetheti érte «vád», a mennyiben t. i. ama kifejezések használatát már «vérebe oltották». Megnyugvással illik tudomásul vennünk e kijelentést annál is inkább, minthogy köztudomás szerint Sámbar Mátyás- és Mokány Berceiek nyelvében még sokkal kuruczabb stílusvirágok is teremnek s jó szerencse, hogy ezek egyszer be levén «oltva a vérbe», éppen gyöngédebb fajtáikban törtek elő.

Külömben hadd lássuk közelebből a hadi eseményeket!

Azon ellenvetések közül, melyek a *nap* szó eredetének vogul mythologiai alapon történt magyarázatával szemben fölmerültek, legnyomósabbnak látszott az, mely a HB. *nap* alakjára hivatkozott, ebben látván t. i. czáfolatát a magyarázat azon föltevésének, hogy a *nap* szó magánhangzója eredetileg hosszan hangozhatott. Ez ellenében utaltam a HB. *odutta* alakjára, melynek kezdőmagánhangzója nyelvemlékekben s nyelvjárásokban hosszan található (l. Nyr. IX, 4.), továbbá a hasonló viszonyban álló magy. *álom*, *aluv-*, *olt-* és *ház*, *haza*, *honn* alakokra, melyekben a többeli magánhangzó hosszúságának eredeti voltát a rokon nyelvek alakjai bizonyítják (vog. *ülem*, osztj. *χät*, *χöt*). Már nézetemnek első tárgyalása alkalmával rámutattam az órségi *mináp*, *tennáp* alakokra (v. ö. még göcseji *tennáp* Nyr. XIII, 218.), melyekben a hosszúság egyelőre csak régibb hangállapot maradványának magyarázható. Mindez azonban ellenfeletem nem elégíti ki; ő most azt kívánja, hogy arra idézzek analog eseteket, «hogy eredeti *aj*-ból *o* származhatik», mit azonban sohasem állítottam s közvetetlen átmenetben soha nem is

gondolhattam. Hogy mikép gondolom a *nap* alak fejlődését, arról világosan nyilatkozom a *hajnal* szó tárgyalásánál (Ethnogr. 4:51.), kijelentve, hogy «jóformán az elavult magy. *nal* (t. i. a *haj-nal* utó-része = zürj. votj. *nīl*, finn *neite* stb.) s nem valamely a vogul *nāj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak (v. ö. magy. *nép* = votj. *nīl-pi* «gyermek, ház-nép», magy. *ép* és vog. *jelp* - *jelpt* - «gyógyít, épségre hoz», *jelpiñ* «erős; szent»), mely különben a *najp*-féle hangzásból a *j* hatása alatt könnyen magashangúságba csapott volna át». Egy **nālp*, vagy **nolp*-féle régibb alak fölvetelével pedig (v. ö. kondai vog. *nāi*, *nqi*) igen könnyen megmagyarázhatók úgy a göcseji *nāp*, őrségi *nāp*, mint a HB.-beli *nop*, mely utóbbiban az *o* alakulatára az elenyészett *l* hatása is tekintetbe vehető (v. ö. *óma*: alma; továbbá az *l* megtartásával is: HB. *holz*: halsz, *choltat*: holtát, *holnom* Weszpr. cod. ezek mellett: *meghaal* Érdy cod. Komjáthi; ÉV. *χῆλ*-KV. *khōl*-finn *kuole*-).

Nem találnak kegyes fogadtatásra az «asszony» és «nap» jelentésű *nāj* szók azonosságára vonatkozó bizonyítékaim sem. Igazoltam, hogy az énekek, midőn a *nap* fölkel től szólnak, ezt többször így fejezik ki: «A reghajnal-sugaras *nāj* a te anyád íme a magas fa ágernyőjére jutott», azaz hogy íme már magasán áll. Ez ellen az az ellenvetés, hogy az a *nāj* nem a «nap», hanem *Kaltés-asszony* s idézve van e mellett egy régibb idézetem (Ethnogr. IV, 50. és NyK. XXI. 444.): «a mint Reghajnal anyácskád kivilágosodik, a mint *Reg-Kaltés anyácskád* kivilágosodik.» Ez tökéletesen helyes, hiszen magam írom e szóban forgó helyről, hogy a benne említett «*napasszony a Kaltés-asszony*» s viszont hogy ez az alak «úgy látszik eredetileg a biborban előmlő, a sötétségből ki nem bontakozott kelő napot, a hajnal jelentette»; de éppen ez szerintem világos bizonyíték ahhoz, hogy a vogulok mythikus felfogása szerint van egy női solaris alak, melyen a *nāj* «nap», tkp. «asszony» kifejezés alapúlhat. Nyíltan elismeri ezt bírálóm is, midőn ismételve kijelenti, hogy «*Kaltés* valóban a megvilágosodó, pirkadó ég (illetőleg hajnal) női személyesítője» (NyK. XXIV, 472.), tehát szerinte is nappali égi fényt jelölő, solaris alak.

Azonban a napnak női személyként való apperceptiójára koronabizonyosság, mely elől ellenfelem a hallgatás leplével tartja távol az ítélő szemét, hogy a Regulytól följegyzett *Kul-ātér*-hymuszban egyenesen a «tűzes napra» (*arsīñ χῆτέλ*) van alkalmazva appositóképpen a «fejedelmi asszonyanyánk» jelzés (*nāj-āñkūw*), sőt hogy minden kétség ki legyen zárva, az előbbi szólamon rajta van Reg. fordítása «*krasni solniško*» (tűztől piros, izzó nap), emezen pedig: «*sonne*.» Itt már nem lehet vitatkozni azon, hogy az «asszonyanyánk» nem a «nap».

Hivatkoztam a föld keletkezése szent regéjében előforduló *çätel êkwä* «Nap-asszony» és *Ët-pos -âjkä* (*Jânçep-âjkä*) «Holdvilág-öreg» (férfi) mythologiai nevezetekre is, melyekből ugyancsak világossággal kiderül, hogy a vogul hagyomány a nappal valami női személy képzetét fűzi össze, ellentétben a holddal, melynek működését férfi alaknak tulajdonítja. Ez is értéktelen bizonyosság volna, mivel a rege előadásából az következik, hogy az a «Nap-asszony» hordja a napot, tehát «nem a napnak személyesített alakja», mintha bizony Helios nem volna napisten azért, mert csak hajtja a napfogatot, maga pedig ettől különálló személy.

Hogy pedig ismét ne érjen a vád, hogy csak régebbi bizonyítékaimat ismétlem, ezúttal egy döntő tanulságú új adattal is szolgálhatok. Ha az éjszaki vogul és osztják *näj* «nap» szó igazi alapértelme szerint «asszony» s más részről az éjszaki vogul szent regében «Napasszony» és «Holdvilág-öreg» nevű mythikus alakok találkoznak, méltán volna elvárható, hogy a *näj* «nap»-nak megfelelőleg a hold *ätér*-nak, vagy osztjákül *ürt*-nak, azaz «úr»-nak neveztessek. S csakugyan nagy meglepetésemre Ahlquist éjszaki osztják szótárában előkerül az elvárt kifejezés: obdorszki osztj. «*urt, ort mond, monat*», melyet, tekintve Ahlquistnak egyéb tökéletlenségeit különösen a magánhangzók hosszúságának jelzésében, bátran azonosíthatunk az éjsz. osztj. *ürt* «herr, edelmann» szóval. Megerősíthet bennünket ebben, hogy hasonló kifejezés járatos a «hold»-ra a Felső-Ob osztják népének nyelvében is. Megboldogult Pápai Károly barátom jegyzetei közt találok a következő adatokat: *iki мѣсяць (hold; hónap): iki iringeltüe jojtēs мѣсяць совѣмъ полными сдѣлался* (a hold teli lett, egész tányérja fényes), *iki kulas m. кончался* (a hold végére jutott, fogytán van) | *tem ikin e hónapban, laljok ikin a mult hónapban* | *iki jewet недѣля* (hét, woche). S ugyancsak e nyelvben *iki öreg* (após, nagybátya stb.), Castrén szerint: szurguti osztják *iki*, irtisi *ika, iga* «verheirateter mann, greis» (v. ö. éjsz. vog. *âjkä* «öreg; gazda», zürjén, votják *aj* «vater, greis»). Reméllem, hogy a kétkedés komor felhője ezen bizonyosságok fényénél mégis csak el fog oszlani.*

*) Ezek után azt sejttem, hogy az éjsz. vogul *jânçep*, déli *jôn-khëp*, tavdai *jamp* «hold» szóban is, melynek megfelelője az ugor nyelvekben nem található (irtisi osztj. *tâlis*, szurguti *teles*, zürj. *tölis*, votj. *tolež*, cserem. *telže* | finn *kuu*, mord. *kov, kou*, magy. *hó, hold*) szintén valami mythikus képzet lappang, t. i. e h. való: *jânçep âjkä* «forgó öreg.» A *jânç-* «forogni» szerepére a holdnak vogul nevében már Hunf. gondol, de Budenz minden egyéb fölvilágosító adat híján helyesen jegyzi meg, hogy «a „luna»-nak ily etymonja egy kissé keresett s bizony az elnevező népnek nagy refle-

A *nāj*-nak harmadik jelentése a költői nyelvben: «tűz», melynek profán kifejezése az éjsz. vogulban: *ulä*. Hogy ez a *nāj* is tulajdonképpen «asszony» értelmű, arra kétségtelen bizonyíték gyanánt idéztem a Patkanov-féle *ār natmapä tārān-tut naj-añka* «sok nyelvű vészes tűz fejedelmi asszony» déli osztják ének kifejezést. Bírálómnak ez a kifejezés 1. nem költői; 2. tagadja, hogy belőle következtetést lehetne vonni a «tűz» jelentésű *nāj* alapértelmére (holott itt a *naj-anka* világosan a *tut* «tűz» szó appositíója); 3. nem bírja «gyarló észszel fölérni, miként lett az 'asszony'-ból 'tűz'? «A költői nyelv» — így kiált föl — «már odáig megy, hogy 'asszony'-ból 'tűz'-et csinál? Ezt valóban mind-egyedül nem tudtam! De hinni ezután sem fogom!» Igen sajnálatos dolog ez, de a tényeken mitsem változtat. A tűznek személyesítése a legközönségesebb dolog a népek hitvilágában minden korban, kezdve a Védák *Agni*-ján s végezve az Ethnographia egyik utóbbi számában (V, 337.) ismertetett marosmenti *tűzembereken*.

Nincs ellenmondás a votják *Kildis-in* mithikus név szó szerinti «teremtő ég» értelme s a vogul *Kältés*, *Kältés* (= votj. *Kildis*) kimutatott néphitbeli tulajdonságai közt. Mint valamely nyelv szókincsének régebbi korbéli idegen elemei gyakran igen tanulságos adatait őrizik meg a befolyásoló nyelv hangtani s egyéb nemű fejlődésének, úgy vetnek a mithoszbéli átvételek is többször világot azon nép régi hitvilágára és gondolkozásmódjára, honnan eredetileg kerültek. Ma a zürjének és votjákok jobbadán földművelők s kultúra tekintetében jóval fölötte állanak vogul és osztják nyelvrokonaiknak. E fejlettségi különbség természetesen visszahatározik a hitélet és népszokások terén is; míg t. i. amazoknál a kereszténység sok százados behatása következtében csak gyér foszlányait

xiójába került» (MUGSz. 766.). Talán nyitját adja a *jāñxép* kifejezés alapjául szolgáló felfogásnak a szent rege előadása a hold mozgásáról: *Ēt-pos ājkä āmpentel xartxatei'. jāñxei', jāñxei', mõnt minēm mātēnnel ās ti minei'*: Holdvilág-örög az ebeivel nyargalászik. Forognak, forognak, míg végre ismét azon helyen mennek el, melyen előbb mentek.» (VogNépkGy. I, 24.). Nem világos, hogy ez ebfogatos szánon történő holdforgás (a Napasszony három loval nyargal) a havi változásnak, vagy a mindennapos égbolt-kerülésnek kifejezése-e. Nem lehetetlen, hogy a mithosz keletkezésébe bejátszott a népetimologia is, Budenz szerint t. i. a *jāñxép* «hold» töve nem a *jāñx-* «forogni», hanem egy egészen más hasonló alakú ige, mely a magy. *ég-* «ardere» zürj. *jugid*, votj. *jugit* «hell, klar, licht» stb. szókból következik, úgy, hogy a vog. *jāñxép* «hold» alapértelme ez volna: «splendens.»

látjuk ezek tekintetében a régi állapotoknak : itt elég jó karban föllelhető még a hozzájuk tartozó hagyományos népköltészet is, mely híven őrizett meg egyes régebbi időkben átkerült permi mithoszképzeteket oly esetekben is, midőn azok képződésük területén csak egy-két homályos névben, vagy szólásban tartották fenn nyomukat. Nyelvészeti alapon ilyeneket kereshetünk a következő vogul mythikus nevekhez fűződő hagyományok közt:

1. *Kul, Kul-ätär* = Ördög, mely a zürjén *Kul* «teufel, böser geist» mása (votják megfelelője: *Kil* betegség, kór s ezt terjesztő szellem, *Kil-däj* id., mint votj. *min-* «menni», zürj. *mun-*, votj. *kiž* «húgy»: zürj. *kudž*; votj. *sil.* «állani»: zürj. *sulal-*; a votj. *Kil* eredeti vogul mása: *zul* betegség, kór, *tären-zul* járványos kór);

2. *Kworés, Numi-Kworés* = *Numi-Tārēm*, melyben a votj. *kwaž* teljesebb képét ismerhetjük föl. Ez utóbbinak jelentése: «idő, időjárás, ég» (*kw. jugit* az idő derült, *kw. gudirja* mennydörög), mely mellett azonban a glazovi imádságokban az istennevek közt is szerepel (*östü Inmarä, Kildišinä, Kwažä, Voršudü!*) s egyebütt is ily értelemmel e szólásban: *Kwažä, än kušti!* óh *Kw.*, ne hagyj el (könyörgés, ha az idő kedvezőtlen). A hangmegfelelésre nézve v. ö. votj. *kwaži* «harismadár»: cser. *kärš*, mord. *kėrsi*, csuv. *karėš*, magy. *haris, hors* id. | votj. *pič* «bolha»: csuv. *porža*, tat. *borča* | *žož* «tücsök»: tör. *sarėska* id. stb. (l. Votj. Nyelvtanulm 350.) | zürj. *kirs* és *kis* kéreg, héj, votj. *kiš, kis* id. | *koži, koži* borsó: v. ö. orosz. *gorox* borsó, litván *garšva*, lett *gāršas* «giersch, agopodium» (Miklosch. Etym. Wb.) | *kiž-pu* «nyírfa»: magy. *hárs-fa*.

3. *Kaltés*, melynek viszonyáról a votj. *Kildiš-in, Kiltin* szóhoz és mithologiai alakhoz már többször szólottam (különösen NyK. XXI. 228). Azt a néhány adatot, mely a votjákban a *Kildiš-in* mythikai képzetéről még fönmaradt, nem érthetnők meg, ha a vog. *Kaltés*-ről szóló bővebb hagyomány segítségünkre nem jönne. Azon felfogás, hogy *Kaltés* az élet adója, mindnyájunk anyja, (*šānuw, nāj-ānkūw*), ki életünk határát is megszabja (*Kaltés lāwēm ālné pos*), magyarázza meg a votj. *Kildiš* szót, mely participialis képzése a votj. *kild-* «létrehozni, rendelni, intézni, teremteni» igének. Ugyancsak ebből értjük meg a *Kildišin-mumi* K.-anya kifejezést, valamint azt, hogy a gabona őrszellemét (mely t. i. a gabonát előhozza) a kazáni votjások *dü-keltin*-nek nevezik. Abból, hogy *Kaltés*, mint az élők anyja, különös védő istennője a szülő nőknek, világossá válik előttünk a votják *Kildišin-šuräs-dorä vetlini* «K. útjára menni» kifejezés, melyet akkor alkalmaznak, midőn az új szülött gyermek anyjához ajándékot visznek. Végül az egész mithosznak még világosan föltetsző «hajnal, égi jelenség»-féle alapképzete adja annak megfejtését, hogy miért *in*, azaz «ég»

a *Kildis*. A hajnal «teremtő ég», a napnak, illetőleg naphősnek anyja, mely méltán sorakozik az imádságokban az *Inmar* («Ég») és *Kwaž* (az időjárásban nyilatkozó «lebegő ég») alakokhoz, épúgy, mint a vogulban *Kaltés* az «Ég» (*Numi-Tqrem*, vagy más neven *Numi-Kwores*) családjához. Vajjon továbbra is «napnál világosabb az ellentét» bírálóm szemében?

Az ellenmondás keresése egyébként is kedvelt fegyvere vitázó ellenfelemnek. Legutóbbi cikkke végén így kél ki: «Csupán egy állítására (t. i. az enyémré) «akarom még különösen ráirányítani a figyelmet. „Hogy... *Sarni-qtér*, írja... egy részről s más részről *Kaltés*, bár regéik többször egymáséba szövődnek, mégis külön személyei a vogul mythológiának, azon a vogul vallásos költészet ismerője nem vitatkozhatik. E célzással ugyan M. engem akart meglőni, csakhogy magát találta el. Lássuk csak, mit mond Pervuchin művének bírálatában (NyK. XXI:228.): *Kaltés-ëkwä*, vagy más neven *äkw* «anyó», mint *qtér* «fejedelem» $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\acute{\epsilon}\sigma\chi\eta\nu$ = *Mir-susné žum* «Világot néző férfi = *Sarni-qtér*.» Hogy *Kaltés* és *Sarni-qtér* külön myth. alakok, azon a vogul vallásos költés ismerője nem vitatkozhatik és ime saját állítása szerint *Kaltés-ëkwä* = *Sarni-qtér*! Kell ennél nagyobb ellenmondás?!» — Nem korrektül kezeli az idézetet, jó uram! Az illető helyen ez olvasható: «A *Kaltés-ëkwä*, vagy más neven *äkw* «anyó» (mint *qtér* «fejedelem» $\kappa\alpha\tau'$ $\epsilon\acute{\epsilon}\sigma\chi\eta\nu$ = *Mir-susné žum* «Világot néző férfi» = *Sarni-qtér* «Aranyfejedelem») a szülő nőknék védőasszonya.» A ki nem kapkodva olvassa e mondatot, nem értheti félre, hogy a zárójelben közbevetett mondat a rövides *äkw* nevezet mellett fölhozott analogikus magyarázat s hogy az ellenem különös figyelem-ráirányítással felhozott állítólagos «ellenmondás» nem egyéb nagyfokú figyelmetlenség bizonyágánál.

S ez a bizonyság a maga nemében nem áll egészen egyedül. A *nāj* «nap» szó föltett eredeti «lux, splendor» jelentésének igazolására hivatkozás történik valami «*nāngēm* = «fénylem» igére s a *nāgeliñ* «fényes» melléknévre s idézve van Hunf. «Vogul föld és nép» művének 165. lapjáról «*nāgeliñ sēmpē-žum* = «fényes szemű férfi» azon megjegyzéssel, hogy «a *nāgeliñ* melléknév egy *nāgel* = «fény» főnév levezését is feltételezi a vogulban». Ha pedig az ember utána néz a forrásnak, akkor a következő tapasztalokra jut: 1. hogy az idézett helyen az illető szavak másképp vannak írva, t. i. így: *nāgeling sēmpē kum*; 2. hogy az idéző törekedett azokat átírni, de nem vette magának azt a fáradságot, hogy Reguly e szövegének már három év óta kiadott s a vogulok földjén hiteles magyarázatok alapján történt átírását (Vog. NépK. Gyűjt. II, 335.) megtekintse, hanem ebben csak úgy, saját ötletei után járt el; 3. hogy ennélfogva a három szó közül az egyiket (*nāgeling* = éjsz. vog. *nāñkiliñ* «látásra képes, éleslátó» ettől: *nāñk* «látszani») a Regulytól följegyzett tökélet-

len alakban hagyta, a másikat (*kum* = éjsz. vog. *χum*) éjszaki vog. nyelvre fordította, a harmadikat (*šempe* = éjsz.-vog. *sampä*, lozvai *šämpä*) déli vogulra, de minden alap nélkül a zártabb *é*-vel jelezte a magánhangzókat; 4. hogy Hunf. a *nágelingszó*hoz ezen megjegyzést fűzi: «előttem homályos e szó»; bírálóm pedig csakhoggy valami újabb erősséget tüntethessen föl nézete mellett, ezt elhallgatja s az adattal úgy operál, mintha hangzása és jelentése minden kétségen fölül meg volna alapítva.

Tudományos értékükhöz és jelentőségükhöz képest amúgy is aránytalanul terjedőseknek találván e vitákat, a *nap* szó tárgyában adott minapi válaszomban csak a legfőbb ellenvetések ismeretetésére szorítkozom, meg lévén győződve, hogy a helyes itéletalkotásra ennyi is elegendő a szakértő számára. Ellenfelem ebbeli nyilatkozatomat «keveset mondó»-nak tartja s abban a véleményben van, hogy jobb, hogy nem közöltem az elhallgatott megjegyzéseket; mert «csak az ő kezébe adtam volna velük fegyvert magam ellen». Hát álljon itt e kicsinyléssel szemben egy mutatvány az «elhallgatott megjegyzések» közül, melynek egyébként más irányban is tanulsága van.

A vog. *nāj* «nap» nevezet «lux, splendor»-féle alapértelmébe vetett «hit»-ének alapossága mellett ellenfelem Hunfalvyt hívja bizonyosságul, «ki a tavadai (recte: kondai) vogulok harmadik hónapjának *tāri nāj joñp* nevét így fordítja magyarra: *fenyű-fény-hő*, a negyedikét pedig *kāl-nāj-joñp*-ot ekképpen: *nyír-fény-hő*. Hogy ezen hónapnevekben *nāj* igazában *nap*-ot jelent, a hhoz semmi kétség sem fér szerinte (NyK. XXIV. 38.). Ugyanily határozottsággal ismétli állítását ujabban (u. o. 473.), kijelentvén, hogy az említett két «tavadai» vogul hónapnévben «a *nāj*-nak 'lux, splendor' értelme elvitázhatatlan». No vizsgáljuk meg, mennyire elvitázhatatlan!

Hunfalvy Pál, a magyar összehasonlító nyelvtudomány ujjá ébresztője s tudományos irányának megindítója, rendkívül terhes feladatot a viszonyokhoz képest kielégítő sikerrel oldott meg Reguly éjszaki vogul hagyatékának közlésében és értelmezésében. Ő nem támaszkodhatott élő közlésre, emlékezetre, vagy szemléleti benyomásokra fáradságos munkájánál; előtte holt betű, gyér szavú papir feküdt, számára érthetetlen czélzásokat és vogul zsargonban elferdített, értelmükben kifürkészhetetlen szibériai orosz tájszókat tartalmazó jegyzetekkel. Bizonyára nemcsak órákat, hanem esetleg napokat kellett eltöltenie egy-egy adaton való elmélkedéssel; de még akkor is, ha olyan világosnak tetsző jegyzetekkel volt dolga, mint pl. *kwol* «jurte», vagy *pāl* «bank», a dologról alkotott képzele igen lényegesen eltérhetett a valóságtól, illetőleg Reguly-nak ez emlékeztető följegyzésekhez kötött képzetétől. Nem lehet ennél fogva rajta megütköznünk, ha itt-ott felfogásaiban,

illetőleg meghatározásaiban tévedésekre akadunk s hogy adatai fölhasználásában általában kritikai óvatosságra vagyunk utalva. Ez utóbbinak szükségét többször volt alkalmam világos példákkal igazolni e folyóiratban is, s annál súlyosabb beszámítás alá esik, hogy ellenfelem egyszerűen hitelesnek elfogad ilyen «f é n y ű -f é n y -h ó», «n y í r -f é n y -h ó»-fele értelmezést, a nélkül, hogy számot vetne annak homályosságával, sőt tovább menve következtetéseket épít rá s a kezdő köteles szerénységével éppenséggel egybe nem férő mértékfölötti önérzettel handabandázik velük ellenem.

Ha megnézte volna Hunfalvynak jegyzetét ez adatokhoz. (Vog. f. és nép 114 és 320. ll.), akkor láthatta volna, hogy ő a szóban forgó vogul hónapneveket *Ahlquist* leveleiből tudja, melyeket Schiefner közölt a szentpétervári akadémia «Bulletin»-jeinek XVI. kötetében. E levelek nyelvészeti tartalmát Hunf. már előbb magyarul is kiadta «Egy vogul monda» cz. akadémiai rendes tagsági székfoglaló értekezésének toldalékában (Akad. Értesítő XIX, 318. l.), melyet ha megnézünk, azt tapasztaljuk, hogy Hunf. ott nem «fenyű-», ill. «nyír- fény- hó»-nak fordítja a kondai vogul «*tári-náj-jonkep*» és «*kel-náj-jonkep*» hónapneveket, hanem azt mondja, hogy ezek értelmükben «megegyeznek a lozvidékiekkel» (t. i. hónapnevekkel). S ugyancsak ott közölve van *Ahlquist* nyomán a lozvidéki megfelelő hónapnevek közt «*tar-il-jonkep* tannen-splint-monat», «*kel-il-jonkep* birken-splint-monat». Már ebből rájutott volna tisztelt bírálóm, hogy a «*náj*»-nak «fény», vagy plane «nap»-féle értelme inog s a legkevésbé sem elvitat-hatatlan.» Azonban ha még tovább ment volna kutatásában, még helyesebben értesülhetett volna a czáfolatához szükséges nyelvi adat alkatáról. Hunf. ugyanis nem pontosan írja ki Schiefnert, kinél e két adat így van írva: *tári-nái-jonqep*, *qel-nái-jonqep* (az *ä* alúl pontozva Lepsius írásmódja szerint nyílt *e* értékkel); összehavarja a «fényő» jelentésű Reg.-féle *tári* jegyzetet (melyet ő ilyen alakban helyesen idéz Vog. f. és nép 86. l.) a Reg.-féle «*tári kranich*» jegyzettel (Hunf. «*tári dárú*» u. o. 89. l.), azután nem találva Regulynál világos magyarázatot az *Ahlquist*-féle *nái*-re, azonosítja azt a *náj*-jal (melyet később, megfelelkezve az *Ahlquist*-féle «*splint*» fordításról, «fény»-nek fordít), végül nem veszi számba az *Ahlquist*-féle *q* betű *kh* hangértékét. Oda tehát ily módon a *náj* alak hitelessége is. Most ha még tovább haladunk nyomozásunkban, kiderül, hogy Schiefner is rosszul közli *Ahlquist* adatát. Ez utóbbinak t. i. szótári jegyzeteit újabban kiadta kézirati hagyatéka alapján a Finn-Ugor Társaság («Wogulisches Wörterverzeichnis von Ahq. Ahlquist. Helsingfors, 1881.») s ebben a szóban forgó adatok így vannak jelezve: *tári- nái-jonqep*, *qel- nái-j.* s meg van magyarázva «*nái* bededetet baumsplint.» Tehát sem nem *náj*, sem nem *nái*, hanem *nái* s értelem szerint nem «nap», nem «fény», hanem

ad hoc «baumsplint» (azaz a fa kérgét követő ifjabb, külső gyűrűs rostrétegek, melyek a régibb belső rétegektől dúsabb nedvtartalmuknál, világosabb színűknél és lágyabb alkotásuknál fogva különböznek). Mindezen tévedések tetejébe kistúl, hogy a «baumsplint» értelem meghatározás is félreértés s a szó igazi jelentése: «baum-saft.» Az én megfigyelésem szerint a kondai vogulban *nái'* éjszakiban *nái'* (tő: *nár-*, *nar*) «деревесный сокъ», fanedv, falé; továbbá *tári-nái'-joñkhep* az orosz junius, *khöl-nái'-j.* julius. A *nái'* itt adott értelme egybehangzik Ahlquist levelének azon állításával, hogy a kondai «*tári-nái'-yoñqep*» stimmt überein mit dem loswischen namen *tär-il-yoñqep* vagyis hogy KV. *nái'* = LV. *il* (recte: *il*). Az *il*, *il'* szónak t. i. értelme: «сокъ», nedv; Reg.-nál: *il* saft, *tári-il* fichtensaft od. wasser zum trinken, tannensaft; a votjákban is: «*il*, Kaz. *el* nyers (hús v. fa); nedves, *el-nan* (Kaz.) tészta (tkp. nedves kenyér), *il'is* nedves»; hasonlóképpen: zürj. *ul* «feucht, frisch, roh». A Lozva mellékén én is hallottam a *tári-il-jāñqep* «fenyőnedv-hónap» nevezést május tájára és a *khöl-il-jāñqep* «nyírnedv-hónap»-ot junius tájára alkalmazva. Castrén a déli osztják nyelv területén ugyanily neveket jegyzett föl: «*unž-ele-tälis* fichtensplint-monat, mai; *sümet-ele-tälis* birkensplint-monat, juni», melyekben *elē, elle* «splint»*) összevetve a finn *jälsi* («fanedv» szóval) = vog. *il*. Az oka pedig a hónapok ily elnevezésének az, hogy ezen idők alatt nyerik a kellemes ízű fenyő- és nyírvizet, melynek céljából a kérget lehántják s a fa kiválasztott nedvét nyírhéj-edénybe kaparják. — Ez a története a «fanedv» szó «nappá» való változásának, melyhez «semmi kétség nem fér», mely «elvitázhatatlan.»

No de azt hiszem, immár túlos túlon sat sapienti s csak az marad kérdésnek, hogy mennyire áll ma tisztábban a *nap* és *ember* szók eredetének problémája a világosság azon fokához képest, melybe e problémát az «Éthnographiá»-ban közölt hypothetikus magyarázatok helyezték, más szóval: mi az a tudományos eredmény, melyet e sok vitakozással, hely- és költségvesztegetéssel *szereztünk?*

*

Most pedig forduljunk tekintetünkkel a «tettek más mezejére»!

Rettenetes műveletek látványa tárul itt szemeink előtt. Reszkess Bizáncz! Argumentumok, tisztázatlan kérdések és feladatok bástyája várja a hős ostromát, de ím ő mielőtt fokosát reá sujtaná,

*) Ahlquist vogul szójegyzékében is «*il* baumsplint», mely utóbbi szót, úgy látszik, «baumsaft» értelemben használják. V. ö. erre nézve Ahl. osztják szótárában: «*jitép* baumsaft, splint. Finn. *jälsi*.»

a falon levők rémületére egy lehullott kődarabon mutatja be ádáz kedvteléssel vitézi erejét. Zúz, vág, tör, bököd, emel, döf, tol; porlik fegyvere alatt a törmelék... Uram, teremtem, mi lesz ebből?!...

A magyar műveltségzők terén tett szerény vizsgálódásaim egyéb érdekes eredmények mellett annak nyomára is vezettek, hogy több e körbe tartozó szava van nyelvünknek, melyet, mivel megfelelője eddigelé főkép a szlávásból volt ismeretes, idegen eredetűnek ítélünk; melynek azonban pontosan egyeztethető mása föltalálható az ugor nyelvekben is, még pedig olyan alakban, mely szláv (ill. indogermán) forrásra vissza nem vezethető. Ilyenek pl. a magy. *vidra*, *viza* és *lapú* szavak, melyeket a szláv *vydra*, *vyza* és *lopuch* alakok átvételének tekintenek; de melyek kifogástalanul egyeztethetők az osztj. *vondër*, *vonž* (*uns*) és vog. *lapeňk* azonos, ill. rokon jelentésű szavakkal is a nélkül, hogy az utóbbiak alakját a szláv, ill. indogermán nyelvekből megfejtethetők. Az ily műveltségzőkat ennél fogva, szemben az indogermán nyelvek megfelelő alakjaival, mai ismereteink alapján egyelőre eredetiüknek tarthatjuk az ugorlásban s lehetségesnek kell gondolnunk, hogy ezen esetekben az indogermán nyelvek voltak az átvevők, mely fölvételre t. i. alapúl szolgálhat a nyelvi körülményeken kívül az a bizonyára több évezredes érintkezés is, mely az ugor s más részről az indogermán nyelvek egyes ágai (különösen az árjaság és szláváság) közt már a történet előtti korban is fönnállott. Természetes, hogy nem könnyü világos pillantással behatolni az ősrégi korok homályába s hogy a szakembernek ily természetű kutatásoknál saját szakja területén is vajmi könnyen eshetik tévedése, s még inkább gyakori ez, ha észrevételei töle idegen szakterület fölkeresésére kényszerítik. A tudomány társadalmában ebből nem is csinálnak nagy dolgot, mindnyájan mindenben nem lehetünk egyformán tájékozottak; munkabeosztás és szakrendszer uralkodik itt is s ha előfordúl, hogy az egyik szak munkását kutatásának útjai a töle idegen szak területére kényszerítik, rendszeren szíves útmutatást talál esetleges tévedéseiben az illető szak képviselői részéről. A jóakarató idegennel szemben a lo v a g i a s s á g a tudomány terén is kötelező. Lám Miklosich a magyar nyelv szláv elemeit kutatva, számos részletben tévedett; de azért a szláv kulturhatás eszméje iránt táplált minden antipathia mellett egy magyar nyelvésznek sem jutott eszébe, hogy abból nagy gaudiumot csapjon, hogy ime Miklosich a magyar nyelvtörténetben ennyire tájékozatlan, hogy ezt sem tudja, meg azt sem tudja. Csak a budapesti egyetem szláv tanszékén uralkodnak erre nézve más felfogások. Ennek képviselője fentebb érintett szerény véleményem előterjesztésére egyszeriben, minden érthető ok nélkül oly böszülten tör elő, mintha legalább is a szláv föld valamely tartományát állott volna szándékomban elpusztítani.

Csak úgy repülnek szegény fejemhez a «szemfényvesztés», «ferdítés», «botlás» s más efféle kifejezések. A legszigorúbb tárgyailagos-sággal, a sértő kifejezések minden viszonzása nélkül tettem meg észrevételeimet erre a förmeteges cikkre. Rámutattam, hogy a legnagyobb szláv nyelvész, Miklosich, 1875-ben idegen eredetűnek itéli a szláv *lopyz* szót s hogy az ellenfelemtől vitatott nézet 1871-ből való. Fölvittem figyelmét néhány szláv-ugor kulturfogalomra vonatkozó szóegyezésre, melyekben az ugor eredet bizonyítékai világosan jelentkeznek. Utaltam ismét arra, hogy bár a probléma részletei homályosak, de általában az ősi kulturai érintkezés lehetősége ugorság és szlávság közt történetileg is igazolható. Ezek mellett azonban teljes beismeréssel kijelentettem, hogy «a szláv *vydra* lehet az ugor *vondér* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak, nem lévén tényleg — megengedve az ellenvetés helyességét — a szó kezdet hangalkata elég erős bizonyíték a magyarféle eredet kizárólagos lehetőségének fölvételére» (NyK. XXIV. 207.).

Ezek után az lett volna méltán elvárható, hogy a vita esetleges folytatása a fölvetett nagy jelentőségű kérdéseket, a kimutatott ugor-szláv (ill. indo-germán) szóegyezők viszonyát tisztázza, hogy magyarázatát adja a magy. *ólom*, vog. *wólém* és szláv *olovo*, a magy. *laboda*, vog. *lápánt* és szláv *loboda*, az osztják *vonder* és indo-germán *udra* (szláv *vydra*), valamint a többi ily esetek alaki és jelentésbeli hasonlóságának. Mindez azonban nem történt, hanem e helyett ellenfelem a fönt idézett világos nyilatkozatban elejtett régibb nézetemet rántja újból elő s a hozzá fűzött valóban igen mellékes és fejtegetéseim folyamán tekintetbe sem vett megjegyzésem «kétségbeesett kísérlet»-én fitogtatja, hogy ő mily tudósa a szláv-litván hangviszonyoknak s hogy én mily keveset értek hozzájuk.

Hát én mindenestre mély hódolattal hajlok meg e nagy tudás előtt, bár azt hiszem, hogy a maga részéről oly élesen föltüntetett többlete az én csekély ismereteimhez képest épp oly kevésbé válik dicsőségére, mint amily kevésbé kell nekem szégyenkezniem a megfelelő kevesebblet miatt. Elvégre is szerény munkásságom irányának egyetlen ismerője sem várja tőlem a szláv-litván hangtörvények tisztázását; mert ha magyar összehasonlító nyelvészeti tanulmányaim közben hébe-korba rá voltam is utalva, hogy betekintsek e szakterületre, alig mondhatja valaki róla, hogy ez valami nagyképűsködéssel, a különös szakismeret hivalgásával történt volna. Elég baj az nekünk, «szerencsétlen» magyar nyelvészeknek, hogy egyetemünk szláv tanszékének mintegy másfél évtizedes fennállása után is még mindig Miklosichhoz kell fordulnunk magyar

(ill. ugor) és szláv nyelvi birtokkérdésekben s ha nem mindenkor találunk pontos és világos útbaigazítást, ezt bizony legkevésbé illik annak gúnynyal fölhánytorgatni, kinek hivatalából is folyó kötelessége lett volna az erre vonatkozó forrásmunkát számunkra elkészíteni. A szláv *vydra* és litván *údra* viszonyára nézve tett mellékes megjegyzéseimben is világosan tekintélyre hivatkozva írom: «a mint Mikl. szótárából láthatjuk, egy litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*». Erre idézett példáimon ellenfelem a következő szavakkal gúnyolódik: «érdekes és igen jellemző, hogy M. mikép állapítja meg két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz. Miklosich Etym. Wbuch. munkájában lapozgatva, véletlenül rátalál 3, mondj három esetre, a melyben a litván — tudja a jó Isten (már legalább M. nem tudja) miért — rövid *u*-t tüntet fel a szláv *u*-val szemben és kész a hangtörvény: „litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*.” Hát erre a következő megjegyzéseim vannak: 1. Eszem ágában sem volt és semminemű hivatottságot sem érzem magamban rá, hogy én a szláv és litván «két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz megállapítsam», vagy hogy bárminő «hangtörvényt» közöttük föllálítsak; ez az imputatio csak nem jóindulatú felfújása annak a fönt is idézett szerény megjegyzéseimnek, hogy a mint Mikl. szótárából láthatjuk . . . megfelelő lehet . . . — 2. Ez a vélemény éppenséggel nem «3, mondj három esetre» van alapítva, hanem — s ezt ellenfelemnek sokkal jobban illik tudni nálam — egész sereg esetre (l. pl. Mikl. szótárának *jucha*, *kupü*, *kurü*, *kuri*-, *lub*, *pustü*, *puzyri*, *sumü*, *šut*-, *dur*- stb. cikkeit), melyek akkor is igazolják, hogy «litván rövid *u*-nak megfelelő lehet a szlávban is *u*», ha a litvánban jövevény szók is a szláváságból. — 3. Mikl. szótára ez esetekben nem figyelmeztet a litván szavak átvett voltára, holott ezt megteszi pl. a szláv *tjudo*, *čudo* «wunder» szó cikkében («lit. *čudas*, *čudas* entleht»), vagy a szláv *jucha* «jusculum» szónál («lit. *juše*; entleht *juka*», hol tehát az átvétel mellett az eredeti alakot is jelzi). Külön kérdés, hogy vajjon a nem ősi rokonságon alapuló közös *u* hangmegfelelések alkalmasak-e arra a célra, melyből kiindulva reájuk hivatkozás történt. Természetesen erre tagadólag kell válaszolnunk s egy szakértő objektív felvilágosításának éppen ezt (hogy t. i. a felhozott példák nem bizonyítanak, mivel jövevénytörzsek) kellett volna kiemelni. Egyébként nem tettem függővé a litv. *údra* = szláv *vydra* egyeztetés helyességét attól, hogy vannak-e e két nyelvágban közös *u* hangmegfelelések, vagy nem s hűtlen idézet az ellenfelemtől, midőn a «*vydra* = *údra* egyeztetésre» alkalmaztatja velem a «romba dől» kifejezést (49). l. 11. sor), holott én ezt a szóban forgó egyeztetés «okvetetlenségére» alkalmaztam («ha a dolog így volna . . . az egész szláv *vydra* = litv. *udra* egyeztetés okvetetlensége romba dől»). Mert ez két dolog; az én eredeti szavaim t. i.

azt jelentik, hogy a lit. *udra* megfelelője hangozhatik bár a szlávban *vydra*-nak, de nem kell okvetetlenül így hangoznia, hanem hangozhatik esetleg — föltéve, hogy van litv. *u* = szláv *u* őskori hangmegfelelés — *udra*-nak is.

Tényleg nincsen őskori litv. *u* = szláv *u* hangmegfelelés; a lit. *ū* szabályos mása a szlávban *y*, a litván *u*-é *ū* (у). A *vydra* szóra nézve közömbös, hogy a litván *údra* alak kezdő magánhangzójának hosszúsága eredeti-e, vagy csak újabb keletű (a mint a rövid hangzós zd. szkr. *udra*, ófeln. *ottar* stb. alakokból következnek); mert egy régibb rövid hangzóju litv. *udra* alaknak szabályos szláv **údra* másából is csak *vydra* fejlett volna. Így magyarázza a *vydra* alak keletkezését Miklosich («asl. *vydra* aus *údra*» Etym. Wb.).

De másrészt tagadhatatlan, hogy a magy. *vidra* szabályosan megfelel az osztják *vondér* alaknak és társainak. Vajjon lehet-e ily körülmények közt biztosnak tartanunk, hogy nem eredeti szó, hanem a szláv *vydra*, *vidra* átvétele?!

Azt hiszem, e kérdésben csak annyira vagyunk, mint a mennyire e tárgybeli multkori cikkemben jutottam: «Az ugor *vondér* szó mellett a megfelelő indg. alakokat átvételből magyarázhatjuk legalkalmasabban.» «A szláv *vydra* lehet az ugor *vondér* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak» (l. fönt 207. l.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Hold ,reggel'. Nyelvemlékeinkben egész a XVII. századig kimutatható a *holval*, *hollal* szó ,reggel' és ,holnap' jelentéssel; ebből az következik, hogy volt valaha egy reggelt, hajnalt jelentő **hol* főnév (ill. **zol* = vogK. *zol*). De volt valaha a *hold* főnévnek is — megmaradt ,luna' jelentésén kívül — ,reggel, hajnal' jelentése. Ez következik a régi nyelvben gyakori időhatározóból, mely így hangzik: *holdá, holdá kelve, holtá kelve, holté kelve* = ,holnap, holnap reggel'. *Hold-á* a lativus -*á* raggal tkp. ,reggel-re, reggel-re kelve'. (A *hold-á, holt-é* alapszavának megfelelője szintén megvan a vogulban, osztjákban: *zolt* stb. vö. Budenz MUSz. 105). — De van még egy bizonyíték: a *hold föld*. Mert ez kétségkívül a német *Morgen* vagy a szláv *jutro* fordítása. («Nach herrschender Ansicht ,morgendliche Arbeit für ein G. an einem M. pflügt'; ähnlich mlat. *dies*: tantum terræ quantum quis per diem uno aratro arare potest.» Kluge. Vö. még horv. *jutro zemlje*, tót *jutro hold föld*: *jutro* tkp. reggel.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Ősvallásunk egy-két 'nyelvi emléke'.

III.

A 'hajnal' szó.

Ősvallásunknak harmadik nyelvi emléke! Lássuk, hogy bizonyítja meg Munkácsi az igazeredettségét. „Ha a magyar *nap*, úgy mond, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony». S hogy ez így van, mutatják a vog. *khuj, khoj* «hajnal» s a finn *koi* «stria lucis, prima lux matutina» jelentésű szók, melyek a *hajnal* szót összetételnek tüntetik föl s *haj* előrészéhez úgy viszonylanak, mint déli vog. *khøj* «crines» a magy. *haj* id., vog. *võj* a magy. *vaj*, vog. *suï* «hang, zaj» a magy. *zaj* szókhoz. A *haj-nal* utórésze a «nő» mélyhangú másának nyilván olyan kicsinyítő képzése, mint a zürj.-votj. *nîl* «leány» szó (vö. vog. *târémlê* istenke, osztj. *vojle* állatocska), melynek szabályos nyugati ugor megfelelői: finn *neite, neita* «virgo, sponsa», lapp *neita* id. Jóformán ezen elavult magy. *nal* s nem valamely, a vogul *náj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak is.» (Ethnogr. 4:51.).

Senki sem tagadhatja, hogy Munkácsi értelmezése nem szellemes, de végre is a szellemesség maga nem lehet mértéke valamely szómagyarázat hitelességének, hacsak valódi nyelvészeti bizonyságok nem kapcsolódnak hozzá alapképen. Pedig ennek épen az alaperőssége hiányzik; mert ugyan mire is építi Munkácsi értelmezését? „Ha a magy. *nap*, mondja, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony».‘ Ámde, mint kimutattam, a *nap* etymonja nem lehet «hajnalasszony fia», a két név közt föltett szoros kapcsolatnál fogva tehát egyszerűen folyik a következtetés, hogy a *hajnal* szó alapértelme se lehet: «hajnal-asszony». Ez az etymon azonban még nincsen kizárva föltétlenül, mert a két szó közt nem kell okvetetlen mythologikus viszonynak lenni, mint a hogy M. gondolja; lehetséges ez

abban az esetben is, ha az «aurora» jelentésű *χοη*, *χουη* szó használatos a vogul mythológiában, mint a hajnalnak megszemélyesítése, még pedig vagy magában mint a hajnalistennő neve, vagy a *náj* «nő» szóval összetéve. Ha ezt Munkácsi ki tudja mutatni, elfogadható magyarázata. De nem hiszem, hogy merne reá vállalkozni, mert a szóbeli nevek sohasem jelölik a hajnalistennőt. Könnyen érthető dolog, hogy M. értelmezésének meglátolásánál legkevésbé sem lehet döntő az a körülmény, hogy alakilag legcsekélyebb kifogás sem emelhető ellene, mert tisztán a formai szempont nem lehet irányadó az etymologizálásban.

Ha már egyszer benne vagyok a *hajnal* szó ügyének tisztázásában, megpróbálom eredetét homályos burkából kifejteni.

Valódi, tudományos értelemben vett magyarázatot — a régibb tapogatózások helyébe*) — Budenz adott a *hajnal* szóról. Eddig is bizonyosnak vettük, írja szótárában (104. l.), hogy a f. *koi* «aurora»-nak van köze a m. *hajnal*-val, mely ugyanazt teszi; csak hogy ez utóbbinak további képzése homályos maradt. Most azonban, hogy a *koi*-ban egyszersmind «splendere, lucere» jelentésű igétőt ismertünk föl, könnyű az egész *hajnal* szót is egyéb magyar analógiák szer. megfejteni. Az ebbeli *haj*-igének momentán (-n képzős, vö. *köszön*- stb.) alakjától, azaz *hajon*- (**hajonik*, *hajnik* «lucescit, megvirrad») igétől lesz *hajnal* (*hajnala*) épen úgy, mint *fonal*, *fonál* (*fonala*-) a *fon*-, vagy *kötél* (*kötele*) a *köt*-igétől. E mellett egészen nyílt kérdésül maradhat még ezen *l*-es végképzőnek mivolta, gyaníthatjuk bár, hogy az csak oly természetű, mint az oszt.-vog. *zatel*-, *kätel*-, *zotel*-beli *l*.'⁴

Budenz értelmezése meggyőződésem szerint minden tetszetősége mellett sem adja igazi megfejtését a *hajnal* szónak. Mert utóvégre az a körülmény, hogy e névnek *haj*-része testvére a finn *koi*

*) Alig méltó a megemlítésre Dankovszkynak ábrándos elfogása (Krit.-Etyim. Wörtl. 417.), mely szerint a *hajnal* édes egy testvér a görög *φαιωλις* névvel: *φαιωλις ἦώς* Homerosnál. — A vele egykorú Kassai magyarázata értelmében (Szókönyve 2:342.) a *hajnal loco hajlan* (áll) per methatesim: a nap *fejhajlása* keletre'. — Ipolyi szintén a *hajolni* (*hajlani*) igével ejti kapcsolatba a *hajnal* szót (Magy. Myth. 282.), mely szerinte így, a hasadás, előtörés, előhajlás, értelmével találkozánk, a mint a feljövő világosság vagy nappal a sötétségből előtörve úja és körmeivel, vagy lábujjaira emelkedve, előhajolva képzeltegett'. Különben már Kassai és Ipolyi előtt Kresznerics is az «inclinare» értelmű *haj*-igetőhöz köti a *hajnal* szót (Szót. 1:216.) — A NagySzótár magyarázatá szerinte a *hajnal* eredetileg időhatározó s am. reggel, korán reggel, napkölte előtt. Gyöke: *haj*, vagyis a nyílást jelentő *aj* (pl. *ajtó*); ebből lett a *val* instructivus raggal *aj-on-val* v. *haj-on-val* v. *haj-on-nal* s összehbhúzva *haj-n-nal*, *haj-n-al*.

«aurora» névnek, még nem teszi teljes világításba az egész *hajnal* elnevezést. Hiszen Budenznek saját vallomása szerint végső *l*-jének minolta ezután is csak, nyílt kérdés'-nek marad. Már pedig csonka magyarázatban nem nyugodhatunk meg, főleg ha módunkban áll teljesebb s valóbszínűt adni helyette.

A *hajnal* etymonját hitem szerint csak a napnak egyéb részeit jelölő szavainkkal kapcsolatban tehetjük teljesen tisztába; azaz előbb meg kell vizsgálnunk, milyen ezeknek az eredetük; ha ezt megtettük, néznünk, mily jelentésbeli kapcsolatban állanak a *hajnal* névvel. Ha pedig már ennyire jutottunk, a keresett etymon úgyszólván magától kifejtődzik homályos burkolatából.

A «dies» főrészeinek egyéb nevei a *hajnalon* kívül tudvalevőleg ezek: *holval* (a régiségben közkeltű szó) «aurora, tempus matutinum; morgen, morgenröthe»; *reg, reggel, (*regvel)* «diluculum, mane; morgen»; *nap, nappal (*napval)* «dies; tag»; *est, estel (*estvel)* «tempus vespertinium, serotinum; abend». Vegyük szemügyre őket egyenkint.

A *holval*-nak eredetét már megvilágítottam a Nyr. mult évfolyamában (337—343.), a *hol* kimutattam, hogy e szó voltaképp összetett név; első része a *hol* rokonnnyelvi alakok (osztB. *χολά* | osztIrt. *χολα* || vogK. *kol* | vogL. *kuol* || zürj. *kia, kila*) tanubizonyossága szerint = «diluculum, aurora, mane; morgen»; míg a *val* részre nézve két eshetőség van, t. i. vagy a «lux, splendor» értelmű finn *valo, valu* | észl. *valu, valge* | mord. *valda, valdo* szónak képmása, vagy pedig a finn *vuode (vuote)* | észl. *vöde* «idő» jelentésű név lappang benne. Az idéztem rokonnnyelvi és nyelvtörténeti erősségek egész világosan az első lehetőség elfogadása mellett szóltak. A *holval* szó etymonja tehát: «matutina lux, aurorae lux; morgenlicht, morgenröthe».

E névnek megfejtése kétségtelen fölötte megkönnyíti a *nappal, reggel, estel* szóalakok eredetének délszinrehozását. Egészen bizonyos ugyanis, hogy ezeknek régenten *napval, regvel, estvel* formájuk volt. Az analogia pedig azt kívánja, hogy a *holval* szónak *val* része s az ezeknek második tagja között valami szorosabb kapcsolat legyen (mert egyazon fogalom részeinek jelölői), azaz hogy eredetükre nézve egyezők, vagy legalább közelállók legyenek egymáshoz. Lássuk, a nyelvtörténeti s rokonnnyelvi bizonyosságok megerősítik-e, vagy esetleg lerontják-e föltevésünket.

Azt kimondhatjuk általánosságban, hogy a *napval, regvel, estvel* szóalakok *val, vel* tagja csakúgy nem lehet rag, nevezetesen instructivus rag, mint nem a *holval* szöve (a megokolást l. idézett nyelvőri cikkelyemben 337. és 340.).

A mi pedig külön a *nappal (*napval)* szót illeti, nincs kétségem benne, hogy összetett név, mely így elemzendő: *nap+val*. A régiség egész világosan szól a mellett, hogy a *val* eredeti jelen-

tése «lux, splendor» volt, vagyis hogy a finn *valo, valu*, észt. *valu, valge* stb. szónak kétségtelen ikertestvére. Állításom igazolják a következő példák: Az vr a vylagossagot nevezee *nappalnak* es a seteetet eeynek (JordC. 5). Éffelikor hogy volna, oly nagy fényesség szállá meg az egész hegyet, hogy azt hinnék, hogy *nappa* volna (ÉrdC. 674. a). Oly nagy világosság volt, mintha *nappal* lett volna (Zvon: Post. 20:67.). *Nappalikor* munkánkat irigy sötétség el nem titkolhatja, mert meglátja nagy ég (Zrínyi 10:134.). Mint szép fényes *nappal* mi országunk tündöklött (Listi: M. Márs 177.). A *nappal* ki-fejtődzik az éj barna pólájából (Baróti SZD: MVir. 314.). stb. Eme példákban a *nappal* szónak szembeszökőleg lux sallis: sonnenlicht; napvilág (pl. *nappalkor* = *napvilágkor*, a *nappal* kifejtődzik = a *napvilág* kifejtődzik stb.) a jelentése, tehát ezek szerint a *val* tagadhatlan ivadéka a *valo, valu* névnek. — Ugyanezt egyéb nyelvtörténeti példák is igazolják, főleg a következők: *Nap velag* midőn allatokat mezepőit (DebrC. 352.). Az baglyoknak nem szokása, hogy *napvilágon* járjon (Vás: CanCath. 137.). Kit be fedez ey vtan az *napvilag* (Born: Ének. 229.). stb. Ezekben, mint könnyen észrevehetni, a «*napvilág*» kitétel helyébe találóan beiktathatjuk a «*nappal*» szót s ily módon szintén bizonyolva látjuk állításunkat. Ide járul azután az a körülmény is, hogy a rokon nyelvek közül a mordvinban megleljük a *nappal*-nak jelentésbeli *ši-valda* megfelelőjét (a *valda* rész pedig a *val*-lal egyazon töről sarjadzott), a mely eredetileg szinte «sonnenlicht» jelentésű, de azonmód, mint magyar társa «tageslicht» értelemben is használatos.

A *nappal* név tehát kétségkívül a **nap-valo* összetételnek fejleménye. A régiségben, valamint mostanság is, két jelentése van e szónak: 1) dies; tag. 2) luci, interdiu; bei tage. Tehát, mint látjuk időhatározói alkalmazása is van.

Föltehetjük, hogy az időhatározói alak egykoron eltért a főnévi formától, de idővel a népetymologia, mely tisztán a látszat után szokott indulni, hasonlóvá képezte őket. Abban ugyanis alig kételkedhetünk, hogy a *nappal* időhatározói szerepében régenten rendszerint el volt látva a «tempus»-t jelölő -t vagy -n raggal. (Ezt még akkor is föl kellene tennünk, ha a *val* részt a *vuode, vöde* szóból akarnók leszámaztatni). Hogy később mért vesztette el ezen elemet, arra nézve két eshetőséget is gondolhatunk. Egyik az, hogy nyelvünk általában szereti az időjelző ragokat elenyészteni; a másik, mely sajátosan erre az esetre vonatkozik, abban találja alapját, hogy a nyelvérzék a *val* részt időjáráttal összetévesztette az instructivus-raggal. Az utóbbi eset — legalább nekem — valóbbszínűnek tetszik.

Külön véve a *reggel* (**regvel*) szót, ezt is a *nappal*-nak analogiája szerint így kell elemeznünk: *reg+vel*. A *reg* eredetét illetőleg nem szükség eltérnünk Budenz magyarázatától (l. MUSz. 649—50.); hogy pedig a *vel* részben is a *valo, valu* név ivadékát

lássuk, a régiség elég erős alapot nyújt a következő példákban: *Reggel* nem leszen többé, az nap sem szolgál (Mél: Sz. Ján. 524.). A nap fel költét elől veszi az hajnal és *reggel*, midőn virrad és világosodik (Com: Jan. 6.). Aldozahtnak keweree ne maraggyon the nalad *reegghelyg* (JordC. 59.). Leszen olly *reggel*, mellynek estvelét nem fogod látni (Mad: BHal. 73.). stb. E példákban a *reggel*-nek magától megtetszőleg «matutina lux; morgenlicht; regvilág» jelentése, tehát a *vel* részre «lux, splendor» értelem esik. E mellett szól az a körülmény is, hogy a *reggel* szót a régi nyelvben nem egyszer találjuk helyettesítve a *holval* névvel, a melynek *val*-ja elvitázhatlanul azonegy a finn-észt *valo*, *valu* szóval: *Holvaotól* foguan mend maiglan al a mezön: de mane usque nunc (BécsiC. 4.). Alóg *holnaliglan*: dormi usque mane (u. a. 7.). Semyt *hollara* ne hagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC 87.) stb. — Azután a mordE. nyelvben a «morgen» fogalom kifejezője: *valske*, a mely név a *valo*, *valu*, *valge*, *világ* stb. szavakkal ugyanegy töből fakadt (l. MÜsz. 582.), tehát voltakép «lux, splendor» jelentésű s így a *reggel vel*-jéhez szépen odaillik. De egyéb ugor nyelveknek a «mane» fogalomra használt szavai is eredetük szerint majd mind a «világosság»-ra mennek vissza. Már pedig föltéve, hogy a *vel* az «idő» értelmű *vuode*, *vode* szónak származéka, akkor, mivel társa, a *reg* főnév valójakép «sötétséget homályt» jelent, a *reg-vel* összetétel épen nem volna megegyeztethető a «morgen» fogalomhoz kapcsolt «lux, splendor» képzetével. — E szerint a *reggel* név etymonja csakis: *reg+vel (valo)* «lux, matutina; morgenlicht» lehet.

Nehezebb a «lux» jelentés belemagyarázása az *estel* (**estrel*) szó *vel*-jébe; véleményem szerint mindamellett ennek is ugyanaz az eredete, a mi a *holval*, *nappal*, *reggel* összetételek második tagjának. Az *est* név eredete a Nagy Szótár szerint egybefügg az *esni* igével, tehát nem egyéb, mint: «*eset*», azaz: «*nap-eset*». Budenz elveti e magyarázatot s a finn *ehtoo* (*ehto*), *lapp ikto* stb. szavakkal egyezteteti az *est* szót (l. NUSz. 799.). Ha megtekintjük a NySzótárt, határozottan Czuczoréknak kell igazat adnunk, mert ebben egész csomó példát találunk arra, hogy az «occidens solis, occidens; sonnenuntergang» «*nap-eset*»-nek van mondva: *Nap esetiglen*: usque ad occasum (FestC. 7. 54.). Mene *nap esetre* (TelC. 218.) stb. A finn *ehtoo*, *lapp ikto* és társaik különben is nagyon hihetően germán eredetűek (l. Simonyi: MagyNy. 2:215.). — Igaz ugyan, hogy az «abend» fogalomhoz a *valo*, *valu* szó «lux, splendor» értelme nem igen talál, de könnyen föltehetjük, hogy az *est-vel* összetétellel kezdetben nem is egyenesen a sötétség beálltát, hanem a napnyugvással járó szürkületet, pirosságot akarták kifejezni (ily értelemben még most is sokszor élünk vele), azaz eredeti értelme: «*abenddämmerung; crepusculum vespertinum*» volt. S így aztán

a «lux» jelentés nem lehet akadálya a *valo-, valu-*val való rokonításnak. De meg nem is kell okvetetlen felvennünk ezt az esetet, mert nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy az «abend» fogalom jelölésére eleinte csupán magát az *est* (*eset*) szót használták (mint még manap is használják) s csak később toldották meg a *vel-*lel az említett időjelző szók végtagjának analogiájára. Természetes dolog, hogy a *valo, valu* etymonját már ekkor nem igen érezhették. Ugyanezt az utóbbi esetet kell föltennünk az *éjjel=éj+vel* szónak kialakulására is, mert épen nem gondolhatjuk, hogy egyedül csak ebben lappangana az «idő» értelmű *vuode, vöde* szó.

Azt állítottam föntebb, hogy a *holval, nappal, reggel, estvel* szóalakok megfejtésével úgyszólván magától tisztázódik a *hajnal* név eredete. Kérni valaki, miért, hogyan, mi módon? Felelem: egyszerűen azon okból, mert az említésbeli szavakkal szoros kapcsolatban van. A *holval, reggel, nappal, estvel* nevek ugyanis tudvalevőleg egyazon fogalomnak, a «dies»-nek különböző részeit jelölik, kell tehát valamely közös részüknek lenni. Ezt a közös elemet csakugyan megtaláltuk «lux, splendor» értelmű *val*, illetőleg *vel* végtagjukban. De az is ismeretes dolog mindenki előtt, hogy a *hajnal* név is bizonyos részét jelöli a «dies»-nek, önmagától folyik tehát a következtetés, hogy ebben is meg kell lenni ugyanannak a közös résznek, a mely megvan társaiban. A *hajnal* tehát minden bizonynyal *öszetett szó*, mely szerintem így elemzendő: *hajno+val*. A *hajno* nomen verbale: a **hajonik* (*hajnik*) igének sarjadéka (l. MUSzót. 104.), mely szorosan összefügg a «lucere, splendere», illetőleg «aurora» értelmű finn *koi*, valamint a vogul *χοj, χuj* «aurora» rokonnyelvi alakokkal; a *val* rész pedig a finn-észti. *valo, valu* név képmása.

Az analogia, mint láttuk, egyenesen kívánja a *hajnal* illetően értelmezését. Halljuk, mit szólnak hozzá a rokonnyelvek! A vogul-ság rendszerint ezeket a kifejezéseket használja az «aurora» fogalomnak jelzésére: felsőlozvai *χuj-puñk*, középlozvai *χuj-päñk* (mind a kettő tulajdonképp am. «hajnal-fő», tavdai *χοi-pus* (tkp. «hajnal-fény»). Használatos magán a *χuj* szó is (l. Ethnogr. IV. évf. 51.), szintűgy továbbképzett *χujpeñ* alakja*) (l. MUSzót. 101.). Az osztlrt.-ban *χodaj-χunt* (tkp. «morgenlicht»), osztlb.-ban *χola-χuntl* (tkp. «morgenlicht»); az észtlben *koidu-valge* (tkp. «morgenlicht»); zürjénben *kia, kila*; lappban *kvokso* (lpF. *guofsó*) használatosak stb. — Mint látnivaló, a vogT., osztlrt., osztlb. és az észtl nyelvben össetett szót, még pedig oly össetett szót találunk az «aurora» fogalmának megjelölésére, melynek első tagja sajátlagosan «aurora, diluculum» értelmű (vogT. *χοj*, osztlrt. *χodaj* | osztlb. *χolu*, észtl. *koidu*), míg a másodiknak «lux, splendor» a jelentése. Ez a rokonnyelvi jelenség szépen össetalál a *hajnal* névnek föllállítottuk

*) Talán ez is inkább ,hajnal-fő'.

magyarázataival, mert a *hajno* rész, mint a vogul *χοj, χυj* és a finn *koi* szónak alaki s jelentésbeli megfelelője (természetesen *-n* momentán képzővel továbbképezve) az «aurora» értelmet rejt magában, a *val* pedig teljes-tökéletes mása a finn-ész *valo, valu*: «lux, splendor» szónak. E körülmény tehát hathatósan nyilatkozik értelmezésünk mellett.

A jelentési szempont ilyformán tisztázva volna értelmezésünkben. Csupán az lehet még kérdés, hogyan fejlődött ki a **hajno-valo* összetételből a *hajnal* alak, vagyis megfelel-e magyarázatunk a hangalaki követelményeknek? Legföljebb csak az első pillantásra vehetünk észre nehézséget, a melyet egy szemesebb tekintet nyomban eloszlat. Már azonmód is nehézség nélkül magunk elé képezhetjük a *hajnal* forma kialakulását, mint a hogy a Nagy Szótár állítja elénk, vagyis: **hajon-val* <*hajnval* <*hajnnal* <*hajnal*; de találunk ennél természetesebb s így valóbszíntű fejlődési módot is a *fonál* (*fonal*), *kanál* (*kanal*) szavak analogiájában. Az első tudvalevő a *fon-* igének származéka, a másik pedig egy «schöpfen; meríteni» értelmű **kan-* ugor alapigéből fakadt (vö. vog. *kön-schöpfen*, zürj. *gum-, gun-* u. a. l. MUSzót. 4.). Mindkét forma az ugor *-m, l* (= *-m* moment. igeek. + *-d* deverb névszók.) képzőbokkal alakult meg (l. Ugor alaktan 215—16.); tehát a *fonál*, illetőleg *fonal* szó eredeti **fono-m, l* alakból nyerte *fono-val* >*fonoal* >*fonál-on* keresztül mai formáját; a *kanál* (*kanal*) pedig **kana-m, l* ősalakokból fejlődött *kana-val* > *kanaal* >*kanál* változatokon át. Szakasztott ilyenek vehetjük a *hajnal* hangalakulását is, a mely e szerint ily módon ment végbe: **hajno-val* >*hajnoal* >*hajnál*. Ezen fejlődésmód, mint látnivaló, természetesebb, mint a Czuczortól fölállított s hozzá még a nyelvtörténetben is van némi alapja; nevezetesen Göröcsönyi históriásénekében a *hajnal* második *a-ját* ékezdve (*hajnál*) találjuk, a mely körülmény bizonyásznak vehető arra, hogy *oa* hangsoportból fejlődött.

A felhozott jelentésbeli s alaki erősségek tehát, úgy hiszem, elég hathatósan és meggyőzően bizonyítják, hogy a *hajnal* valóban összetett név, a melynek *hajn-* része a vogul *χοj, χυj*, finn *koi* szónak bővült mása és jelentése sajátlag «diluculum, aurora», míg a második tagjában, az *-al*-ban a finn *valu, valo*, ész. *valu, valge* «lux, splendor» név lappang. *Etymonja e szerint: «lux matutina; morgenlicht, morgenröthe».**

*) Befejezésül érdemes még két érdekes körülményre szemügyet vetni. Az egyik az, hogy a *hajnal* szónak a Nagyszombati codexben *halnal* alakja kerül egy helyütt elő: Tanaz időben, mikoron az nap feel kezdv«la *halnalnya* a hegnek magassagara (113.) Mátyás Flórián erre az egyetlen bizonyásra támaszkodva azt állítja, hogy a tárgyalásbeli névnek *halnal* volt az eredeti alakja, a mely szerinte „a *holval* hasonmásának lenni látszik

v: n hangcserével; további idomulásai: *hajnal*, *hanjal*. (NyK. 3:346.) Hogy ennek a következtetésnek semmi igazi alapja nincsen, alig szükség bizonyítanunk. Hiszen már maga az a körülmény, hogy nyelvemlékeinkben merőben egy helyütt bukkan elő a *halnal* forma, elégséges arra, hogy alapos gyanút keltsen bennünk igazeredetősége iránt. Önkéntelen is arra gondolunk, hogy itt a leíró tolla alkalmasint akaratlan csúszott fölfelé s rovott a *j* helyébe *l*-et; tehát tollhibával van dolgunk, a mint Budenz is tartja (MÜgSzót. 102.). Azonban e mellett egy más eshetőség is szeget üthet a fejünkbe, hogy t. i. a *halnal* combinált alak a *hajnal* és *holval* szavakból. Ezeknek a jelentése ugyanis tudvalevőleg majd hogy teljesen összevág. Már pedig éppen ezen értelmi rokonságuk miatt könnyen föltehető, hogy a leíró ugyan igazában *hajnal*-t akart írni, de fülébe csengvén az azonjelentésű *holval* név is, szórakozottságában összevegyítette a kettőt és *halnal*-t vetett a pergamenre. — A másik figyelmet érdemlő körülmény az, hogy a *hajnal* egyike azon szavainknak, melyek idegen, nyelvekben is honosságot nyertek. Így belekerült a lengyel nyelvbe *hajnal* *hejnal*, *ejnal* alakokban s «morgengesang» jelentésben (l. Miklosich: Etym. Wörtb. 83.); de ugyanebben ismeretes sajátlag «aurora» értelemben is (vö. *hejnal s'vita*=aurora lucet. Linde: Slov. I. 623.) Grimm állítása szerint átkerült a *hajnal* a németiséghez is (l. Ipolyi: Magy. myth. 282. Ipolyi magát a munkát, a melyben Grimm ezt állítja, nem nevezi meg, csupán a lapszámot jelzi. Több fremdwörterbuch-ot megnéztem, de a hajnalt egyikben sem találtam. Végre is: fides penes auctorem! Grimmnek pedig elhíhetjük, hogy igazat mond.) Szintúgy meghonosodott a hazai szlávtságban ugyanoly értelemben («aurora, morgengesang»), mint a lengyelekénél. Kérdés, mily úton-módon vándorolt a *hajnal* e nyelvekbe? Ipolyi elég bőven fejtegeti eme dolgot (282—285.), még pedig azért, mert két cseh író, név szerint Hanusch és Jungmann, erőnek erejével el akarták a lengyel *hejnal*-, *ejnal*-nak magyar eredetét vitatni s a *Homidlo* szláv pásztoristennek nevével igyekeztek őket rokonságba állítani. De már Grimm megbizonyította törekvésüknek hiú voltát (Ipolyi 284.). Ugyanő észrevette azt is, hogy a lengyel *ejnal*, *hejnal* szavaknak csakúgy, mint a németbe átkerült *hajnal*-nak igazi forrása nem más, mint a magyar éji örök ismeretes «*hajnal vagonon*, *szép piros hajnal*, *hajnal vagonon!*» kiáltása. Grimm ezen állításának alaposágát terebesen megokolja Ipolyi. Szerinte tudomásul van, hogy az ország tisztán szláv vidékein s városaiban régtől már s utóbbi időkig a várostornyok és várdákról magyar őrszavak, köszöntések stb. kiáltása volt szokásban; így pl. még Bélnél felhozva a besztercebányai tót toronyőr «*szalaj virasztaj*» kiáltása, mit Bél «szóljál virasztó, szóljál» szavakkal értelmez. [Helyesen: *Szólalj virasztó, szólalj*; vö. Nyr. 4:226 és 169., hol szintén szó van e dologokról. — S. Zs.] Ez a körülmény, igazat kell adnunk Ipolyinak, kétségtelen érthetővé teszi a *hajnal* szó elterjedését a felvidéki szlávtság körében, a kiktől azután könnyen átvándorolhatott a lengyelekhez. Ezek különben is tudvalevőleg állandó kereskedelmi összeköttetésben álltak hazánkkal, nem is említve azt, hogy egy ideig törté-

nelmi kapocs is fűzte őket hozzánk. És ha még hozzáveszszük, hogy a 16. században a magyar nyelv divatban volt egyes lengyel nemesi udvarokban, alig lehetséges, hogy teljesen tisztában ne álljon előttünk a *hajnal* átköltözése útja. Egyébként arra nézve, hogy valóban a magyar volt az átadó mind a két szláv nyelvre nézve, nem pedig megfordítva, már maga az a nyelvészeti körülmény is meggyőzhet bennünket, hogy a *hajnal* jelentésköre meg van bennük szorítva. — A mint közletője volt a felvidéki szláv ság a lengyel nyelvnek, ugyanúgy lehetett a hazai németség is szállítója külföldi atyjafainak.

R. PRIKKEK MARIÁN.

A hajnal szó újabb etymológiájához. Az összehasonlító nyelvészkedés, mely tárgya természeténél fogva többnyire a történet előtti korok rejtelmait kutatja, méltán nevezhető a valószínűségek tudományának. Ritka eset, hogy e téren a vizsgálódás matematikai bizonyossághoz vezessen; mert még oly világos és minden szakértő meggyőződésével egyező ténynél is, minő pl. az, hogy a magy. *száz* a vog. *sāt*, finn *sata* stb. alakokkal egyetemben iráni eredetű (zend *sata*, szkr. *çata* stb.), akadhat módszeres tudós, ki egészen kifogástalan okoskodással bizonyítja, hogy a szó eredeti, sőt elemeire bontható (Nyr. XXI, 243—49. ll.). Meg könnyebben lehetséges az ilyes olyan magyarázatoknál, melyek kezdettől fogva is csak a valószínűség szerény «igény»-ével lépnek föl. Tagadhatatlan, hogy a *hajnal*-nak itt adott magyarázata is magyarázat, valamint az volt a Budenzé is, ki e czélra **hajon-* «*lucere*» igét és *val* képzést vett föl benne. A kérdés csak az, melyik a valószínűbb. Az-e, mely mindenféle bajos hangváltozások s egyéb föltételekkel végzi műveletét, mely fölvesz először egy **hajn-* nem létező alapigét, azután ennek valamint egy másik, a kívánatos alakban szintén nem igazolható **val-* «*lucere*» igének participialis összetételét (**hajnö-való*), végül fölveszi a képzőelemek nyom nélkül való eltűnését: avagy az, mely a legközelebbi rokon nyelvben mutatkozó kész szóra (vog. *çuj*, *çoj* «*hajnal*») utal és csupán az ezentúl fönmaradó végzetet igyekszik, mint a bíráló úr is elismeri, «alakilag a legcsekélyebb kifogás» nélkül magyarázni. — Ahhoz, hogy a magy. *hajnal* mythikus kifejezés lehessen, szükségtelen, hogy a vog. *çuj* szó is ily szerepben kimutatható legyen, ha egyébként bizonyos, hogy maga a *hajnal*, mint égi tünemény, mythikai személyként szerepel a nép hitvilágában. Külömben ha olyan okvetelenség a *çuj*-nak keresett alkalmazása, mutatkozik az a *çuj-püñk*, *çuj-päñk* «*hajnal fö*» kifejezésben, hol a «*fö*» másként, mint mythikai apperceptionának aligha magyarázható. Az énekben is a *hajnal* ragyogása *Kaltés fejével*, illetőleg hajfonatának szétbontásával van kapcsolatba hozva (l. Vog. NépkGyűjt. I, 39.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Ismertetések és bírálatok.

Mi a mondatban ?

John Ries. Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch. Marburg. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung. 1894. M. 3.

I.

A mondatban helyét a nyelvtan többi részei között nem tekint-
hetjük végleg megállapítottak; ép oly kevés az egyöntetűség a mon-
datban körébe utalt tárgyakat illetőleg. Az a különböző felfogás, mely a
mondatban tárgyalását illetőleg a nyelvészek között uralkodik, indította
e mű szerzőjét a kérdésnek minden oldalról való tárgyalására. Több mon-
datbani mű bírálatában közben érlelődtek meg az itt kifejtett nézetek a szer-
zőben, s az egész könyvön meg is látszik keletkezésének ez a módja;
egyes nyelvészek eljárását bírálva adja elő a saját felfogását, a mi kissé
nehézkessé s szétfolyóvá teszi előadását. Különösen két kérdéssel foglal-
kozik Ries: a nyelvtannak mely részei tartoznak a mondatban körébe, s
mely viszonyban áll a mondatban a nyelvtan többi részeivel.

A könyv két részre oszlik. Első felében bírálja a syntaxis legszo-
kottabb tárgyalásmódjait; s már itt előre meg kell jegyeznem, hogy a
szerző különbséget tesz a *syntaxis* és *mondatban* (Satzlehre) elnevezés
között, a mennyiben szerinte a syntaxis nem csupán a mondatok tárgya-
lásával foglalkozik. Első sorban bírálja az olyan eljárást, midőn a synta-
xisba kerül mindaz, a mi a nyelvtan többi részeiből kiszorult; ily módon
egymás mellé kerülnek a beszédrészek, továbbá a szóragozás alakjainak
jelentése és használata, valamint egyes valóban mondatbani kérdések tár-
gyalása. Az ilyen eljárásmódot szerzőnk *elegy-syntaxis*-nak (Mischsyntax)
nevezi, s evvel szemben két más s szintén eléggé elterjedt tárgyalás-
módot vesz bírálat alá: midőn a mondatbannal foglalkozók vagy csak je-
lentéstani kérdéseket vonnak vizsgálódásuk körébe, vagy pedig csupán a
mondatokkal foglalkoznak. Az előbbi felfogás képviselője Miklosich, a
ki így határozza meg a mondatbannat: «A nyelvtannak az a része, mely a

szófajok és szóalakok jelentésével foglalkozik, neveztetik syntaxisnak. E szerint a syntaxis két részre oszlik; az elsőnek tárgya a szófajok, a másodiknak a szóalakok jelentése.» (Vergl. Grammatik der slav. Sprachen, IV. k.) Természetes, hogy az így meghatározott mondattan magába foglalja a jelentéstannak egy nagy részét, viszont meg kizárja a mondatok tárgyalását. Evvel szemben sokkal helyesebb az a felfogás, hogy a syntaxis egyedüli tárgya a mondat, vagyis syntaxis annyi mint mondattan. Ries evvel sem elégszik meg; szerinte a szavakról nem mehetünk át egyenesen a mondatra, mert a szavak értelmes kapcsolata még nem mondat, s így némi ugrással jutunk csak a szótanból a mondattanba. Tehát a syntaxis tárgya a mondattani kapcsolatok (*syntaktisches Gebilde*), vagyis szószervezetek (*Wortgefüge*) tárgyalása; e szószervezetek körébe tartozik az egész mondat is. Azonban az az ugrás, melylyel Ries a szótól a mondathoz jut, csak látszólagos, s a nehézség, melyet abban lát, ha a syntaxist egyszerűen mondattannak nevezzük, onnan ered, hogy a beszéd egyes részeit a legkisebben kezdve elemzi. Valóban, ha így soroljuk el e részeket: hang — szó — mondat, némi hézag van a két utolsó között. Azonban a beszédet elemezve, a nyelvbéli egyénből, a mondatból kell kiindulnunk, s úgy kell a kisebbekre áttérnünk. Az előbbi sort tehát helyesen így kell felállítanunk: mondat — szó — hang, s a nyelvtanokban a tárgyalás ellenkező rendje csak kényelem szempontjából történik. S ha nem is mondhatjuk, hogy a szavak összefüzése már mondat, annyi mindenestre igaz, hogy a mondat szavakból áll. Megelégedhetünk tehát avval a meghatározással, hogy a mondattan (vagy syntaxis) a nyelvtannak az a része, mely a mondatokkal s a mondat részeivel foglalkozik.

Könyvének második részében Ries a mondattan viszonyát tárgyalja a nyelvtan többi részeihez. Gyakori eljárás, hogy a nyelvtanok és nyelvészeti munkák szerzői a hangtant, alaktant és mondattant állítják egymás mellé, mint a nyelvtan fő részeit; e három részhez járul újabban, mint szintén külön főrész, a jelentéstan. A következetlenség és logikátlanság, mely e felosztásban nyilvánul, könnyen szembetűnik. Alaktan és mondattan, valamint jelentéstan és mondattan, nem egyrangú s egymás mellé állítható részek, mert nincs közös alap, melyre támaszkodva ilyenforma osztályozást felállíthatnánk. Az iskolai célokat szolgáló nyelvtanban még szembeállíthatjuk az alaktant a mondattannal, az előbbi részbe osztva mindazt a mi a megtanulandó nyelvben a szók alakjára vonatkozik, s a mire a tanuló első sorban rászorult, ha az illető idegen nyelvvel foglalkozni akar. Azonban valamely nyelv tudományos tárgyalásában ilyen, tisztán praktikus célnak nem szabad a tárgyalás helyes módját megzavarni. A beszéd, mint már említettem, a következő részekből áll: mondat szó, hang; e szerint a nyelvtannak három főrésze, melyet joggal egymás

mellé állíthatunk: a mondattan, szótan és hangtan. E mellett a nyelv tényeit két külön szempontból tárgyalhatjuk, t. i. alakjuk és jelentésük szerint. Így tehát az említett főcsoportokon belül külön kell tárgyalni a szavak, valamint a mondatok alak- és jelentésanat. Külön, monographikus tárgyalásra alkalmas lehet valamely nyelv alakтана vagy jelentés-tana, ily esetben meg is állhat ez az elnevezés; de valamely nyelvnek rendszeres és tudományos célú leírásában ezeket a részeket semmi esetre sem szabad a mondattan mellé állítani. Már csak azért sem, mert hisz mind az alaktan, mind a jelentés tan önállóan tárgyalva mind szóton, mind mondattani részleteket egyesít magában; sőt ha egy nyelv alak-tanát külön akarjuk tárgyalni, a jelentés tan egyes részleteit is bele kell vonni. Az egész nyelvtant rendszeresen tárgyalva, szét kell választani e részleteket, mindent a maga helyére utasítva.

A nyelvtant tehát, a most említett szempontokat figyelembe véve, a következőkép kell felosztani:

I. Hangtan.

II. Szótan.

III. Mondattan.

1. A szók alakja.

1. A mondatok alakja.

2. A szók jelentése.

2. A mondatok jelentése.

Ries ezután részletesen tárgyalja, mi való a mondattan körébe, s mit kell eddigi, szokásos tartalmából a többi részek, különösen a szavak jelentés tana javára kiválasztani. Az egyes részek határait szétválasztva sok oly nehézségre akad Ries, melynek ismét az a felfogása az oka, hogy ő a beszéd legkisebb részéből indul ki, s úgy halad fölfelé. Ha az ellenkező eljárást követjük, s a mondatot tekintjük a beszéd legfőbb egységének, világosan szétválik a mondattan és a szótan köre. A mondattanba tartozik minden, a mi az egész mondatra, valamint egyes részeire, tehát a mondatrészekre vonatkozik. A szótan pedig a szavak alakjával és jelentésével foglalkozik tekintet nélkül mondatbeli szereplésükre.

Igen helyesen tárgyalja végül Ries a mondattan és stilsztika viszonyát. Utal arra, hogy tulajdonkép nem mondattani, s stilsztikát, hanem nyelvtant és stilsztikát kell egymás mellé állítani, és hogy e két tudomány szak között nem tárgy, hanem csupán cél és felfogásmód tekintetében van különbség. A stilsztika elfogadja a nyelvtan tényeit, s arra építi a maga igazságait. A cél különbsége talán így tehető legkönnyebben érthetővé: a nyelvtan azt kutatja, mi van valamely nyelvben, hogyan tudja az illető nyelv a gondolatokat kifejezni, a stilsztika célja ellenben megállapítani, mikor helyes és szép a nyelvbéli kifejezés.

BALASSA JÓZSEF.

II.

Riesnek 163 lapra terjedő könyve a syntaxis tárgyának, tárgyalása módjának és a grammatika többi részeihez való viszonyának meghatározásával foglalkozik, és habár nem is tulajdoníthatok fejtegetéseinek oly kiváló fontosságot, mint a külföldi kritikának némely nyilatkozatai (v. ö. pl. Liter. Centrbl., 1894, n. 27 és Berl. Phil. Wochenschr., 1894, n. 38), szívesen elismerem, hogy a tárgyat behatóan és érdekesen fejtegeti, s hogy általában véve könyve időszerű. Mert bármennyire különösnek tetszik első pillanatra annyi rengeteg sok syntaxis megírása után annak a kérdésnek fölvetése, hogy mi a syntaxis? : ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, csakhamar be kell látnunk, hogy a grammatikát eddigelé nem sikerült végérvényesen taglalni, hogy nincsenek pontosan meghatározva részei, részeinek anyaga és tárgyalása módja, és hogy különösen kuszáltak a nézetek a syntaxis felfogásában. Hangtan, alaktan, szótan, synonymika, jelentéstan, syntaxis, stilisztika, retorika, lexicographia stb. mind nyelvvel foglalkozó disciplinák, de nem kaptunk még végleges feleletet arra a kérdésre, hogy nem tekinthetők-e mindezek a disciplinák az úgynevezett nyelvtan (grammatika) részeinek, és ha nem, akkor melyek a nyelvtan részei, és különösen, hogy mi hát tulajdonképen a syntaxisnak anyaga és tárgyalása módja?

A kérdésnek utolsó felére törekszik feleletet adni Ries könyve két fő, egy destructiv és egy constructiv részben, melyek közül az első az eddigelé dívó syntaktikai rendszerek bírálatát, a második a szerző syntaktikai rendszerének megokolását foglalja magában. Az eddigi syntaktikai rendszereknek három főfaját különbözteti meg. Az egyiket, a legáltalánosabban elterjedtet, helyesen nevezi «vegyülék-syntaxisnak» (Mischsyntax), mert ebben minden elvi megállapodás nélkül tárgyalatnak különböző módon, különböző, majd az alaktanba vagy szótanba, majd a syntaxisba, majd a stilisztikába vagy retorikába tartozó nyelvi jelenségek, úgy hogy bátran kimondhatni, hogy az ilyféle syntaxisok rendszerének egyedüli alapelve a rendszertelenség. Ennek a rendszernek méltó elítélése után áttér a másodikra, a Miklosich-félére, melyet méltán még kevésbé helyeselhet az előbbinél, a mennyiben Miklosich szerint a syntaxis a szónemek és szóalakok jelentésének a tana, és nem tartozik körébe a mondatnak tárgyalása, mely pedig kétségtelen, hogy a syntaxisnak legfőbb részét képezi. Azután áttér a szintén nem kevesek által követett rendszernek bírálatára, mely szerint a syntaxis teljesen azonosíttatik a mondatok tanával. Szerző kijelenti, hogy ez utóbbi felfogás legközelebb áll ugyan az övéhez, de nem fogadhatja el a maga egészében, mert vannak olyan szók vagy több szóból álló szó szerkezetek

(m. pl. könyvcímek és hirdetések, teszem ilyenek «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris»), melyek nem mondatok és mégis a syntaxis körébe tartoznak. Végül kifejtvén könyvének második tőrészében a syntaxisnak az alak-, jelentés-, szó-, hangtan- és stilisztikához való viszonyát, arra az eredményre jut, hogy a syntaxis «szószervezetten», és hogy a mondatok mint szószervezetek a syntaxisnak csak legfőbb, de nem egyedüli tárgyát képezik. Az egész nyelvtant három részre osztja következőképen: I. Hangtan. II. Szótan. A) A szavak alakjának tana. B) A szavak jelentésének tana. III. Szószervezetten. A) A szószervezetek alakjának tana. B) A szószervezetek jelentésének tana.

Hogy szerzőnk érvelései nem kifogástalanok, az különösen kitűnik az' első főrésznek *Syntax als Satzlehre* (45—61. ll.) című harmadik fejezetéből, melyben a mondattan értelmében vett syntaxis rendszerének helytelenségét törekszik kimutatni. Szerző rendszerének főhibája az, hogy míg a nyelvtan 2. és 3. részébe tartozó anyagot igen helyesen az alaki és jelentésbeli nyelvi sajátosságokra való tekintetből két, A-val és B-vel jelzett alosztályba sorozza: az egész nyelvtan anyagát — a helyett hogy itt is tekintettel lenne az alaki és jelentésbeli momentumokra — már tisztán csak az alaki tulajdonságok alapján osztja három részre. Hogy ez helytelen eljárás, kiviláglik abból, hogy vannak olyan szavak is, melyek egyetlen egy hang által fejeztetnek ki (mint pl. ó, ő, e), és olyan mondatok, melyek egy szóból állanak; tehát szerzőnek pusztán alaki felosztása alapján csakis a hangtannak illetőleg szótanban keretébe tartozhatnának. De ez természetesen lehetetlenség, s így a szerző kényszerítve van az illető egy hangból álló szavaknak és egy szóból álló mondatoknak tárgyalását részben a hangtanba, részben a szótanba, illetőleg részben a szótanba, részben a szószervezettenba tartozónak nyilvánítani, a mire bizonyára nem volna szüksége, ha a nyelvtant — tekintettel nemcsak az alakra, hanem a jelentésre is — hang-, szó- és mondattanra osztaná. Szerző szerint a syntaxis = szószervezetten (szószervezetten két vagy több szóból álló kifejezést ért), melynek a mondatok csak fő, de nem egyedüli anyagát képezik; szerinte a mondat = szószervezet, s ez többnyire így is van, de nem mindig, mert, mint fentebb említettem, a mondat sokszor csak egy szóval fejeztetik ki, s akkor nem tekinthető szószervezetnek, szóval: a mondat nem = szószervezet, s így a mondattan nem képezheti részét a szerző által tisztán külsőleg, alakilag felfogott szószervezettennek.

Aszerző szerint a syntaxisnak tárgyát azért képezik a szószervezetek (és nemcsak ezeknek egyik faja, a mondatok), mert számos olyan kifejezés van a nyelvben, mely se mondatnak, se mondatrésznek nem nevezhető és azért mégis syntaktikai jelentőséggel bírván, a syntaxisba

tartozik; ilyenek pl. a már említett könyvvezímekek és hirdetések, m. pl. «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris». Én azonban az ilyféle kifejezéseket, bármennyire törtem rajtuk a fejemet, nem tudom másként magyarázni, mint hogy azok a könyvvezímekeknél és hirdetéseknel szokásos brachylogia folytán részei egy csak gondolt, de szavakkal csak részben kifejezett mondatnak, tehát mondatrészek, s mint ilyenek a mondatannak vett syntaxisba tartoznak. De a szerző tovább megyen, s mintegy ad absurdum viszi érvelését. Azt bizonyítgatja ugyanis, hogy tudományos syntaxisban a mondatoknál is csak azoknak alkotó elemei (nyilván az alany és állítmány) bírnak a mondat szempontjából fontossággal, míg a mondatnak többi (bővítő) részei nem tekinthetők a mondat részeinek, hanem csak mint szó szerkezetek veendő figyelembe. Ime szinte hihetetlennek látszó okoskodásának foglalata saját szavai szerint a 60—61. lapokon:

«Handelt es sich . . . (wie im Sprachunterricht) darum, bestimmte vorliegende Sätze grammatisch zu analysiren, so wird man es allerdings nicht umgehen können, alle Worte des Satzes als seine Theile zu bezeichnen . . . Es unterliegt natürlich keinem Zweifel, dass in einem bestimmten Satze jedes in ihm vorkommende Wort als ein Theil dieses Satzes angesehen werden kann . . . Handelt es sich aber nicht um die grammatische Analyse bestimmter Sätze in der Schulpraxis, sondern um die wissenschaftliche Erforschung und Darstellung der Form, Bedeutung und Bildung der syntaktischen Gebilde überhaupt, so werden einerseits für das syntaktische Gebilde, das wir . . . als «Satz» bezeichnen, nur die constituirenden Theile desselben, nicht die zufälligen . . . in Betracht kommen; und andererseits werden Form, Bedeutung und Bildung der nicht satzbildenden Wortgruppen gesondert zu behandeln sein, ohne Hineinmischung der Beziehungen zum Satze, die ihrerseits für die Wortgruppen wiederum nichts Wesentliches, sondern etwas Zufälliges sind.»

Tehát szerző a mondat bővítő (esetleges) részére nézve kétféle felfogást, egy iskolait és egy tudományosat tart lehetségesnek, a mit szintén nem értek, mert én úgy vélekedem, hogy a tárgyalás módja, a módszer lehet ugyan; különböző az iskolai és tudományos nyelvtenban, de helyes felfogás egy és ugyanazon tárgyra nézve csak egy lehetséges: tehát arra nézve is, hogy a mondatnak bővítő elemei a mondat részeinek tekinthetők-e vagy sem, úgy az iskolai mint a tudományos nyelvtenban csak egyféle felfogás lehet helyes.

Helyesen különböztet meg a szerző úgy a szótanban mint a syntaxisban alaki és jelentésbeli elemeket, csak hogy alig hiszem, hogy ezek az elemek egymástól annyira elkülönítve volnának tárgyalhatók, mint a hogy szerző gondolja. Általában véve helyén való lett volna, hogy a sz. annak kimutatására, hogy miként gondolja ő rendszerét a praxisban ki-

vihetőnek, megkísérlette volna valamely nyelv tanának vázlatát könyvéhez csatolni függelékként.

Ismételem, hogy a sz. nézeteivel épenséggel nem érthetek egyet, de tekintetbe véve, mennyire meg nem állapodottak a nézetek a nyelvtan és különösen a syntaxis lényegének és rendszerének felfogása tekintetében, és tekintetbe véve, hogy szerzőnek beható tárgyalásai ha nem is meggyőzők, de legalább újabb gondolkodásra készítetnek a nyelvtudománynak egy igen nehéz és fontos kérdésében: könyvét a szakértők figyelmébe ajánlom.

PECZ VILMOS.

A finnség szláv jövevényszavai.

Dr. Joos. J. Mikkola: *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen.* Helsingfors, 1894. 8°. 6+193 l.

A finnség tekintélyes számú jövevényszavai jó részének mintaszerű kimutatását birjuk Thomsen Vilmos két remek munkájában: *Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen* (1870) és *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog* (1890). A germán és a balti elemeken kívül meglehetősen számmal találhatók a finnségben orosz jövevényszavak is, különösen a karjalaiak, oloneciek, vepszek és vótok nyelvében, a kik mai napság szoros érintkezésben élnek orosz szomszédjaikkal. A szlávsnak a finnségre gyakorolt hatását legelőször tudtunkkal a nemrég fölfödözött német finnista, a hamburgi Fogel Márton (1634—1675) érintette, a ki a finn *leipä* (kenyér) és *lusikka* (kanál) szavakat a *cleba* és a lengyel *lyska* mássaiúl említi. A finnek közül az élesszemű Porthan volt az első, a ki ügyet vetett az orosz jövevényekre, s azon egybevetései, a melyeket mutatóványokul felsorol, majdnem mind megállhatók. Utána Sjögren foglalkozott e tárggyal, s ő már 144 orosz szóátvételt állított össze, de ezeknek körülbelül csak a fele kétségtelen. Teljesebb és szigorúbb kritikával készült Ahlqvistnak egy kis dolgozata (1857), a melyben csak egynéhány merész egybevetést találunk. Ugyanő még egyszer foglalkozott e tárggyal a finn nyelv műveltségi szavairól írt érdemes, bár sok helyütt nem eléggé kritikus munkájában. Máskép fogta föl tudvalevőleg a szlávsnak, valamint általában az indogermánnságnak a finnséghez (általában az ugarsághoz) való viszonyát Anderson Miklós ismeretes munkájában (*Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen.* Dorpat, 1879), a melyben a szláv elemeket szintén nem jövevényekül, hanem az ősrököség tanúiu idézi, de csak csekély számmal. Lönnrot

nagy finn-svéd szótárában szintén találunk utalásokat sok jövevénytárszó eredetére.

Mellékesen Thomsen is ügyet vetett a finn-szláv érintkezésekre. Korábbi munkájában annak a lehetőségére utal, hogy már a közös ugor alapnyelv ki volt téve valamely szláv-litván nyelv hatásának. Ettől a föltevéstől azonban újabb munkájában már elállott, s most azt bizonyítja, hogy az ugarság azon rendkívül régi indogermán jövevénytárszavainak eredete jórészt az iráni nyelvekben keresendő. A finnségben, különösen a legkeletibb ágaiban mutatkozó szláv hatásnak csak elenyészően csekély része vihető vissza oly régi korba, mint a germán és litván átvételek. Úgy látszik, hogy a finnek csak aránylag későbbi időben jutottak közvetlen érintkezésbe a szlávokkal, s valószínűleg a nevüket is a germánoktól vették át. Setälä a finnség hangtörténetéről szóló munkájában a szláv átvételeket is a megillető figyelemben részesíti és több átvételi réteget különböztet meg köztük.

Vége a finn és szláv nyelvi érintkezésekről terjedelmes munkát írt Weske Mihály, a nemrég elhunyt észt származású kazáni egyetemi lector. Munkájában (Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Kazán, 1890) először az orosz nyelvbeli finn jövevénytárszavakról szól, azután a finn nyelvekbe belekerült szláv, orosz és litván szavakról, végre a szláv, litván és finn nyelvek közös szavairól. Weske azzal a fantasztikus föltevéssel áll elő, hogy a finn nyelvekben nemcsak a szláv-litván, hanem a szláv-litván-germán nyelvegység korából származó jövevénytárszavak is találhatóak. Műve azonban némi különösségei, módszerbeli hibái és zavarossága mellett is mint az első, a mely a tárgyat behatóan vizsgálja, mindenesetre figyelemre méltó.

Még néhány kisebb dolgozat megbeszélésével fejezi be Mikkola a tárgyára vonatkozó előző irodalom fölött tartott szemlélését, a mely az olvasót meggyőzheti arról, hogy a finn-szláv nyelvi érintkezések kérdésének újabb, beható és kritikai tárgyalása korántsem volt fölösleges.

A finnség jövevénytárszavainak legrégebbi rétege a litvánból való, mint már Thomsen igen meggyőzően kimutatta. A szláv jövevénytárszavak későbbiek a litvánoknál, s mint Mikkola hangtani kritériumok és történelmi adatok alapján kimutatja, a germán (gót) jövevényeknél is újabbak. Mindazonáltal megengedi, mert némely nyomok a nyelvben arra mutatnak, hogy már a litvánokkal való érintkezés korában is tötétekr szláv telepítési kísérletek a finnség egykori lakóhelyeinek közelében.

A nyelv, a melyből a finnségnek szláv jövevénytárszavai kerültek, kétségkívül az orosz volt; ezt bizonyítják a finnség akkori lakóhelyeinek régibb és jelenlegi néprajzi viszonyai. Hogy mely orosz nyelvjárásból valók azok a régibb szláv jövevények, azt nem lehet egykönnyen

megállapítani, mert azon átvett szavak oly korból valók, a melyet néhány század választ el a legrégebb orosz írott nyelvemlékektől. Minden-
esetre oly régiek a finnség szláv jövevényszavai, hogy a történelem-előtti
orosz nyelv alakjait mutatják, azért M. az ó-orosztól (az írott nyelvem-
lékek nyelvétől) való megkülönböztetés céljából *ős-orosznak* nevezi.

A szláv jövevényszavak ezen legrégebb rétegén kívül vannak
későbbi orosz átvételek is valamennyi finn nyelvben (az egy lívet kivéve,
a mely a későbbi orosz jövevényszavakat a lett nyelv közvetítésével
kapta). Legkevesebb van természetesen az oroszországtól legtávolabb eső
nyugati finn nyelvjárásokban. Különösen műveltségtörténeti tekintet-
ben érdekes néhány a finn és észti nyelvben előforduló egyházi műszó
(*kuoma* = koma, *pakana* = pogány, *pappi* = pap, *raamattu* = szent-
írás, *risti* = kereszt stb.), a melyek arra vallanak, hogy az oroszok részé-
ről meglehetősen régen, a római katolikus vallás meghonosítása előtt,
történtek a görög-katolikus hitre való térítési kísérletek. (Azon finnek-
nél, a kik a görög-katolikus hitet vallják, majdnem az egész keresztény
terminologia az oroszból van átvéve vagy lefordítva).

A következő fejezetben a szerző az orosz jövevényszavakban
mutatkozó hangmegfeleléseket tárgyalja és következtetéseket von ki
belőlük az *ős-orosz nyelv* hangzására nézve.

A munka legterjedelmesebb részét a betűrendes szójegyzék teszi,
a melyben a régibb átvételek lehetőleg teljes számmal vannak tárgyalva,
az újabbak közül azonban jobbra csak azok, a melyek a hangtani rész-
ben példakül szerepeltek. Találunk közöttük természetesen olyanokat is,
a melyek (más úton) a mi nyelvünkbe is belekerültek; ilyenek pl.
pirta = *borda* (takácsborda), *papu* = *bab*, *unukka* = *unoka*, *varpu* =
veréb, *kaatio* = *gatyá*, *kapusta* = *káposzta*, *kaasa* = *kása*, *kassara* =
kaczor, *risti* = *kereszt*, *kuoma* = *koma*, *kurva* = *kurva*, *akkuna* =
akna, *pätsi* = *pest*, *pakana* = *pogány*, *pappi* = *pap*, *vapaa* = *szabad*,
ulätsa = *uteza*, *hurttä* = *hort* (a Besztercezi és a Schlägli Szójegyzékben),
siisti = *tiszta* stb.

Meg kell még emlitenem, hogy a finn *kurkku* (torok) szó, a melyet
eddig mindig a mi *torok* (*torko-*) szavunkkal egyeztetünk, idegen eredet-
űnek bizonyult; szerzőnk előbb egy *ős-orosz* *кѣркѣ (óbolg. кѣркѣ
collum) alakból származtatta, utóbb azonban (133. l.) valószínűbbnek
tartja, hogy germán jövevényszó (v. ö. ó-éjsz. *kverk* 'kehle, gurgel,'
kyrkja, *würgen*'), s ez utóbbi nézetét a fölhozott okoknál fogva el
is fogadhatjuk. A finn *vaati-* (kiván, követel) ige, a melyet Budenz
(MUSz. 556.) a mi *vágy-* igénkkel egyeztetett, szerzőnk szerint szintén
jövevényszó (< *вадитъ* 'anlocken' vagy < *ős-éjsz.* **kvāđja*, **kvāđia*,
ó-éjsz. *kveđja* 'anreden, auffordern, fordern, begehren, bitten' 93. l.)

Melegen ajánljuk Mikkolának kiváló gonddal és szigorú kritikával írt munkáját nyelvészársaink figyelmébe.

SZINNYEI JÓZSEF.

Helyneveink eredetéhez.

A honfoglalás története. A művelt közönség számára írta Borovszky Samu. Budapest, Franklin-Társulat, 1894. Ára 1 frt.

Nem bemutatóul írjuk e sorokat; Borovszky könyve, A honfoglalás története ismert, élvezettel olvasott irodalmi mozzanata az ezredéves ünnepre készülődő mozgalmaknak. Világosan, vonzóan, műgondra valló előadásban beszéli el nekünk a honfoglalás történetét, jobban mondva nemzetünk eredetét s viszontagságait a mai magyar haza megalapításáig. Van azonban művének egy oldala, a mely a nyelvést külön is érdekli: a magyar helynevek magyarázata, a melylyel a XIII—XVI. fejezetek foglalkoznak. E helynév-magyarázatok jelentékeny része ugyan az előző kutatások, különösen Hunfalvy Pál nyomozásainak eredményeit adja elő, azonban igen sok új származtatás, eredeti ötlet is kerül közöttük napfényre. Mi e helyen csak ez utóbbi névmagyarázatokra akarunk figyelmeztetni s itt-ott némi észrevételt tenni.

A római korbeli helynevek rövid tárgyalása s a helynevek fontosságának hangsúlyozása (XIII. fej.) után először a szláv eredetű helyneveket fejtegeti Borovszky részletesebben. Kiemeli azon szemléleteket, melyek a helynév-alkotásban legnagyobb szerepet játszanak: «Valamely geographiai objectum fehér vagy fekete színe, új vagy ó volta, valamely folyó gyors vagy lassú haladása, valamely hegy görbe vagy kopasz teteje, erület sík vagy pusztaság fekvése, vidék szép vagy kies tekintete, víz meleg vagy sós állapota: oly jellemző sajátságok, melyeknek legtöbb helynévünk köszönheti eredetét» (68. l.). Igen nagy szerepet játszanak a helynév-alkotásban a növény-, állat- és ásványnevek is. Érdekes aztán, hogy a népnek értelemkereső hajlama mennyire kiforgatja az idegen eredetű s pl. állatot, növényt, ásványt vagy egyebet jelentő nevet eredeti mivoltából. A mai biharmegyei *Szent-Elek* falu pl. a XVI. század elején még *Esszenytelek* volt s ennek előrészében Borovszky szerint egy kőrísfát jelentő szláv szó (vö. tót *jaseň, jeseň, Jancsovic*) lappang. Mindenesetre bizonyos, hogy a *Szent-Elek* merő népetimologia. Némely helyneveink természetrajzi tanulságokat is rejtnek. A bölénynek szláv nevéből például (tót *tur*) számos helynevet lehet származtatnunk; ilyen eredetűeknek említi Borovszky a *Tur, Tura, Turány, Turcz, Turócz, Turopolja* stb. neveket. (Már a *Turzó*-t talán a családnévből kellene inkább magyaráznunk.)

E nevek arra vallanak, hogy hazánk hajdan bölényekben igen bővelkedett s a magyarázatot megerősítik a magyar eredetű *Belényes*, *Belényszeg* helynevek, valamint a germán eredetű *Visonta* is, mely szintén bölényt jelent.

A szláv eredetű nevek közt, mint a *vobŭ* 'ökör' szó származékát említi a háromszéki *Voldál*-t is. Megjegyezzük, hogy e név nem kis valószínűséggel a magyar nyelvből is megfejthető (vö. régi *valál*, am. ,birtok, helység, falu', l. Nyr. III. 291), a mi természetesen nem zárja ki, hogy a helynév mégis idegen s talán épen szláv származású legyen. A helynevek eredetének kérdése általában a legnehezebb föladatok egyike. A történeti adatok hiányos volta mellett s főkép mert a kellő régiségből nincsenek teljesen megbízható följegyzéseink, a kutatót lépten-nyomon csalóka látszatok, népetimológiák délibábjai vezethetik félre. E sorsot bizonyára a Borovszky magyarázatai sem kerülték ki; mindamellett, ha egy részük pusztán ötletté fog is idővel foszlani, megérdemlik figyelmünket. Hogy több magyarázata valóban nem állja ki a történeti adatok ellenvető szavát, kimutatta Nagy Géza a munkáról szólóban (l. Ethnographia V. 205. s köv. II.), a hol egyebek közt oly régi névalakokat is idéz, melyek a kérdéses helyneveknek világosan személynevekből való származása mellett bizonyítanak. *Makó* neve nem származhatik a szláv eredetű *mák* szóból (76. l.), mert régen *Makófalvá*-nak nevezték, *Makó* (régiesen *Mokou*) bánról, a kinek 1256-ban jutott birtokába. *Páskaháza* sem az erdőirtást jelentő szláv *paseka*-t rejti előrészében, mint Borovszky vallja (80. l.), hanem Nagy Géza szerint az Árpád-kori *Páska* személynévből magyarázandó, stb.

Legnagyobb számmal és legtöbb eredetiséggel a germán eredetű helyneveket kutatja Borovszky (XV. fej.), s itt néhány olyan tetszetős magyarázatot ad, hogy a tárgy minden kényessége mellett is megnyeri hitünket. Csak egy párt említek.

A *Körös*, *Körös*, mely régen *Kris*-nek hangzott, Borovszky szerint az ófelnémet *griez* 'föveny, homok' szóból származik, a melyből a német földön gyakori *Griez*, *Griezpah* nevek is keletkeztek (85. l.). A *Bakony* hegység nevét az ófn. *buochâ* 'bükffa' magyarázza meg s teljesen egybevág a Fulda melletti *Bocconia* erdőnévvel (86. l.). Az erdélyi *Baromlak* nem egyéb mint a német *wurmloch* 'kigyólyuk' magyarosodott alakja; német neve ma is *Wurmloch*. A szatmármegyei *Béltek* neve az ófn. *waldeck* 'erdővég, erdőalja' szóból ered, s 1475-ben még valóban *Erdőalja-Béltek*-nek nevezték (87. l.).

Érdekesen és a nyelvbúvárna nézve is igen tanulságosan csoportosítja Borovszky a magyar szókból származott helyneveket (XVI. fej.), a melyeknek etymonjaiból műveltségtörténeti tanulságokat is von le,

Nem terjeszkedhetünk ki e magyarázatok ismertetésébe, csupán néhány észrevételt teszünk reájuk. A *Verebély* helynevet szerzőnk a *veréb* szóból származtatja (96. l.), csakhogy képzését nyelvészetileg alig tudnók magyarázni. Valószínűleg népetimologia az egész alak. A *Körtvélyes* helynévnl (uo.) meg kellett volna a nagyobb közönségre való tekintettel jegyezni, hogy a *körtve* szónak régi teljesebb alakja *körtvély* volt. A *kő* szónál (97. l.) föl lehetett volna említeni, a mire Nagy Géza is figyelmeztet (Ethnogr. V. 200), a *Bálványkő*, *Hegykő* (régén *Igykő*, azaz szent kő) helyneveket is. Az *örvény* szóra nézve (98. l.) megjegyezhetjük, hogy nemcsak régi helyneveinkben, hanem a codexekben is előkerül néha *örény*, *öriny* alakkal (l. NySzót.). A fejezet végén megjegyzi szerzőnk, hogy «vásárt jelent helyneveinkben a *-soka* szó is» (102. l.). Nem ártott volna ilyen helynevekből példát is idézni, mert nem mindenki ismeri őket.

Mint érdekeset megemlítem még a *székely* szónak új magyarázatát, melyet a sok régi mellé Borovszky ad (118. l.). Szerinte a *székely* név a gót *sakula* szónak átalakulása volna, a mely verekedőt, harczost jelent s a melylyel a gepidák, e gót faj illetve volna az erdélyi magyarokat. Bizonyosságul Kézait említi szerzőnk, a ki a székelyeket *zaculi*-nak nevezi, s hivatkozik a *Székelyhid* névre is, melynek régi alakja *Zakulhid* volt.

Borovszky munkája mindenestre figyelemre méltó adalékokat nyújt helyneveink magyarázatához, s ennél fogva a nyelvészek külön érdeklődésére is bizton számíthat.

ZOLNAI GYULA.

Az arab nyelvjárások legújabb irodalma.

Az élő arab nyelv különféle dialektusait csakis a legújabb időben kezdték a mai nyelvtudomány methodusának megfelelő módon feldolgozni. Csupa empirikus leírások és gyakorlati czéloknak szolgáló kézikönyvek régóta vannak. De a mint pontosabb megfigyelés után kiderült, e kísérletekben még a nyelvjárások hangviszonyai sincsenek elég élesen feltüntetve. Még arról egyáltalán nem volt szó, hogy az egyes nyelvjárásokon belül elötünő árnyalatokat megfigyelték volna.

Valamely vulgáris arab dialektusról tudományos módszeren alapuló nyelvtant legelőször 1880-ban *Spitta Vilmos**) dolgozott, a kairói alkirályi könyvtár korán elhunyt igazgatója. Előtte csak szórványosan mutatkozott itt-ott valamely kisebb körre terjedő tudományos kísérlet, mint

*) *Grammatik des arabischen Vulgärdialektes von Aegypten* (Lipscse 1880, XXI.+519. lap). V. ö. ismertetésemet *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* XXXV. köt. (1881) 514—529. lapjain.

pl. a *Walliné*, ki a tőle gyűjtött beduin-költemények ismertetése alkalmával az arab hangtan alapját vetette meg¹⁾ és *Wetzsteiné* a szíriai sivatagban tanyázó beduinok nyelvjárásáról.²⁾ Spitta uttörése után az ő általa megmutatott módszer szerint fogtak valamennyi arab nyelvjárás feldolgozásához. E törekvések már most egy egész irodalmat teremtettek, melynek pusztá bibliographiai felsorolása is (tulságosan sok tért igényelne. Csak azt az egyet akarom megemlíteni, hogy most, a mint ezt *Vollers*-nek, Spitta hivatalos utódjának kitűnő munkája³⁾ legjobban mutatja, az új irány hatása alatt, még a pusztán gyakorlati célra rendelt nyelvkönyvek is tudományos alapvetésre épülnek.

Az arab nyelvjárások között régibb időben egyről sem termett annyi nyelvten, szókönyv és a gyakorlati elsajátításra szolgáló segédkönyv, mint az Afrika északi részén élő arab nyelvjárásról, az ugynevezett *maghrebi*, azaz nyugati dialektusról. Ennek feldolgozásában már a XVI. század elejétől kezdve⁴⁾ legelőször a spanyolok működtek, kapcsolatban azon tényvel, hogy e dialektus egy fél évezreden át élő nyelve volt Spanyolország lakosságának. A Spanyolországban uralkodó mórok e nyelven beszéltek. Az arabul beszélő mohammedánok között eszközöndő hittértés elősegítése volt e legrégebb nyelvkönyvek közvetlen célja. Sűrűbben azonban évszázadunk harminczes éve óta jelentkeztek a maghrebi dialektus feldolgozásai, még pedig a *francia* irodalomban.

Könnyen sejthető annak oka, hogy miért részesült éppen az észak-afrikai arab nyelvjárás ily kiváltságos gondozásban, és miért éppen *francia* részről. Algeria meghódítása által ugyanis az ottani arab nyelvjárás gyakorlati ismerete életbevágó szükségévé vált ezer meg ezer francia embernek, kik Algeriában mint állami hivatalnokok működnek, vagy mint gyarmatosok ott megtelepedtek, vagy akár csak mint utazók az ország nyelvének ismeretére szorultak. Franciaország politikai érdeke, vagy akár — a mint mondani szokás — kultúrmissziója Afrika északi

¹⁾ Számos cikkben, melyek a *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* V. VI. IX. és XII. köteteiben jelentek meg, különösen *Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung* IX. köt. (1855) 1—69. I. XII. köt. (1858.) 599—675.

²⁾ *Sprachliches aus den Zeltlagern des syrischen Wüste* (U. o. XXII. köt. (1868) 69—198. I.

³⁾ *Lehrbuch der aegypto-arabischen Umgangsprache mit Übungen und einem Glossar* (Kairo, 1890).

⁴⁾ *Arte para legeramente saber la lingua araviga. Vocabulista aravigo in letra castellana* (Granada, 1505.). E ritka könyvből (szerzője Pedro d'Alcala) újabb kiadást *de Lagarde* eszközölt.

és nyugati partvidékén, a bennszülöttek nyelvének ismerete nélkül nem volna teljesíthető.

A mit a francziák e téren dolgoztak, pusztán csak gyakorlati, mindennapi szempontból történt. A nyelvtudomány igényeit nem igen vették figyelembe, úgy, hogy *Stumme*, az alább említendő munkák egyikének szerzője, teljes joggal panaszolja el bevezetésében: «Es ist und bleibt doch sonderbar, dass man in Frankreich für wirklich wissenschaftliche Durchforschung der arabischen Dialekte des Maghreb so wenig Interesse bezeugt».

A francziák gyakorlati szó- és nyelvkönyveit, «guide de conversation»-jait e századunk elején egy férfi munkássága előzte meg, a kinek helye a nyelvészet ez ágának művelésében, bennünket annál is inkább érdekel, minthogy magyar származású emberről van szó.

Értem *Dombay Ferenczet* (szül. Bécsben 1758., megh. 1810.), kit bátran lehet az északafrikai nyelvjárás ismertetésének uttörőjéül tisztelni. Huzamos ideig tartózkodott Északafrikában; a II. Józseftől Marokkóba küldött követségnek tagja volt. Irodalmi munkássága a mohamedánság e része történelmének és művelődésének ismertetése körül csoportosul. 1800-ban jelent meg «*Grammatica linguae mauro-arabicae juxta vernaculi idiomatis usum*» című munkája, melyet sok ideig, míg csak a francia könyvek ki nem szorították, a maghrebi nyelvjárás *standard work*-jának tekintettek.*)

Dombay munkáinak érdemét le nem szállítja azon tény, hogy most, megjelenésük után ide s tova egy századdal, már teljesen elavultak. A maga idejében nem végzett felesleges munkát, mindenestre komolyan előbbrevitte az arab nyelvjárások ismeretét, és — a mi érdemének méltóságára külön kiemelhető — szótári tekintetben számos becses adatot őrzött meg (különösen a marokkói beszédre nézve), a melyeket Dozy az arab szótárak mellé szerkesztett pótlásaiban (*Suppléments aux dictionnaires arabes* 1881.) felhasználhatott.

E nyelvjárás körül is az újabb nyelvtudomány szellemében a tudományos munka csak Spitta'uttörése után indult meg. E célra mindenek előtt két tényt kellett figyelembe venni. Először azt, hogy a maghrebi dialektus, bár a többi élő arab nyelvjárással szemben azon sajátosságainál fogva, melyekkel tőlük különbözik, egységet alkot, másrészt meg azon nagy területen, melyen beszélük, tetemes különfeleséget mutat fel. A tudományos vizsgálódásnak nemcsak amaz egyezésekre, hanem főképpen még a nyelvjárás *differenciálódására* is ügyet kell vetnie. *Másod-*

*) L. Ny. Közl. 12: 440—2. *Egyetemes Philologiai Közöny* 4: 113. és kk. ll.

szor e nyelvjárások tudományos megfigyelésére nézve nagy fontossággal bírnak Északafrika arabságának nyelvtörténeti *előzményei*.

A mohammedán hódítás, illetőleg térítés¹⁾ e területén azon nyelvek mellé telepedett meg az arab nyelv, a melyeket egy nagy tömegnek tekintve, *berber* nyelveknek szoktuk nevezni. Nem szenvedhet kétséget, hogy az autochthon lakosság anyanyelvei e reájok terülő arab nyelv dialektikus alakulására lényeges befolyással voltak és vannak, éppúgy a mint régóta ki van mutatva, hogy viszont az arab nyelv mily nagy befolyást gyakorolt e területeken a berber dialektusokra. A maghrebi arab nyelvjárások tudományos vizsgálatában tehát a megfigyelés egyik kiváló pontját e kölcsönhatás tényeinek kifürkészése és nyomainak kimutatása kell hogy képezze.

Ezen szempontokból kezdik most Németországban az északafrikai dialektusok tanulmányozását. *Socin* lipcsei tanár buzdítására, egyik tanítványa, *Stumme*, hosszabb időt töltött Északafrika különböző vidékein és részint a helyszínen, részint pedig Európában megforduló északafrikaiak szájából gyűjtött anyagok alapján most e két tudóstól több munkával rendelkezőnk, melyek a maghrebi dialektus különféle árnyalatait legelőször mutatják be a mai nyelvtudománynak teljesen megfelelő szempontokból.

A jelenkor semitistái között az ilyen tudományos munka vezetésére alig volna valaki jobban előkészítve mint éppen *Socin Albert*, ki már a hetvenes évek óta arabok, szírek, és a nem-sémi népek közül a kurdok között tenger sok népies nyelvanyagot gyűjtött össze és dolgozott fel.²⁾ Ő előtte az élő közlés alapján gyűjtött anyag transscriptiójában, a finomabb dialektikus hangsajátságok megfigyelésében és hű visszatükrözésében meglehetősen pongyolaság járta. E dolgokra nézve a szigorúbb módszert különösen *Socinnak* köszönjük és az északafrikai dialektologia pontos ismeretére nézve nagyon megnyugtató körülmény, hogy az anyaggyűjtés és feldolgozás az ő iskolájából indult ki.

Csak nagy általánosságban óhajtom e helyen *Socin* és *Stumme* e körbe tartozó nagyobb dolgozatait jelezni azok számára, kik tartalmuk iránt érdeklődni találnának. *Stumme* tunisi tartózkodása alatt egy nagy csomó költeményt és mesét szerzett össze,³⁾ melyeket mestere módszeré-

¹⁾ Lásd *Budapesti Szemle* 80: 48. l.

²⁾ Az arab nyelvjárások köréből ide tartoznak: *Der arabische Dialekt von Mosul und Mardin*. Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 36. köt. (1882.) 1—53, 238—277. II. 37. kötet (1883.) 188—222. Ugyanazon dialektusra vonatkozik: *Arabische Sprichwörter und Redensarten* (Tübingen, 1878.).

³⁾ *Tunisische Märchen und Gedächte* (szöveg és fordítás) 2 kötet. Lipcse, 1893.

nek megfelelő transscriptióban ismertetett, és melyeknek átírása a maghrebi dialektus tunisi ágának sajátosságait híven mutatja be. Különösen még egy irányban úttörő kísérlettel ér fel Stumme bevezetése e könyvhöz. A közölt költemények versmértéki viszonyaiba alaposan belemélyed és egy új rendszer alapján, melyet ezentul mindenkinek tekintetbe kell vennie, a ki arab népdalokkal foglalkozik, kimutatja, hogy e népköltészetben, melynek ritmusát eddigelé szorosan metrikus schémába nem birták foglalni valósággal quantitáló versmérték jut érvényre. Ennek schémáit és különösen a régi arab versmértékhez való viszonyát legelőször Stumme mutatta ki.

Minden egyes arab dialektuson belül lényeges különbség mutatkozik a városlakó népség és a sivatagot lakó beduinok nyelvhasználata között. E jelenséget eddigelé legélesebben a szír-arab nyelvjárásra nézve figyelték meg, még pedig első sorban *Wetzstein* (a fent 91. l. 2. jegyz.) említett dolgozatában; azóta *Landberg* gróf, ki a szíriai nyelvjárásra terjedő munkájának sajtó alatt levő második kötetében a szír beduinok nyelvjárását tárgyalja.¹⁾ A maghrebi dialektus körében ugyanezen tünevény mutatkozik, a miről könnyen meg lehet győződni, ha Stumme tunisi gyűjtéseit, melyek a városi lakosság nyelvét tükrözik, egy másik munkájával hasonlítjuk össze, melynek közleményei a Tunis és Tripolis határán tanyázó beduinok költészeti világába avatnak be. Azon kiváló fontosságon kívül, melylyel e munka²⁾ a nyelvészre nézve bír, nem utolsó helyen említendő azon nagy érdek, melyet a népies költészetet tanulmányozók körében van hivatva kelteni. E szempontból nem csak tárgya tekintetében bír e gyűjtemény nagy fontossággal, hanem azon kapcsolatnál fogva is, melyet a modern beduin költészet és az iszlám előtti pogány arab poesis között felmutat. A szerző nagy lelkiismeretességre valló tudós bevezetésében minde mozzanatokról számot ad és néhány elmemozdító észrevételével e költészet mélyebb megfigyelésére serkent, sőt a maga körén kívül is világosságot vet azokra a gyűjteményekre, melyek a mai arab beduinok költészete ismeretetésében az ő közléseit megelőzték, nevezetesen régibb időből a *Wallin* gyűjteményeire (l. 91. lap 1. jegyzet), melyek a tulajdonképeni Arabiára³⁾ és újabb időből a Sachau-éira, melyek a mesopotámiai beduinságra

¹⁾ *Proverbes et dictons du peuple arabe. Matériaux pour servir à la connaissance des dialectes vulgaires* par C. Landberg I. kötet. Leiden, 1883.

²⁾ *Tripolitanisch-tunisische Beduinenlieder*. Leipzig, 1894.; francia kiadásban is megjelent.

³⁾ *Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt* (Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft V. köt. — 1851. 1—23. lapjain; VI. köt. 1852. 190—218. 369—378. lapjain).

terjednek.¹⁾ Stumme e gyűjteményén is beigazolja azon rendszert, melyet előbbi munkájában a népies költészet versmértéktani sajátosságaira nézve felállított. Egy függelékben «Glossar» czimén foglalja össze mindazon szótári tanulságokat, melyeket a két munkájában előadott szövegek felmutatnak. Számos oly szóval és szójelentéssel találkozunk itt, melyek semmi egyéb arab nyelvjárásban nem fordulnak elő; nagyban érvényesül e szókincsben a berber nyelvek hatása, mely az északafrikai arabságot minden ponton a legérezhetőbb módon érinti.

A maghrebi dialektus legnyugatibb ágával, a *marokkóival* foglalkozik Socin két munkája. A «marokkói» elnevezés persze nagyon általános meghatározása e nyelvjárásnak. Ezt könnyen belátjuk, ha egy pillantást vetünk Marokko birodalom mappájára. E birodalom 672282 négyzetkilométerre terjed, arab lakossága különféle nyelvű berber kabilok közé van vegyülve. Jó volt tehát e nagy területnek egy speciális részletére korlátozni a kutatást. A Socin-tól (részben Stumme közreműi közöset) kiadott és lefordított szövegek²⁾, leginkább népmesék, gyermekversikék, találós mesék, a marokkói arabság legdélibb kerületéből, a Wäld Szász-t környező népesség köréből vannak véve. Itt az arabság a *Silhuberberek* nyelvének hatását érzi. A közölt szövegek nyelvi becükön kívülváló folklorisztikus anyaggal érnek fel. Érdekes látni, hogy a népmesék tárgyai e délmorokkói népköltészetben mily nagy mértékben azonosak a Grimm-féle népmesékkal. Az összehasonlító mondatkutatás művelői is nagy köszönettel tartoznak Socin-nak, hogy a szövegeket pontos német fordítással kísérte, mely az arabul nem értőket képessé teszi arra, hogy a távol országokból szedett anyagot az általános tudomány hasznára fordíthassák.

A német birodalom gyarmati érdekei is nagy lendületet adnak most a népies nyelvjárásokat ismertető irodalomnak. A legapróbb afrikai dialektusoknak, melyekkel a német gyarmatosító mozgalom érintkezésbe kerül, megírják nyelvtanát és szerkesztenek róla szótárt. *Seidel*, a Deutsche Kolonialgesellschaft titkára, vagy hat, eddig feldolgozatlan dél-nyugati afrikai nyelvnek irta meg gyakorlati nyelvtanát. A mire a múlt századokban a hittérítés szolgált indítól, arra most az emberek anyagi érdekeik előmozdítása szempontjából szánják magukat. Az arab nyelvjárások is belevágnak a német gyarmatosító mozgalom körébe. Zanzibár-

¹⁾ *Arabische Volkslieder aus Mesopotamien* (a berlini akadémia értesítőjében) Berlin, 1889.

²⁾ *Zum arabischen Dialekt von Marokko* (Leipzig, 1893.). *Der arabische Dialekt der Howâra des Wâd Sûs in Marokko* (Leipzig, 1894.). Mindkét munka a szász tudós társaság értekezései során jelent meg.

ban és az átellenben levő partvidéken arabul beszélnek. Mindenki tudja, hogy mennyi politikai érdek kapcsolja a német birodalmat a keleti Afrika részéhez. A gyakorlati érdekeket nagyon ügyesen kötik össze a tudományos haszonnal. Ennek köszönjük, hogy most ezen arab dialektusról is fontos nyelvtudományi tanulmányokkal rendelkezhetünk. A zanzibári arab nyelvjárást helyesebben 'ománi'-nak nevezhetjük. Omán-ból, Arabia délkeleti tartományából (fővárosa Maszkat) vándorolt be Zanzibár arab lakossága. Az ománi és zanzibári arab nyelvjárások most is teljesen egyeznek. Lényegesen elütnek a többi dialektustól, oly annyira, hogy az ománi arab csak nagy nehezen bírja megérteni az egyiptomi, a szír, vagy marokkói ember beszédét. E nyelvjárás főbb sajátosságait már 1880-ban ismertette *Practorius*¹⁾; a mult évben *Reinhardt*, Keletafrika legjobb ismerőinek egyike, a berlini keleti szeminárium tankönyvei során (13. sz.) egy terjedelmes munkát adott ki e nyelvjárásról,²⁾ miután ugyanazon sorozathoz *Moritz* már 1892-ben Zanzibár és Omán nyelvét, ennek írásbeli kifejezése szerint ismertette volt.³⁾ — E tankönyvsorozat (*Lehrbücher des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin* Spemann kiadásában) általános hozzáférhetőségét, fájdalom, azon rettenetes árak nehezítik meg, melyeket a könyvkereskedésen rájuk szabnak (*Reinhardt* könyvéért 40 márkát kérnek).

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

Studia Sinaitica.⁴⁾

Müller Miksa nem egy ízben panaszkolta el keserű hangon, mily csekély pártfogásban részesítik Angolországban a keleti tanulmányokat. Azt mondta egy alkalommal, hogy a németországi kis szász királyságban is magasabb fokon áll a keleti tudományok méltatása mint a nagy angol államban. Akarva nem akarva mosolyogni kellett az embernek, ha a nagy tudós mindenesetre túlzó panaszkodásának talált fültanuja lenni.

¹⁾ *Über den arabischen Dialekt von Zanzibar. Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* 34: 217—231. lapjain.

²⁾ *Ein arabischer Dialekt gesprochen in 'Oman und Zanzibar nach praktischen Gesichtspunkten für das Seminar für orient. Sprachen in Berlin.* (Berlin, 1894.).

³⁾ *Sammlung arabischer Schriftstücke aus Zanzibar und Oman, mit einem Glossar herausgegeben.* Berlin, 1892.

⁴⁾ *Studia Sinaitica.* 4 kötet in 4-o I. köt. XII+131 lap. II. köt. 24+112 lap. III. köt. VIII+138 l. IV. köt. XII+18+18 l. London 1894 (Cambridge University Press Warehouse).

De hát Müller se vonatkoztathatja e nyilatkozatát a keleti tudományok jelen állására Angliában. A tudományok nem ott mondhatók virágzóknak, a hol állami vagy társadalmi pártfogás jó módba helyezi a tudósokat és könnyüvé teszi munkájuk teljesítését (és biz' Angliában e tekintetben sincs panasz), hanem talán inkább ott, a hol ily pártfogás hiánya nem rettentí vissza a tudomány emberét önzetlen lelkesedésétől, eszményi céljainak követésétől. A tudomány története tanuskodik róla, hogy legnagyobb műveit nem *buzdítás* segítette elő, hanem nagy lelkek *lemondása* teremtette meg.

De akár igaza van Müllernek a keleti tudományok angol *pártolásáról* ismételve nyilatkozatott ítéletével, akár nem: egyet semmi esetre nem volna lehetséges eltagadni. Művelni tágasabb körökben nem művelik sehol a keleti tudományokat mint azon országban, mely neki is módot nyújtott arra, hogy nagy alkotásait megteremtse és tudományos munkája eredményét *közkinccsésé* tegye. Sehol a világon szélesebb körökre a keleti ismeretek iránt tanusított érdeklődés nincsen elterjedve mint éppen Angliában.

Ez ország nagy egyiptologusai meg assyriologusai tudományukról nagy közönségnek tarthatnak előadásokat és hallgatóik között nagy számmal láthatni a tudomány nagy kérdései és eredményei iránt érdeklődő hölgyeket is. S valódi specialitása az angol orientalizmusnak az a példátlan részvétel, melyet tudós nők mutatnak a tudomány ez ága iránt. Korunk tudományos életére nézve jellemző jelenségnek tekinthetjük például, hogy Angolország jeles egyiptologusai között említheti az 1891-ben elhalálozott *Miss Amelia B. Edwards*-ot, ki a szaktudósok között nem mint holmi dilettáns csodabogár, hanem mint velük teljesen egy színvonalon illetékes, valóban teremtő elme foglalta el helyét.

Az utolsó négy évben a szyr irodalom művelői között előkelő helyen találkozunk két angol hölgygyel: *Agnes Smith Lewis* és *Margaret Dunlop Gibson*-nal. A kora özvegyiségre jutott ikertestvérek, kik régóta foglalkoznak a keleti nyelvek tanulmányozásával és elméleti ismereteik mellett a keleti utazásaik révén szerzett gyakorlati nyelvképességgel is dicsekedhetnek (jól beszélnek az arab és görög nyelvet), a Szinai félsziget híres klastromát és annak soká hét pecséttel rejtett régi könyvtárát tüzték ki kutatásaik középpontjául. E kutatásaik eredményei a tudós világban jogos feltűnést keltettek. Mióta Tischendorf Konstantinnak, a híres lipcsei theologusnak és palæographusnak a legnagyobb nehézségek és akadályok között sikerült az úgynevezett *Codex Sinaiticus*-t felfedezni és megszerezni (1861), e rejtélyes könyvtár az ottani barátok növekvő féltékenysége miatt még hozzáférhetlenebbé vált. A két tudós nő felfedezései most úgyszólván egy csapásra megváltoztatták ez állapotokat. Most a

Szinai-klastrom könyvtárának kincseit, legalább tartalmukra nézve, csak úgy ismerjük mint bármely európai könyvesházét.

Legelőször 1892-ben léptek elő (a Londonban tartott orientalista-kongresszus alkalmával) a Sz. Pál levelei régi arab fordításának fényképi mutatóanyáival.*) Ha tudjuk, hogy az Ujtestamentom szövegkritikájában mily nagy szerepük van a régi fordításoknak, könnyen méltathatjuk azon feltűnést, melyet a szövegkritika apparátusának e váratlan meggazdagítása előidézett. De ez időben a hölgyek már egy sokkal fontosabb felfedezésnek is birtokában voltak. Ugyanakkor, midőn az arab Epistolákat találták a Sz. Katalin-klastrom könyvei között, (1892-ki februárban) egy szerencsés véletlen oly felfedezésre segítette őket, a melyhez fogható eddigelé az Ujtestamentom szövegtörténetének terén még alig tűnt fel. Egy régi szyr codexet találtak, mely nem egyebet tartalmaz, mint a négy evangéliomnak a II. századból származó fordítását, tehát egyikét a legrégebb okiratoknak, melyek az U. T. szövegének ellenőrzésére nézve rendelkezésre kerültek.

De nem könnyű szerrel volt e szöveg felismerhető. A codex úgynevezett palimpsestet mutat; a régi szöveg fölé a VIII. században mindenféle kevésbé fontos legendákat írtak; ez újabb szöveg alól csak nagy nehézséggel és az ily célra használt chemiai eljárás alkalmazásával lehetett a régi alapírást helyreállítani. Ez eljárás teljesen sikerült és miután a tudós hölgyek a régi írás fenmaradását fényképezés útján biztosították, Angolország három nagy tudósa, Bensly, Harris és Burkitt, csak nem rég (1894) adták ki e fontos okiratot a cambridgei egyetem költségén.

E fordítás, a mint Nestle a szokásos görög szövegtől való eltérései alapján kimutathatta, régiebb mint Tatianus (170 felé készült) evangéliumi harmoniája, és e régiségével az evangéliumi szöveg alkatának legegősiőbb tanui közé tartozik.

E sikerek a hölgyeket a könyvtár rendszeres átkutatására indították. Ki tudhatja, mily kincsek rejlenek még a barátoktól fel nem ismerve a Sz. Katalin hegyén rejtett gyűjteményben? Arra határozták el tehát magukat, hogy a codexeket egyenkint megvizsgálják és katalogust készítenek róluk. Ehez a klastrom főapátjának, Porphyrios érseknek engedélye volt szükséges. Szerencsések voltak, hogy az apátúr felhatalmazta őket az összes codexek megtekintésére és leírására, azon feltétel alatt, hogy munkájukat negyven nap alatt elvégezik és a katalogus másolatát a könyvtár használatára bocsátják.

A hölgyek lelkiismeretesen kihasználták a nekik engedélyezett

*) Lásd «Akadémiai Értesítő» 1892. évf. 641. lapján.

negyven napot. A codexek körül tett első tanulmányaiknak, úgymint a codexek alapján ezentúl eszközlendő részletes kutatásoknak van szentelve a *Studia Sinaitica* czimén megindított gyűjtemény, mely az eddig megjelent négy részzsel még nincsen lezárva.

A munkát annak ajánlják, kinek a multnak szűkkeblű hagyományától eltérő nagylelkűsége nélkül e tanulmányok egyáltalán meg sem indulhatnak, e szavakkal: «τῷ μακαριωτάτῳ καὶ φιλομούσῳ κυρίῳ Πορφυρίῳ τῷ τοῦ Ὁρους Σινᾶ Ἀρχιερεῖ ὑπολήψεώς τε καὶ εὐγνωμοσύνης ἐλάχιστον δεῖγμα προσφέρει ἡ συντάκτης» (csak az egyik testvér beszél itt).

A gyűjtemény eddig megjelent részeiből kettő (I. és III.) a kéziratok katalogusát nyújtja elénk. Az I. 270+3+55 számban 131 lapon a szyr kéziratokét, úgymint egy külön appendixben a görög nyelvüekét. Nem pusztá könyvezímekeket közölnek, hanem sok helyütt, a hol érdekesebb tartalmú codexekről van szó, bővebb szövegg kivonatokat, gyakran még fényképi hasonmásokat is elénk adnak. A kéziratok tartalma legnagyobb részt a bibliai és egyháztörténeti irodalom köréből való. De, a mint alább még visszatérünk rá, a profán irodalom sem hiányozik közöttük.

A nyelvészetet különösen a 94. lapon e czím alatt «*Palestinian Syriac*» csoportosított három kézirat érdekli, a szyr nyelv palesztinai nyelvjárásán szóló *lectionariumok*, melyeknek nyelvtudományi fontosságát Mrs. Lewis nemrég Genfben tartott előadásában tüntette fel.¹⁾

A III. rész a Sz. Katalin-klastrom arab kéziratainak katalogusát tartalmazza 628 számban, míg a II. Sz. Pál levelei arab fordításának diszes kiadását nyújtja. E kötetet egy 22 lapnyi bevezetésben nyelvészeti és kritikai megjegyzések kísérik, a melyek közül a fordítás nyelvhasználatára vonatkozó kimutatások az arab lexikographiához és jelentés tanhoz igen becses adaléket szolgáltatnak.

A «*Studia Sinaitica*» azonban nemcsak a két tudós hölgy munkáinak közlésére van hivatva. Felvételt talál abba más tudósoktól eredő tanulmány is, a mennyiben a gyűjtemény céljaival és rendeltetésével kapcsolatban van, azaz a mennyiben a Sz. Katalin-klastrom kézirati kincsei ismertetéséhez nyújt adaléket.

Az eddig megjelent darabok negyedike *Nestle Eberhard* ulmi tanár, a szyr nyelv és irodalom jeles művelőjének egy dolgozatát tartalmazza. E munka is²⁾ a szinai klastromban felfedezett egy fontos kéziratból indul

¹⁾ L. Jelentésemet az orientalisták X. nemzetközi kongresszusáról, «*Akadémiai Értesítő*», 1894. évf. 697. l.

²⁾ *A Tract of Plutarch on the advantage to be derived from one's ene-*

ki. Ugyanis a klastrom 16. számú szyr kézírata néhány egyházi tractatuson kívül a görög profán irodalom néhány emlékének szyr fordítását tartalmazza, nevezetesen Pythagoras egy beszédét, Lukianos egy értekezését, több plutarkhosi darabot, egy philosophus értekezését a lélekről. Ugyanezen hártacodex tartalmazza végre szyr fordítását Aristides apologiájának a keresztyénség mellett, melyet Rendel Harris már 1891-ben tett közzé.*) A katalogizáló hölgyek e tartalmas kéziratnak különös gondot szentelnek, ismertetése a Studia I. kötetében a 18—38. lapokat foglalja el; a *λόγος Φιλοσόφου τινός περὶ ψυχῆς* teljes terjedelmében van itt kiadva.

A plutarkhosi értekezések szyr fordításainak feldolgozásával foglalkozik Nestle. A tőle ez alkalommal kiadott és fordított értekezés szyr szövege eddigelé semmi európai gyűjteményben nem fordult elő: valóságos *unicum*.

Már régi idő óta számos példán kimutatták, hogy a szyr fordítások mily nagy fontosságúak az eredeti szövegek kritikai megállapítására és helyreállítására nézve. Különösen áll ez a görög irodalom régi szyr fordításairól, melyek a görög szöveg régi hagyományát mutatják föl és így szövegkritikai becsükre nézve a fenmaradt legrégebb kézírati apparátussal érnek fel. *De Lagarde* ez irányban kifejtett munkássága után legújában Ryssel (*Über den textkritischen Wert der syrischen Übersetzungen griechischer Klassiker*, Leipzig 1881) fordított kiváló figyelmet a görög írók munkái szövegtörténetének e tényére és a szövegkritikai hasznára. Vajjon Plutarkhos értekezéseinek a Codex sinaiticus nr. 16-ban található fordításaira is alkalmazhatjuk e tapasztalatot? Kevésbé; még pedig azért nem teljes mértékben, mert a szóban forgó szyr Plutarchos nem is annyira fordítását mint átdolgozását adja a görög munkáknak. A szyr fordítók egyebekben a szó szerinti fordítás legszolgaiasabb módját szokták alkalmazni. E fordítások révén a szyr nyelv egész jelleme megváltozott. A sémiségben és így a szyr nyelvben sem találjuk a logikai kategóriák árnyalatait oly változatosan tükröző particulákat; az absztrakt fogalmak kifejezésére sem alkalmasak e nyelvek. A fordítók csakis az eredeti nyelven elkövetett száz meg száz-féle ficzimitás által juthattak oda, hogy a szyr nyelvet a philosophia organumává és közvetítőjévé képesítsék. Nem is volt náluk, úgy mint nálunk, orthologiai mozgalom, mely a fordítóktól elkövetett nyelvújítás elé gátat vetett volna.

mies. The Syriac version edited from a MS. on Mount Sinai, with a translation and critical notes; by Eberhard Nestle Ph. D., Th. Lic.

*) *The apology of Aristides, edited and translated, Texts and Studies ed. by Robinson I. Cambridge University Press 1891).*

A szóban forgó Plutarchos-fordítások azonban, mint már mondtam, nem szó szerinti tolmácsai Plutarchos szövegének. A fordító nem azon czéllal tette át szyr nyelvre, hogy a görög nyelvet nem értők a Plutarchos eszméivel szyr nyelven ismerkedjenek meg, hanem azért, hogy a benne előforduló ethikai tanításokkal megismerkedjenek, még pedig keresztyén szempontból. Inkább átdolgozása, alkalmazása Plutarchos munkájának, semmint fordítás. A szyr fordító a görög mythologiai vonatkozásokat, a pogány eszmekörre valló részleteket vagy teljesen mellőzte vagy pedig keresztyén értelemben módosította. Az idegen ízü tulajdonneveket is, melyek a szyr ember szempontjából érdekekkel nem bírhattak, egyszerűen elhagyta, és általános névszókkal helyettesítette: «egy király», «egy bölcs» stb. «Midőn ily jellemüknél fogva — úgy mond Nestle — a szyr szövegek a philologusra nézve, ki inkább gyönyörködik a régi szövegek szó szerinti fordításában, kevésbé tanulságosak, annál érdekesebbek abból a szempontból, hogy a görög philosophia és a keresztyén erkölces tan között levő kapcsolatot mutatják fel.»

N. a szöveg és fordítás elé bocsátott bevezetésben nagyon tanulságos nyelvészeti észrevételeket közöl a szöveg alapján. E megjegyzések részint a nyelvtanra, részint a lexikonra vonatkoznak. A szyr nyelv lexikographiája mindeddig még csak készülöben van. Minden új szöveg újabb tanulságokat szokott nyújtani a szók használatára nézve. A kiadó azon volt, hogy e szövegekből is szorgalmasan kivonja a belőlük meríthető új lexikographiai adatokat. Azonkívül pedig (XV—XVIII lapokon) «*Index of some Syriac words with their Greek equivalents*» című fejezetben is igen hasznos szótári adalékot nyújt.

Az egész gyűjtemény a cambridgei University Press gyönyörű betűvel van nyomtatva és nagyszámú hasonmás tábláival valódi díszére válik a kiadó egyetemnek, mely ez idő szerint Angliában a keleti philologia művelésében az első helyre küzdi fel magát és szabad szellemével mindinkább veszélyes vetélytársául mutatkozik Oxfordnak.

GOLDZIEHER IGNÁCZ.

A német nyelvjárások.

Ferdinand Mentz. Bibliographie der deutschen Mundartenforschung. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. Band II.) Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel. 1892.

A német nyelvjárások irodalmának e kimerítő bibliographiája egyik bevezető kötete annak a nagyobb szabású gyűjteménynek, mely — Bremer Otto szerkesztésében — a német nyelvjárásokat fogja terjedelmes monographiákban tárgyalni. A gyűjtemény első kötetéről (*Deutsche Phonetik von Otto Bremer*), mely phonetikus bevezetés a német nyelv-

járások tanulmányozásához, más alkalommal fogok részletesebben szólani. A tervbe vett harmadik kötet (*Deutsche Mundartenkarte mit Text von Otto Bremer*) a német nyelvjárások térképét fogja tartalmazni. E három bevezető kötethez fognak csatlakozni az egyes nyelvjárások leírásai.

A címiben említett kötet összeállítja a német nyelvjárásokról szóló egész irodalmat a XVIII. század elejétől az 1889. év végéig, csakis azokat a munkákat sorolva el, melyek valamely nyelvjárás grammatikájának legalább egy részletét tárgyalják; elhagyta azonban a szerző a pusztá szövegközléseket s a tájszóláson irt irodalmi termékeket. A nyelvjárások osztályozása, melyet e könyv követ, Bremer munkája. Az egész német nyelvterületet négy nagy nyelvjárás csoportra-osztja; ezeken belül sorolja el a főbb nyelvjárásokat. I. *Felnémet nyelvjárások* (Oberdeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. az alemán és sváb nyvjok, 2. a bajor-osztrák nyvjok. II. *Középnémet nyelvjárások* (Mitteldeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. a frank nyvjok, 2. a thüringi és felső szász nyvjok, 3. keleti középnémet nyvjok. III. *Északnémetországi nyelvjárások* (Norddeutsche Mundarten). IV. *Alnémet nyelvjárások* (Niederdeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. alsó frank nyvjok, 2. alsó szász nyvjok, 3. keleti alnémet nyvjok. Ez osztályozás bővebb magyarázatát bizonyosan a készülő harmadik kötet fogja nyújtani.

Bennünket e kötetben első sorban a magyarországi német nyelvjárások érdekelnek, és pedig két szempontból. Egyrészt kétségtelen, hogy a magyar nyelv német elemeit kutatva, főleg a hangalak magyarázatában, ezek a német nyelvjárások nyújthatnak legtöbb felvilágosítást; másrészt szintén a magyar nyelvtudomány feladata, hogy kutassa és kimutassa azt a hatást, melyet a magyar nyelv a Magyarországon élő németek nyelvére gyakorolt. Csakhogy a német nyelvjárásoknak ilyenmű vizsgálata szempontjából eddigelé alig történt még valami. Egyáltalán — mint e könyv legjobban tanúsítja — a Magyarország területén lakó németek — az erdélyi szász nyelvjárások kivételével — a legmostohább elbánásban részesült.

A magyarországi német nyelvjárásokat három csoportra kell osztanunk; külön önálló területként válnak ki az erdélyi és a felső magyarországi, különösen a szepesi szászok, végül az ország többi részén elszórt német telepek nyelvjárása. Az erdélyi szászok nyelvjárását könyvünk a középnémet, szorosabban a moseli frank nyelvjárások közé sorolja; s e nyelvjárásoknak elég bő irodalmuk van (815—878. számok). Az északmagyarországi nyelvjárások a keleti középnémet nyvjokhoz tartoznak; a rájuk vonatkozó irodalom (1027—1039. sz.) alig egyéb, mint Schröer K. J. dolgozatai, melyek a bécsi tud. akadémia évkönyveiben jelentek

meg. A Magyarország többi részén elszórt német községek nyelve, egy kalap alá fogva, a bajor-osztrák nyvjok közt foglal helyet; pedig, mint a telepítések története is bizonyítja, nagyon különböző vidékről került ki az alföld és a Dunántúl német lakossága. Azonban e nyelvjárások irodalma jóformán semmi. Csakis három dolgot említ könyvünk; ezek között van az én dolgozatom is (Aussprache des [Schriftdeutschen in Ungarn, Phon. Stud. II.), a mely azonban nem tekinthető nyelvjárás-tanulmánynak. Nem hagyhatom végül szó nélkül a szerzőnek azt a botlását, hogy a Bánságot, úgy látszik, külön osztrák tartománynak tekinti, a mennyiben Magyarországtól elkülönítve tárgyalja (*Sprachinseln im Banat*), épúgy, mint pl. a krajnai és bukovinai nyelvjárászigeteket.

BALASSA JÓZSEF.

Szláv szavainkról.

A szláv szók a magyarban. Á s b ó t h O s z k á r - t ó l. Budapest, 1893. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. III. sz.)

Hasznos szolgálatot tett a hazai nyelvtudománynak Á s b ó t h, mikor a nyelvünkbeli szláv jövevényszók hangtanából következtetést vont átvevésük korára. A jövevényszók hangteste igen sokszor kormeghatározó. A ném. *pflanze* < lat. *planta*, ném. *pforte* < lat. *porta*, ném. *pflug* < ószl. *plugъ* korábbi átvételek, mint a ném. *pein* < lat. *poena*, ném. *pilgrim* < lat. *peregrin(us)* stb., mert az elsőkön végrehajtottott a lautverschiebung; az utóbbiak tehát a lautverschiebung letünthe után kerültek bele a németbe. Ép így áll a kérdés a ném. *kiste* < lat. *cista*, ném. *kirsche* < lat. *cerasus* stb. szavakkal, szemben a ném. *zins* < lat. *census* félékkel, mert a latin *c: e, i* előtt körülbelül a hetedik századig *k*-nak hangzott. Ép így, legalább negative, megmondhatjuk, hogy a cseh *galiba* stb. szavak csak a XIII. század után kerültek be a csehbe, mert ha előbb meglettek volna, a *g: h* hangtani változáson okvetlen keresztül mentek volna. — A jövevényszók hangtestéből tehát igen is lehet következtetni a korra, sőt e következtetések sokkal többet bizonyítanak, mint az egyes szavak nyelvemlékbeli első előfordulása. — S ez a jelenség természetes kapcsolatban van a hangtani változások történetével. Jól mondta Holzmann: «Erleiden einige laute eine veränderung, so werden dadurch alle worte berührt, an denen jene laute theil haben und so können solche veränderungen eine sprachzeit von der anderen scheiden» (Zeitschr. für Völkerps. 4: 320). — De tovább megyek. A jövevényszó hangtestéből, jelentéséből sokszor meg lehet ismerni az átadó nyelvjárást is. A új Tsz. *czóp* szavában (hajfonadék, varkocs Hétfalu) az *egy p* hang mutatja, hogy ez csak is az erdélyi szászság adománya, mert a *pf* végű szók e nyelvjárásban a legtöbb esetben *p*-re vég-

zödnek (v. ö. erd. szász *zöp* < ufn. *zopf* Fromman Die deutschen Mundarten 5: 363. 364). — A Fertő mellékén *kóter*-en nemcsak börtönt, hanem kalitkát is értenek, a *hová* pl. a baromfit csukják. S ez a jelentés mutatja, hogy e szavunkat csak is az osztrák nyelvjárásból vehettük, mert ott a *kotter*: hundsstall stb. jelentésben járatos (Lexer Kärnt Wb.).

S ha most már figyelmünket a szláv nyelvekből került jövevény-szók felé fordítjuk, látni fogjuk, hogy szláv szavaink egy részét egyetlen egy ma élő szláv nyelvből sem fogjuk tudni megfejteni. Ellenben ha az ószlovénhez fordulunk, sok kétes dologra megkapjuk a feleletet. Ásbóth értekezésének fénypontja, 'Az ószlovénből történt átvételek kora és a hangtani kritériumok' című fejezet. Ebből okulást nemcsak a hazai tudomány, de a szlavisztika is meríthet.

Az értekezés első fejezete az ó-szlovén nyelvről szól. A szerző elmondja, hogy eddig nem igen szóltak ahhoz a kérdéshez, milyen szláv nyelvből vettük mindjárt a honfoglalásra következő időkből azt a sok szláv szót, mely a nemzet közkincsévé lett. A magyar nyelv bizonyítja, hogy abban a nyelvben, a honnan mi merítettünk, a *st*, *zsd*, *Ń* (*ę*, *ą*), *ѣ* *ь* megvolt teljes fejlettségében ép úgy, mint akár az ószlovén nyelvemlékek nyelvében. Erre a körülményre támaszkodva állította föl Kopitar, s védte utána Miklosich a pannóniai elméletet. Ásbóth e nyelvet csak 'identifikál'-ja az ószlovénnel s így megengedi, hogy talán az itt beszélt szláv nyelv csak dialektusa volt az ószlovénnel. — Ebből az 'identifikálás'-ból annyit látok, hogy Ásbóth nem tartja valószínűnek a pannóniai elméletet. De kérjük, van-e a magyar nyelvben bizonyosság arra nézve, hogy ez nem ugyanaz a nyelv, a mely az ószlovén nyelvemlékekben őrződött meg; kérjük, hogy van az, hogy szláv jövevény-szavaink jó része csakis úgy fejthető meg hangtanilag kifogástalanul, ha a nyelvemlékekben megőrzött ószlovén nyelv adataiból indulunk ki. Ásbóth igen helyesen mondja, hogy ha csak valami különös körülmény nem teszi az ellenkezőt szükségessé, mindig az ószlovén, tehát a nyelvemlékek megőrizte nyelv alakjaiból induljunk ki. S így haladva csakugyan a legtöbb esetben meg is kapjuk a helyes magyarázatot. Sok pro, és sok contra érvet lehet fölhozni az ószlovén nyelv hazájára, de a magyar nyelv kétségtelen bizonyossága, hogy mi az ószlovénből vettük szavainkat, a melyekért persze, mellesleg megjegyezve, nem mentünk Szaloniki környékére. — Addig tehát, míg a magyar nyelvből nem tudunk bizonyosságot, hogy az itt beszélt nyelv más nyelv, vagy talán dialektusa volt az ószlovénnel, nincs ok az eltérő föltevésre.

Nem tartom egészen helyesnek, hogy az irracionális hangzókat Ásbóth a Miklosich-féle átírással adja. A *ѣ* helyett *ü*, a *ь* helyett *ï* a magyar nyelvész előtt úgy tűnik föl, mintha az egyik rövid *u*, a másik

rövid *i* volna. Miklosich jelzése ellen már Hattala és Böhlingk is fölemelte szavát; leghelyesebb, ha e ,halbovcal'-okat a transcriptionál cyrill jegyükkel írjuk, a mint Jagič V. teszi. — Az első fejezethez még csak azt jegyzem meg, hogy nem ártott volna itt is megemlíteni, hogy az újszlovén nyelv nem egyenes örököse az ószlovénnek (V. ö. Volf: Kiktől tanult a magyar írni-olvasni? az ószlovénnek egyenes örökösében, az újszlovénben' stb. 29. lap). Az elnevezés Kopitar-Miklosiché, kik szlovén létükre mintegy hazafias ügyet védték vele.

A második szakaszban a szerző nagy elmeélel, szigorú kritikával ír az ószlovénből vett jövevényszókról, s hangtani kritériumaikról. Nem ártana e szakaszt az *Archiv für slavische Philologie* lapján is közzé tenni, sok okulást meríthetne belőle a szlavisztika. Lényeges megjegyzésem e szakasz ellen nincsen. De nem írom pl. alá, hogy a *keddet* egyszerűen lefordítottuk a szláv szóból. Hisz ugyanezt megtehettük volna akkor a *szerda*, *csütörtök*, *péntek* szavakkal. A 11. lapon levő példák közt nem tartom bizonyító erejűnek a *csuda*, *csoda* (< ószl. *čudo*) szót, mert az *o* hang nyiltabbra válásának az is lehet az oka, hogy a magyar szóvégén a nyíltság második fokán álló rövid hangzót meg nem tűr. Ezért váltak a végüekké az ol. *pallio*, *torso* stb. — Ki kell emelnem a *lencse*, *szerecsse* szavak magyarázatát, a melyek Jagičsal szemben igen helyesen vannak magyarázva. Miután a szerző felsorolta és megrostálta mindazokat a magyar szavakat, a melyekből a *st*, *zsd* hangokra vonatkozólag következtetést vonhat, áttér az orrhangú hangzókra. Itt nem tartom egész helyén valónak, hogy Szarvasnak annyira neki támad a *rend* és *roncsika* miatt. A ki a szláv nyelvészetnek csak az elemeit ismeri, az előtt világos, hogy Szarvas tévedett. Nehéz kérdés eldönteni, mikép hangzott az \bar{m} (a) az ószlovénben (v. ö. Jagič. Wie lautete \bar{m} bei den alten Bulgaren? Archiv III.). E tekintetben a magyar nyelv történetéből — véleményem szerint — döntő bizonyosság a rövid hangok nyiltabbra válása, s teljesen egyet érthetünk Ásbóthtal, ki azt mondja, hogy az ószlovén \bar{m} (a)-nak a magyarban rendszeren *on*, *om* felel meg, de kimutatható, hogy ez régiebb *un*, *um*-on alapul. — A *múka* szó nem valószínűtlen, hogy újabbkori átvevés, bár a szó előfordulása (Hetés Nyr. 2: 322: ,nem birgyák e a *mukát* maguk') megengedi, hogy az újszlovénből került (v. ö. újszl. *moka*, de *müoka* ,mehl' Archiv VIII.), s első hangzója talán a *munka* hatása alatt vált *u*-vá. Különben Ásbóth magyarázata is megállhat. A *pók* szót újabbkori átvevésnek tartom (v. ö. szerb. *pauk*, cseh *pavouk*, újszl. *park* t. *pavúk*) s nem tartom valószínűnek, hogy úgy vesztette volna el a nasalisát, mint a *péznz*: *píz* féle szavak. — A *putnok* magyarázatánál megerősíthetem abbeli nézetét, hogy a t. *putník* csakis utast jelent, ellenben nem adhatok neki igazat a *bojník* szór avonatkozólag,

mert a t. *bojnúk* (Szarvas, Békés megye; v. ö. egy dalban «*bojnúk bojuje*») ,harcos'-t is jelent, bár gyakoribb a ,zsvány, betyár' jelentése.

Az ószlovén nyelv harmadik fősajátsága: az irracionális hangzók (ѣ, ѥ) kifejlett, szabályos használat. E hangzók szótagképzését kétségbe vonni nem lehet, valamint azt sem, hogy a szláv apostolok korában két külön hang voltak, mert különben nem használtak volna jelelésükre két külön jegyet. — Két magyar adat még bizonyítja is Ásbóth szerint (*popu* 1229-ből, *cerufa* 1193), hogy a magyarok a ѣ-ban u-féle hangot hallottak a szóvégén. — Nagyon egyetérttek Ásbóthtal, mikor azt mondja: «Mi legfőbb lehetségesnek mondhatjuk, hogy a magyarok az ilyen szláv szók végén még valami hangzófélet hallottak, mely hasonlított ahhoz a nonsokára eltűnt tompa hangzókhoz, melyeket a most mássalhangzóra végződő magyar szók végén is ejtettek'. A két sovány adatra valóban nem lehet semmit sem építeni először mert igen késeiek az irracionális hangzók élete szempontjából, másodszer mert a legtöbb valószínűség szerint analogiás alakulások. Föltűnő, hogy mind a ѣ, mind a ѥ szóvégén a magyarban mindig elesik (v. ö. *galamb*: ószl. *goląbъ*; *kakas*: ószl. *kokošъ*; *kalács*: ószl. *kolačъ* | *ablak*: ószl. *oblokъ*; *abrak*: ószl. *obrokъ*; *abrosz*: ószl. *obrusъ* stb.). Seholy semmi nyoma, hogy e hangzót szóvégén a magyarok hallották volna, s ha már okvetlen «identifikál»-ni akarjuk a velünk érintkezett s nagy részt közénk olvadt szlávok nyelvét, talán éppen itt találunk egy dialektikus vonást, a mely e nyelvet az ószlovéntől megkülönbözteti. Talán e nyelvben hamarabb tűntek el a szóvégéről ez irracionális hangzók a kiejtésben. A legkevesebb bizonyíték tehát a szláv szók régiségére éppen az irracionális hangzókra vonatkozó. — Az értekezés több helyén előfordul az a kijelentés, hogy mi sem ebből, sem abból a szláv nyelvből (újszlovénből, csehéből, lengyelből, tótból) nem vettünk át szavakat. Igaz, hogy a szerző oda teszi, hogy a közmagyarra egyáltalában nem vagy alig volt e nyelveknek hatása. Csakhogy nagyon nehéz megmondani, hogy egy-egy ma kihalt szó pl. közmagyar vagy tájszó volt-e. A Besztercei és Schlägli szójegyzék *kotergart*-ja pl. a csehéből magyarázható meg legjobban, s végső alakja a lat. *quadrigale*. Mint elvet teljesen igaznak ismerem Behaghel szavát, mikor azt mondja: ,Die Berührung zweier Sprachen findet nicht immer und überall auf die gleiche Weise statt. Sie kann herbeigeführt werden durch unmittelbaren periodischen Verkehr ihrer Vertreter, sei es dass zwei Völker grenznachbarlich bei einander wohnen, sei es, dass die Angehörigen eines Stammes sich auf dem Gebiete eines andern angesiedelt haben oder auch nur gelegentlich in Kriegsfahrten das fremde Gebiet über ziehen'. Nem mondom, hogy Ásbóth a priori mondta ki nézetét; inkább hiszem, hogy teljes meggyőződése hosszas szláv tanulmányai

alatt, de talán nem okolta meg eléggé. A magy. *pisztráng*-ot hosszú *á*-ja miatt «talán» a lengyelből származottnak gondolja maga Ásbóth is.

Az utolsó fejezet Miklosich és a magyar nyelvészekkel foglalkozik. Elmondja, mennyire megtévesztették nyelvészeinket néha-néha Miklosich munkái. A *gát* szónál azonban a cseh *g : h* változására nem mondhatjuk oly apodictice, hogy a XII. században a cseh *g* már mind *h* volt. Legelső adat erre egy 1199-ből való oklevél, s Jireček mélyebb kutatás után arra az eredményre jut, hogy 1170 körül lép föl e változás a nép nyelvében s körülbelül hat évtized alatt föltűnő gyorsan hajtódik végre. A teljes kifejlődés tehát körülbelül a XIII. század elejére esik (Alter des czechischen *h* für *g*. Archiv 2 : 333—336). — A *padmaly s lapu* szavaknál Ásbóth meggyőzően ír, s azt hiszem, megállapítását végleg elfogadhatjuk. — Az értekezés végén azt az örvendetes dolgot olvasunk, hogy a szerző Miklosich értekezését egy újjal fogja helyettesíteni. Vajha minél hamarébb létre jönne, mert bizony Miklosich ránk vonatkozó értekezése elavult. — A szláv jövevények teljes kimutatására senki sem hivatottabb nyelvészeink közt Ásbóthnál.

MELICH JÁNOS.

Helyhatározó demonstratív elemek.

Az urali nyelvek helyhatározói demonstratív elemei. Dr. Giesswein Sándor rendes tagtól. Budapest, 1894. A Szent-István-társulat tud. és irod. osztályának fölolvasó üléseiből.

Giesswein Sándor dr. 29. lapon igyekszik mindazt elének tárnai, a mit a helyhatározók demonstratív elemeire az «urali» nyelvekben talált. A munka tulajdonkép az ugor összehasonlító grammatikához egy fejezettel akar járulni, s ebben a szándékában dicséret illeti meg a szerzőt. A kivitel azonban meglehetősen messze elmarad a kitűzött szándéktól. A művecskéből úgy látjuk, hogy a szerző úgyszeretettel foglalkozik az ugor nyelvekkel, de egy-egy esetleges véletlen dologra végtelenül sokat akar építeni. Szemükre lobbantja a nyelvészeknek, hogy mért nem vonnak következtetéseket akkor is, ha az urál-altaji, indogermán és hamitoszemita nyelvcsaládok közt analog jelenségekre akadnak. A szerző előtt, úgy látszik, egy ós nyelv lebeg, a melyből szétválás folytán vált ki a három fő nyelvcsalád. Helytelenítem a szerzőnél az «urali» nyelvek elnevezést, mert rajta az ugor nyelveket érti. Nem értem, mért jelöli a vonal fölött *e* és *o*-val a határozatlan magas, illetve mély hangot, mikor erre általánosán elfogadott helyes jelölésünk van. Az *ó* jelölése azt a benyomást teszi, mintha *e* határozatlan hang *e*, *o*-féle volna. Értekezésében három helyhatározói demonstratív elemet tárgyal: a *t*, *n* és *l* csoportot. A szóvégi *tnála* egyszer *z*-vé változik, másszor ugyanabban a hangtani helyzetben megmaradhat *t*-nek. Nem akarunk hosszasan foglalkozni e különben figyelemre méltó tanulmánnyal; szerzője a tárgyára vonatkozó *m a g y a r* irodalmat ismeri, csak az a kár, hogy igen hamarosan következtet messzemenő dolgokat egy-egy jelenségből. Művét szigorú kritikával kell fölhasználni annak, a ki okulást akar belőle meríteni.

MELICH JÁNOS.

Könyvészet 1894.*

Magyar nyelv.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Szerk. Némethy G. és Petz G. 18. évf.

Kiemelendők: Balassa J. Egy régi francia nyelvtanról. — Hellebrant Á. A m. philol. irodalom 1893. — Incze B. Nom. és acc. c. inf. az Iliasban és Od. — Kontz I. A francia philol. irod. 1891—3. — Krausz S. A görög s latin hangok a zsidó irod. tanúsága szerint. — Pecz V. Az analogia az úgörög szavak képződésében.

Ethnographia. Szerk. Munkácsi Bernát. 5. évf.

Kiemelendők: Munkácsi B. A magyar fémnevek őstörténeti vallo-másai. — U. a. Adalékok az iráni műveltség hatás magyar nyelvgho-mányaihoz.

Fodor, Nik., Theoretisch-praktischer Lehrgang der ungarischen Sprache, f. den Selbstunterricht. (IV+243.) Budapest.

Görg Ferdinand, Praktisches Lehrbuch der ungarischen Sprache f. den Selbstunterricht. 3. Aufl. X+181. (Kunst der Polyglottie.)

Magyar Nyelvőr. Szerk. Szarvas Gábor 23. évf.

Kiemelendők: Albert János: A magyar nyelv jelene és jövője. — Balassa József: A szlavóniai nyelvjárás. — Goldziher Ignác: Szómagyar-
ázatok: Díj. Munkácsi Bernát: Szómagyarázatok: eper, szeder. — Pap
Ferenc: Gondolatok Kemény Zsigmond nyelvéről. — Prikkel L. Marián:
Szómagyarázatok: holval. — Szabó Ernő: A házi állatok a magyar szó-
lásokban. — Szarvas Gábor: Szólásmagyarázatok: követ fűjni. — Szilasi
Móricz: Szómagyarázatok. — Szinnyei József: A m. nyelvbe átvett oláh
szavak. — Veinstein-Hevess Kornél: A Jordánszky és Erdy codex.

Schlägeli magyar szójegyzék. A XV. sz. első negyedéből. Közé tette
és magyarázatokkal ellátta *Szamota István.* (A nyelvemléknek hason-
másával.) 111 l. + 14 l. hasonmás. Ára 2 frt. — (Ism. NyK.)

Szarvas G. és Simonyi Zs. Nyelvtörténeti Szótár. — Ism. LC.
(Setälä E.) Itt megemlítjük, hogy a londoni Athenaeum és Academy cz.
irodalmi hetilapokban is hosszabb ismertetések jelentek meg a NySz-ról.

Szilasi Móricz. Kombinált műveltető és mozzanatos igeképzés.
Kny. a NyK-ből. 78 l.

Szinnyei J. Magyar Tájszótár. I. k. 4. 5. füz. (Egér-Hagy) Bpest.
Nagy Sr, 320 hasáb. — Ára füz. 1 frt.

*) Ezúttal rövidebb a könyvjegyzék, mint tavál, főleg azért, hogy kevesebb helyet foglaljon el. A fontosabb ismertetések a köv. folyóiratok 1894. évf.-ből vannak megemlítve: LC. = Literarisches Centralblatt. IndgF. = Indogermanische Forschungen. BPhW. = Berliner Philol. Wochenschrift.

Zolnai Gyula: *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig.* (26 hasonmással.) Nagy Sr. IV+296. Ára 6 frt. (Ism. BSzemle.)

Ugor és más altaji nyelvek.

Ahlqvist A. *Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer Wogulischen Grammatik.* Herausgegeben von Yrjö Wichmann. (Suom.-Ugr. Seuran Toimituksia VII.) Helsingfors 1894. — XIV+244. (Mellékeztim: Forschungen auf dem Gebiete der Ural-altaischen Sprachen von A. A. IV. Teil: Über die Sprache der Wogulen. 2. Abtlg.)

Fiók Károly. *Az árják és ugorok érintkezéseiről.* Huszka János «Székely ház» cz. műve mellékletéül írta Fiók Károly. Különlenyomat. Bpest. 55. l. — (Ism. Ethnographia 1885.)

Giesswein Sándor. *Az urali nyelvek helyhatározói demonstratív* Bpest. 29 l. — Ára 40 kr.

Houtsma, M. Th. *Ein türkisch-arabisches Glossar.* Nagy Sr. V+114+60. Leiden. — (Ism. NyK.)

Huth, Dr. Georg. *Die Inschriften v. Tsagan Bisin.* Tibetisch-mongol. Text mit Übersetzung; sowie sprachl. u. histor. Erläuterungen. Lex.-Sr. VI+63. l.

Krohn Julius: *Suomen suvun pakana jumalanpalvelus.* Helsingissä. (A finn-ugorság pogány istentisztelete. Számos képpel.)

Mikkola Joos. J. *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen.* I. Helsingfors 193 l. (L. itt 85. f.)

Qvigstad, G. K. *Nordische Lehnwörter im Lappischen.* Christiania 1893. VIII+357+8. Ára 8 m. — (Ism. LC.)

Radloff W. *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei.* 1. Lfg. Die Denkmäler v. Koscho-Zaidam. Text, Transscription u. Übersetzg. Lex.-Sr. 83 l. St. Petersburg.

Radloff W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte.* 6. Lfg. 4r. 1. k. 1601—1914. hasáb. Szt. Pétervár.

Setälä Emil: *Über einen «gutturalen» Nasal im urfinnischen.* (A Thomsen Vilmos ünneplésére kiadott emlékkönyvben 230—245. l.)

Setälä Emil: *Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria.* (A nyelvészet s a finn nép őstörténete. — Wallin «A finn nép őstörténete» cz. munkája bírálata, a *Valvoja* cz. finn folyóiratban.)

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XII. Helsingissä 1894. — Tartalma: H. Paasonen: Proben der mordwinischen Volksliteratur. II. Erzjanische Zaubersprüche, Opfergebete, Räthsel, Sprichwörter und Märchen. 154 l. — Évi jelentés 1893-ról. — A társaság tagjai stb.

Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. (A Finn irodalmi társaság folyóirata, 3. folyam 8. 9. 10. kötet, Helsingfors. Egy-egy kötet 3 frank.) A 8. k. tart. Relander O. A régibb finn népdalok képesbeszédéről, 298 l. Yrjö-Koskinen E. S. Finn rokonértelmű szók gyűjteménye, 33 l. — A 9. k. tart. Grotenfelt Gusztáv: A Finn ir. társ. könyvtárának katalógusa. A finn-ugor nyelvekre s népekre von. irodalom, 276 l. A társaságnak tárgyalásai 1893—4, 140 l. — A 10. k. tart. Forsman A. V. Búvárlatok a finn nép személyneveiről I. 255 l. Sirelius U. T. Mondattani tanulmány Jääski és Kirvu nyelvjárásáról, 143 l.

Teza E. Nomi di stelle (a magyar s finn csillagnevekről, a NyK. s a Fennia után). Különny. Atti del R. Istituto Veneto, tomo V. serie VII. 12 l.

Thomsen Vilhelm. *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrés par V. T.* 1. livraison: l'alphabet. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran tutkimuksia. V.) Helsingfors. 56 l.

Winkler, Heinr., Japaner u. Altaier. Nagy 8r. 24 l. B.

Szláv nyelvek.

Leskien, Aug. *Untersuchungen über Quantität und Betonung in den Slavischen Sprachen.* L. 1893. (2. rész; az első 1885-ben jelent meg.) 84 l. — Ára 3 m. — (Ism. LC. IndgF.)

Muza Emil: *Praktische Grammatik der kroatischen Sprache f. den Selbstunterricht.* Wien. 12r. (Kunst der Polyglottie.)

Sterzinger, J. V., Böhm. Wörterbuch. 11 u. 12. Hft. Prag.

Strauss Adolf u. Em. Dugovich. *Bulgarische Grammatik.* Ein Handbuch zur Erlernung der modernen bulgar. Schrift- u. Verkehrssprache. Nagy 8r. IV+170. Wien.

Germán nyelvek.

Adamek, Dr. Ed. *Die Räthsel unserer deutschen Schülernamen an den Namen der niederösterreich. Lehrerschaft erklärt.* XXIV+134. Wien. Nagy 8r.

Bause, Jos. *Wie kann unsere Schrift vereinfacht u. vervollkommen werden?* Aufklärungen u. Vorschläge zu Besserungen. Paderborn. Nagy 8r. (VII+144 'és 8 autogr. l.)

Bayerns Mundarten. II. Bd. 2. Hft. München.

Borchardt, Wilh. *Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmunde nach Sinn u. Ursprung erläutert.* In gänzl. Neubearbeitung. Nagy 8 r. X+354. L.

L. Bremer Otto: *Deutsche Phonetik.* (Gramm. deutscher Mundarten I.) L. 1893. Nagy 8r. XXIII+208. Ára 5 m. — (Ism. LC. Sievers.)

Brunner, A.: *Schlecht Deutsch.* Eine lustige u. lehrreiche Kritik unserer neuhochdeutschen Mundarten. Wien. 8r. 207 l.

Cook, Albert S. *A first book in Old English.* Grammar, reader, notes, and vocabulary. Boston, 1894. XII+314. — (Ism. LC.)

Eckstein, Ernst: *Verstehen wir Deutsch?* Volkstümliche Sprachuntersuchungen. 2. Aufl. V+163. L.

Frey, Dr. Ewald, *Die Temporalconjunctionen der deutschen Sprache in der Übergangszeit vom mhd. zum nhd.* (Berliner Beiträge zur germ. u. rom. Phil. 4.) B. 1893. 104 l. Ára 3 m. (Ism. LC.)

Grammatiken, ältere deutsche, in Neudrucken, hrsg. v. John Meier. — II. Die deutsche Grammatik des Johns. Clajus. Nach dem ältesten Druck v. 1578 mit den Varianten der übrigen Ausgaben hrsg. v. Friedr. Weidling. VII+LXXXVI+179.

Grieb, Ch. F. *Engl. Wörterbuch* 10. Aufl. 2—4. Lfg. Stuttgart.

Grimm J. u. W. *Deutsches Wörterbuch.* 4. Bd. 1. Abth. 2. Hälfte. 10. Lfg. — 9. Bd, 1. Lfg. L.

Grundriss der germanischen Philologie. 1892/3. A második kötetnek s az egész remek gyűjteménynek utolsó füzetei. (Ism. LC.)

Heintze, Albert. Gut Deutsch. Eine Anleitung zur Vermeidung der häufigsten Verstöße gegen den guten Sprachgebrauch u. ein Ratgeber in Fällen schwank. Ausdruckweise. 2. Aufl. 8r. VIII+180. B. (Ism. LC.)

Henry, Vict. Precis de grammaire comparée de l'anglais et de l'allemand. Paris, 1893. XXIV+418. — (Ism. LC. IndgF. III.)

Heyne, Moritz. Deutsches Wörterbuch. 2. Bd. H.—Q. 5. Halbband: R.—setzen. L. 1892—3. (1238 és 592 hasáb, nagy 8r.) 10 és 5 m. — (Ism. LC.)

Holder, Alfr.. Alt-celtischer Sprachschatz. 5. 6. Lfg. Lex.-8r. 1025—1536. hasáb. L.

Jahresbericht üb. die Erscheinung auf dem Gebiete der germanischen Philologie. 1. Abtlg. B. Nagy 8r. 128 l.

Jahresberichte für neuere deutsche Literaturgeschichte, unter ständ. Mitwirkg. v. J. Bolte, W. Creizenach, G. Ellinger etc., mit besond. Unterstützung v. Erich Schmidt hrsg. v. Jul. Elias u. Siegr. Szamatólski, 3. Bd. (Jahr 1892.) 1. Abtlg. Lex.-8r. 104 l. Stuttgart.

Kaufmann Friedr. Zur deutschen Dialektkunde. IndgF. Anzeiger 69—79. l.

Koch, Oberlehr. Dr. Johann. Die ehemalige berlinische Gesellschaft f. deutsche Sprache u. ihre Büchersammlung. Progr. 4 r. 32 l. B.

Lindelöf: U-Umlaut. (Ism. IndgF. III.)

Lorentz, Friedr. Über das schwache Praeteritum des Germanischen u. verwandte Bildungen der Schwestersprachen. Nagy 8r. 79 l. L.

Lundell, J. A. Svensk ordlista med reformstävning ock uttalsbeteckning. Stockholm. Kis 8r. 32+384. — (Ism. LC. IndgF.)

Meier, Dr. Johann. Hallische Studentensprache. Eine Festgabe zum 200 jährigen Jubileum der Universität Halle. Nagy 8r. IV+97.

Meyer, Raphael. Einführung in das ältere Neuhochochdeutsche zum Studium der Germanistik. Nagy 8r. VII+99. L.

Muret, E. Encyklopädisches Wörterbuch der englischen u. deutschen Sprache. Mit Angabe der Aussprache nach dem phonet. System der Methode Toussaint-Langenscheidt. 1. Tl. Englisch-Deutsch. 1. Hälfte. Grosse Ausg. Lex.-8r. 1223 l. B.

Noreen Adolf. Abriss der urgermanischen Lautlehre mit besond. Rücksicht auf die nord. Sprachen zum Gebrauche bei akad. Vorlesungen. Strassbg. Nagy 8r. XII+278. 5 márka. — (Ism. LC. Igen becces munka; a néhány év előtt megjelent svéd eredetinek átdolgozása.)

Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien. (A svéd nyelv szótára; szerk. Wisén, Södervall és Cederschiöld, de Wisén meghalt az 1. füzet megjelenése előtt.) 1. füz. *A-Afbild.* Lund, 28 l. és 112 hasáb, 4r. — (Ism. LC. — Nagyszerű munka; az egész 1860 ivre fog terjedni. Már az 1. f. megjelenése előtt 2350 előfizetője volt!)

Richter, Albert. Deutsche Redensarten. Sprachlich u. kulturgeschichtlich erläutert. 2. verm. Aufl. L. 1893. Kis 8r. 190 l. — Ára 3 m. (Ism. LC. és Zeitschr. für d. d. Unterricht.)

Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, hrsg. v.

W. Braune. I. *Abriss der althochdeutschen Grammatik*, m. Berücksicht. des Altsächsischen. Von *Wilh. Braune*. 2. Aufl. Nagy 8r. 62 l. — II. *Mittelhochdeutsche Grammatik v. Herm. Paul*. 4. Aufl. XII+173.

Schmitz, Wilh. *Die Misch-Mundart in den Kreisen Geldern* (südl. Th.), Kempen, Erkelenz, Heinsberg, Geilenkirchen, Aachen, Gladbach, Krefeld, Neuss u. Düsseldorf, sowie noch mancherlei Volkstümliches aus der Gegend. Nagy 8r. 212 l. Dülken.

Sprachpauke, oder kein dogma der ortografi —:— entwicklungsfreiheit. stenografischer bericht fom vereinigten reichstag aler deutschen von F. 8. — 41 l. Bonn.

Stoffel C. *Studies in english written and spoken*. For the use of continental students. 1. series. London u. Strassburg. — (Ism. LC.)

Studentensprache u. Studentenlied in Halle vor 100 Jahren. Neudr. des «Idiotikon der Burschensprache» v. 1795 u. der «Studentenlieder» v. 1781. Eine Jubiläumsgabe f. die Universität Halle-Wittenberg, dargebracht vom Deutschen Abend in Halle, 8r. XLIII+118 és VIII+127. Halle.

Studien, alsatische. 5. Hft. Nagy 8r. Strassburg. — 5. *Die mundartlichen Urkunden des Strassburger Urkunden buchs v. Dr. Erwin Haendcke*: VII+48.

Wilmanns: Deutsche Grammatik. (Ism. IndgF. III.)

Wright: Primer of the Gothic language. (Ism. IndgF. III.)

Wunderlich, Herm. *Unsere Umgangssprache, in der Eigenart ihrer Satzfügung dargestellt*. 8r. XV+271. Weimar.

Román nyelvek.

Alge S., *Beiträge zur Methodik des französischen Unterrichts*. Nagy 8r. 68 l. St. Gallen.

Ausgaben u. Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie. Veröffentlicht v. *E. Stengel*. 91. Hft. Nagy 8r. Marburg. — 91. *Diez-Reliquien*, aus Anlass des 100. Geburtstags des Altmeisters roman. Philologie zusammengestellt v. *Edm. Stengel*. III+48.

Behrens D., *Friedrich Diez. Festrede, zur Feier v. Diez' 100stem Geburtstage geh.* Mit 1 Portr. u. bisher noch nicht veröffentlichtem biograph. Material. Lex.-8r. 41 l. Giessen.

Bloch, Gilbert, *Die Reform der französischen Orthographie im Anschluss an die Petition Havet*, professeur am Collège de France, an die Academie française. Nagy 8r. IV+234. Biel.

Böhme, Osk. *Zur Kenntnis des Oberfränkischen im 13., 14. u. 15. Jahrh.* m. Berücksicht der ältesten oberfränkischen Sprachdenkmäler. Diss. Nagy 8r. 83 l. Gablonz.

Gorra, Egidio. *Lingue neolatine*. Milano 1894. III+147. kis 8r. (Ism. LC. BPhW. Általános és elég jó áttekintése a román nyelvek fejlődésének.)

Gröber, Prof. Gust., *Grundriss der romanischen Philologie*, unter Mitwirkg. v. Baist, Th. Braga, H. Bresslau etc. II. Bd. 2. Abtlg. 3 Lfg. Lex.-8r. (S. 257—384.) Strassburg.

Hendrich, Gust., *Stellung des französischen Adjectivs*. Progr. Nagy 8r. 60 l. Görz.

Jahresbericht, kritischer, üb. die Fortschritte der romanischen Philologie. Unter Mitwirkg. v. 115 Fachgenossen hrsg. v. *Karl Vollmöller u. Rich. Otto.* Mitred. v. G. Baist, C. Salvioni, W. Scheffler, E. Seelmann. 1. Jhrg. 1890. 2. Hft. Nagy Sr. (147—254.) München.

Jahresbericht, 1., des Instituts f. rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. Hrsg. v. *Dr. Gust. Weigand.* Nagy Sr. VIII+155. L. Keller, Dr. A., *Historische Formenlehre der spanischen Sprache.* Nagy Sr. VIII+84.

Koschwitz, Prof. Ed., Grammaire historique de la langue des Felibres. Nagy Sr. VII+103. Greifswald.

Koschwitz, Prof. Ed., Les parlars parisiens d'après les témoignages de MM. de Bornier, Coppée, A. Daudet, Desjardins, Got, d'Hulst, le P. Hyacinthe, Leconte de Lisle, G. Paris, Renan, Sully-Prudhomme, Zola, et autres. *Anthologie phonétique.* Nagy Sr. V+XXXII+147. Paris.

Körting, Gust., Encyclopädie u. Methodologie der französischen Philologie. Sep. Ausg. aus dem 1886 erschienenen 3. Thl. der *Encyclopädie u. Methodologie der roman. Philologie.* Nagy Sr. X+421. L.

Levy, E., Provenzalisches Wörterbuch. 3. Hft. L.

Meyer-Lübke, Wilh. Grammatik der romanischen Sprachen. 2. Bd. Formenlehre. L. XIX+672. Nagy Sr. Ara 19 márka. — (Ism. LC.)

Palliopi, Zaccaria, ed Emil Palliopi, dizionari dels idimes Romaunts d'Engiadin'ota es bassa, della Val Müstair, da Brauogn e Filisur, con particulera consideraziun del idiom d'Engiadin'ota. 3 fasc. Nagy Sr. (385—576). Basel.

Rydberg, Gust. Le développement de facere dans les langues romanes. Paris 1893. Nagy Sr. IV+255, 2 tábla. (Ism. LC.)

Sachs, Karl, Französisch-deutsches Supplement-Lexikon. Eine Ergänzung zu Sachs-Villatte, encyclopäd. Wörterbuch, sowie zu allen bis jetzt erschienenen französisch-deutschen Wörterbüchern. Unter Mitwirkg. v. Prof. Dr. *Césaire Villatte* bearb. Lex. Sr. XVI+329. B.

Scherffig, Rich., Französischer Antibarbarus. Mit Berücksicht. der Stilistik, Synonymik u. Phraseologie. Nagy Sr. IV+189. Zittau.

Tobler, Adf., Vom französischen Versbau alter u. neuer Zeit. Zusammenstellung der Anfangsgründe. 3. Aufl. Nagy Sr. 482 l. B.

Tobler, Adf., Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik. Gesammelt, durchgesehen u. vermehrt. 2. Reihe. Nagy Sr. VIII+251. L.

Villatte, C. Parisismen. Alphabetisch geordnete Sammlung, der eigenart. Ausdrucksweisen des Pariser Argot. Ein Supplement zu allen franz.-deutschen Wörterbüchern. 4. Aufl. Nagy Sr. XVI+326. B.

Weigand, Gust., Die Aromunen. Ethnographisch-historische Untersuchung üb. das Volk der sogenannten Makedo-Romanen od. Zinzaren. 2. Bd. Nagy Sr. XVIII+383. L.

Wilmotte, Maurice. Le Wallon. Histoire et littérature des origines à la fin du 18. siècle. Brüssel. 160 l. (Ism. LC.)

Latin és görög nyelvek.

Albrecht, Emil: Zur Vereinfachung der griechischen Schulgrammatik. Progr. 4r. 28 l. B.

Angermann C. Beiträge zur griech. Onomatologie. Meissen. 1893. — (Ism. BPhW.)

Beiträge zur historischen Syntax der griechischen Sprache. Hrsg. v. A. Schanz. IV. Bd. 2. Hft. (der ganzen Reihe 12. Hft.). Nagy 8r. Würzburg. — 2. Historische Syntax der griechischen Comparison in der klassischen Litteratur. Von Otto Schwab. 2. Hft.: Des besonderen Tls. 2. Abschn. (Syntax der steigenden Comparison). VII+180.

Blase, H., *Geschichte des Plusquamperfekts im Lateinischen.* Nagy 8r. V+112. Giessen.

Catalogus dissertationum philologicarum classicarum. Verzeichniss von etwa 18.300 Abhandl. L. IV+568. Ara: 2:50 m. — (Ism. LC.)

Cauer, Paul: *Die Kunst des Übersetzens.* Ein Hilfsbuch f. den latein. u. griech. Unterricht. Nagy 8r. VIII+130. B.

Corpus glossariorum latinorum a Gustavo Loewe inchoatum, auspiciis societatis litterarum regiae Saxoniae composuit, recensuit, ed. Geo. Goetz. Vol. V. Nagy 8r. L. — V. Placidus, liber glossarum glossaria reliqua ed. Geo. Goetz. XXXVI+664.

Dyroff A.: *Geschichte des Pronomen reflexivum (im Griech.)* Würzburg 1893. — (Ism. BPhW.)

Fick, Aug. *Die griechischen Personennamen.* 2. Aufl. bearb. von F. Bechtel u. A. Fick. Göttingen. XVIII+474, nagy 8r. Ara 12 márka. — (Ism. LC.)

Forchhammer, P. W., *Homer. Seine Sprache. Die Kampfplätze seiner Heroen u. Götter in der Troas. Ein letztes Wort zur Erklärung der Ilias.* Nagy 8r. 42 l. Kiel.

Froehde: *Anfangsgründe der röm. Grammatik.* (Ism. IndgF. III.)

Frölich, Karl: *Adverbialsätze in Caesars b. Gall. V—VII. I. Tl.* Progr. 4r. 23 l. B.

Grammatici graeci recogniti et apparatu critico instructi. Partis IV. vol. II. Nagy 8r. L. — IV. 2. Theodosii Alexandrini canones, Georgii Choerobosci scholia, Sophronii patriarchae Alexandrini excerpta, recensuit et apparatus criticum indicesque adiecit Alfr. Hilgard. Vol. II. Choerobosci scholia in canones verbales et Sophronii excerpta e Charicis commentario continens. CXXXII+526.

Grammatik, historische, der lateinischen Sprache. Bearb. v. H. Blase, G. Landgraf, J. H. Schmalz. Fr. Stolz, J. Thüssing, C. Wagener u. A. Weinhold. 1. Bd. 1. Hälfte. Nagy 8r. L. — *Einleitung u. Lautlehre v. Fr. Stolz.* XII+364.

Hilberg, Isidor: *Die Gesetze der Wortstellung in Pentameter des Ovid.* Nagy 8r. VIII+892. L.

Johannson: *Beitr. z. griech. Sprachkunde.* — (Ism. IndgF. III.)

Jörss. *Genuswechsel lat. Masc.* (Ism. IndgF. III.)

Kretschmer, Paul: *Die griechischen Vasenschriften, ihrer Sprache nach untersucht.* Nagy 8r. VIII+251. Gütersloh. — (Ism. Beiträge zur Kunde d. indg. Sprachen.)

Krüger, K. W. *Griechische Sprachlehre f. Schulen.* 2 Tl.: Über die Dialekte. 2. Hft.: Poetisch-dialekt. Syntax. 4. Aufl., m. Nachweisg. der gewählten Beispiele, besorgt v. W. Pökel. Nagy 8r. 202 l. Würzburg.

Lalin, Esaias: *De particularum comparativorum usu apud Terentium.* Nagy 8r. 34 l. Norcopiae. L.

La Roche J. *Beiträge zur Griech. Grammatik.* 1. Heft. L. 1893. (Ism. BPhW.)

- La Roche, Jakob: Homerische Untersuchungen.* 2. Theil. L. 1893. Nagy 8r. IV + 220. Ára 5 m. (Jobbára mondattani nyomozások. Ism. LC.)
- Lewy, Heinz: Die semitischen Fremdwörter im Griechischen.* Nagy 8r. B.
- Merguet H. Cicero-Lexikon.* 15. u. 16. Hft. Jena.
- Meyer, Gust. Neugriechische Studien.* (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Lex.-8r. Wien. — I. Versuch e. Bibliographie der neugriechischen Mundartenforschung. 104 l. II. *Die slavischen, albanischen u. rumänischen Lehnwörter im Neugriechischen.* 104 l. — (Ism. LC.)
- Meyer-Lübke W.: Die Erscheinungen auf dem Gebiete des Vulgärlateinischen.* IndgF. Anzeiger 60—69.
- Muss-Arnott W. On semitic words in Greek and Latin.* (Extracted from the Transactions of the American Philological Association XXII.) 1892. 35.—156. l. — (Ism. IndgF.)
- Mutzbauer, Carl: Die Grundlagen der griechischen Tempuslehre und der homerische Tempusgebrauch.* Strassburg, 1893 VII+403. Ára 15 márká. — (Ism. LC. Csak anyaggyűjtése értékes.)
- Neue, Friedr. Formenlehre der lateinischen Sprache.* 3. Bd. Das Verbum. 3. Aufl. v. C. Wagener. 1—3. Lfg. Nagy 8r. (1—64.) B.
- Pauli, Carl: Altitalische Forschungen.* 2. Bd. Eine vorgriech. Inschrift v. Lemnos. 2. Abtlg. Nagy 8r. IV + 262. L.
- Pecz Vilmos. Συμβολαὶ εἰς τὴν μελετὴν τῶν μεταφορικῶν σχημάτων τῆς ποίσεως. Μέρος τρίτον.* — Különnyomat az Athena 6. évfolyamából 426—441. l.
- Pecz Vilmos. Ujgörög nyelvtan.* Bpest. 217 l. — Ára 2 frt. (Ism. NyK.)
- Planta R.: Gramm. der oskisch-umbrischen Dialekte.* I. 1892. — (Ism. IndgF.)
- Prellwitz W.: Etymologisches Wörterbuch der griech. Spr.* 1892. — (Ism. Brugmann, IndgF.)
- Ribbeck, W.: Homerische Formenlehre.* 3. Aufl. Nagy 8r. VI + 85. B.
- Roehl, Herm.: Imagines inscriptionem graecarum antiquissimarum, in usum scholarum.* Nagy 4r. III + 87. B.
- Roidis, E. D.: Τὰ εἰδῶλα [a bálványok].* Athén 1893. 32 + 404. — (Ism. LC. Roidis a régi görög nyelvvalak bálványozását gúnyolja, és sürgeti az új-görög irod. nyelvnek a népnyelvhez való közeledését.)
- Scerbo, Francesco. Caratteristiche del Greco e del Latino.* Flórencz 1893. Nagy 8r. XV + 137. Ára 4 lira. (Ism. LC.)
- Schmalz, Dr. J. H.: Erläuterungen zu meiner lateinischen Schulgrammatik.* 2. Aufl. Nagy 8r. 54 l. Bielefeld.
- Schubert, F.: Zur mehrfachen präfixalen Zusammensetzung im Griech.* (Xenia Austriaca. 193—256.). — (Ism. BPhW.)
- Solmsen Fel.: Studien zur lateinischen Lautgeschichte.* Nagy 8r. VII + 208. Strassburg.
- Stowasser J. M.: Lateinisch-d. Schulwörterbuch.* Wien. XX + 1092. Nagy 8r. Ára 8 40 m. — (Ism. LC.)
- Télyfy Iwan: Chronologie und Topographie der griech. Aussprache.* L. 1893. Kis 8r. VIII + 86. Ára 2 m. — (Ism. LC. «Das kleine Buch ist ohne wissenschaftlichen Wert.»)

Ussing J. L. *Græsk og romersk metrik*. Kopenhága. 1893. Kis 8r. V+207. — (Ism. LC. Igen jó munka.)

Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Brugmann, Karl.: *Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität in den indogermanischen Sprachen*. Eine semasiologisch-etymolog. Untersuchung. Progr. Nagy 8r. III+80. L.

Delbrück: *Vergleichende Syntax*. I. (Ism. IndgF. III.)

Fick, Aug.: *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*. 4. Aufl. bearb. v. Adb. Bezzenberger, Aug. Fick u. Whitley Stokes. 2. Thl. Nagy 8r. Göttingen. — *Urkeltischer Sprachschatz v. Whitley Stokes*. Übersetzt, überarb. u. hrsg. v. Bezzenberger. VIII+337.

Geiger, Wilh.: *Etymologie und Lautlehre des Afghanischen*. München 1893. 4r. 56 l. Ára 1.70 m. — (Ism. LC.)

Horn, P.: *Grundriss der neupersischen Etymologie*. 1893. — (Ism. IndgF.)

Indogermanische Forschungen. Zeitschr. für indg. Sprach- u. Altertumskunde. Herausg. von K. Brugmann u. W. Streitberg. 4. k. Leskiennék ajánlva tanársága 25. évfordulójára. Strassburg. 478 l. Számos becses értekezéssel a legjelesebb indogermanistáktól. — Hozzá a könyvismertetések tartalmazó Anzeiger külön 172 l.

Schultze, Dr. Mart.: *Grammatik der hindustanischen Sprache*. Hindí u. Urdú, in ind., arab. u. latein. Schrift. Nagy 8r. IV+56. L.

Streitberg, Wilh.: *Die Entstehung der Dehnstufe*. Strassburg, Trübner. III+112. — (Ism. LC. Igen fontos az indg. nyelvhasonlításra.)

Sémi nyelvek.

Bardowicz, Leo.: *Studien zur Geschichte der Orthographie des Althebräischen*. Nagy 8r. VIII+112. Frankfurt a. M.

Barth, J.: *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen*. 2. verm. Ausg. Nagy 8r. II, XX, XXXII+495. L.

Baumann, Vict.: *Hebräische Relativsätze*. Ein Beitrag zur vergleich Syntax der semit. Sprachen. Diss. Nagy 8r. 50 l.

Brockelmann, Carol.: *Lexicon syriacum*. Præfatus est Th. Nöldeke. (In 10 fasc.) Fasc. 1—5. Lex. 8r. B.

Dalman, Gust.: *Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch*. Nach den Idiomen des palästin. Talmud u. Midrasch, des Onkelostargum (Cod. Socini 84.) u. der jerusalem. Targume zum Petateuch. Nagy 8r. XII+348. L.

Delitzsch, Prof. Dr. Frdr.: *Assyrisches Handwörterbuch*. 1. Th. Nagy 8r. (1—230.) L.

Lehrbücher des Seminars f. orientalische Sprachen zu Berlin. XIII. Bd. *Ein arabischer Dialekt, gesprochen in Oman u. Zanzibar*. Nach prakt. Gesichtspunkten f. das Seminar f. oriental. Sprachen in Berlin bearb. v. Carl Reinhardt. B. Nagy 8r. XXV+428. (L. itt 96. l.)

Levin, Schmarja: *Die hebräischen intransitiven Verba der Bewegung*. Diss. Nagy 8r. 49 l. B.

Lincke, Alex.: Bericht üb. die Fortschritte der Assyriologie in den J. 1886—1893. Veröffentlichungen des 9. internationalen Orientalistencongresses (London 1891.) Nagy 8r. VIII+124. L.

Muss-Arnolt, W.: A concise dictionary of the Assyrian language (Assyrian-English-German.) (In ca. 7—8. parts.) Part. 1. Nagy 8r. (1—64.) B.

Porta linguarum orientalium, inchoavit J. H. Petermann, continuavit Herm. L. Strack. Pars XIV. Koptische Grammatik mit Chrestomathie, Wörterverz. u. Literatur v. G. Steindorff. XVIII+220+94. B.

Poznanski, Sam.: Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprachwissenschaft. — I. Eine hebräische Grammatik aus dem XIII. Jh. Zum 1. Male hrsg., m. Einleitgn. u. Anmerkgn. versehen. B. Nagy 8r. 35+23.

Schrader, Prof. Dr. Eb.: Assyrisches Syllabar, für den Gebrauch in seinen Vorlesungen zusammengestellt. Mit den Jagdschriften Assurbanipal's in Anlage. 2. Ausg. Nagy 4r. (8 l. 1 tábl.) B.

Schwally, Dr. Friedr. Idioticon des christlich-palästinischen Aramäisch. Giessen. 1893. XII+134. Ara 6·40 márk. — (Ism. LC.)

Seidel: Praktisches Handbuch der aegypto-arabischen Umgangssprache. — (Ism. LC. Globus.)

Strassmaier. I. N. Babylonische Texte. 11. Hft. Inschriften v. Darius, König v. Babylon (521—485 v. Chr.), nach den Thontafeln des Brit. Museums copirt u. autogr. 2. Hft. Nr. 249—451. vom 9. bis 17. Regierungsjahre. 161—320 l. L. Nagy 8r.

Winkler, Hugo: Sammlung v. Keilschrifttexten. III. Die Keilschrifttexte Assurbanipals. 1. Lfg. Prisma R.M. 1. Bruchstücke v. B. K. 1732, Col. I—III. Nagy 4r. 40 l. L.

Általános nyelvészet. Világnyelv. Nyelvtanítás. Vegyes.

Badings, Maj. A. H. L.: Neues Wörterbuch der deutschen, malaischen und holländischen Sprache. VIII+415. Amsterdam.

Bibliographie, orientalische. Unter Mitwirkg. v. R. Garbe, Th. Gleiniger, R. I. H. Gottheil etc. bearb. v. Lucian Scherman. Hrsg. v. Prof. Dr. Ernst Kuhn. VII. Jahrg. 1893. Nagy 8r. (1. Hälfte 160 l.) B.

Blätter, neuphilologische. Organ des Cartell-Verbandes neuphilolog. Vereine deutscher Hochschulen. Schriftleiter Stud. phil. Karl Zeiss u. Arth. Byhan. 1. Jahrg. 1894. 12 Hfte. Nagy 8r. L.

Darmesteter A. La vie des mots étudiées dans leurs significations. 4. ed. Paris, 1893. — (Ism. BPhW.)

Delbrück, B. Einleitung in das Sprachstudium. 3. verb. Aufl. L. 1893. Nagy 8r. VIII+144. Ara 2 m. — (Ism. LC.)

Erkert, R. Die Sprachen des kaukasischen Stammes. Mit einem Vorwort v. Friedr. Müller. 1. Thl. Mit Wörterverzeichniss. 2. Aufl. 12r. 135 l. Hamburg.

Fieweger: Internationale Verkehrssprache Dil, od. bestes Verständigungsmittel zwischen den Nationen nach dem System des Dr. Gül in Bagdad. Grammatik. 2. Tl. Übers. v. F. 8r. 8 l. Breslau.

Frost, Jul.: Volapük, spelin dil oma. 8r. 15 l. Breslau.

Gabelentz, Georg v. der: Die Verwandtschaft des Baskischen mit den Berbersprachen Nord-Africas, nachgewiesen. Hrsg. nach dem hin-

terlassenen Manuscript durch Dr. A. C. Graf. v. der Schulenburg. Nagy 8r. V + 286. Braunschweig.

Grasserie, Raoul de la. De la parenté entre la langue égyptienne, les langues sémitiques et langues indo-européennes, d'après les travaux de M. Carl Abel. Études de grammaire comparée. (A «Muséon» cz. folyóiratból.) Nagy 8r. 92 l. Louvain.

Hehn, Vict. : Kulturpflanzen u. Haustiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland u. Italien, sowie in das übrige Europa. Historisch-linguist. Skizzen. 6. Aufl., neu hrg. v. O. Schrader. Mit botan. Beiträgen v. A. Engler. Nagy 8r. XXVI + 625. B.

Hommel, Fritz : Sumerische Lesestücke. Schrifttafel, trilingue Listen, Syllabare, Paradigmen, bilingue Texte m. Analyse, kurze Grammatik. Nagy 8r. VIII + 144 autogr. l. München.

Jeep, Lud. : Zur Geschichte der Lehre von den Redetheilen. 1893. — (Ism. LC.)

Misteli, Fr. : Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des menschlichen Sprachbaus. — (Ism. IndgF. III.)

Oertel, Hanns : William Dwight Whitney. (Nekrolog és könyvészet. — Beiträge zur Kunde der indg. Sprachen. 1894.)

Papyrus Erzherzog Rainer. Führer durch die Ausstellung. Mit 20 Taf. u. 90 Textbildern. Lex. 8r. XXIV + 293. Wien.

Passy, P. : Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux. Paris 1890. — (Ism. IndgF.)

Ries, John : Was ist Syntax? Ein krit. Versuch. Nagy 8r. IX + 163. Marburg. — (Ism. LC. Z. f. fr. Spr. u. Lit. és itt 78. l.)

Rothfuchs J. : Beiträge zur Methodik des altsprachl. Unterrichts, insbes. des Lateinischen. 3. Aufl. Marburg. 1893. — (Ism. BPhW.)

Rousselot : Modifications phonétiques. (Ism. IndgF. III.)

Schmidt, Karl. Die Gründe des Bedeutungswandels. Ein semasiolog. Versuch. Progr. Nagy 4r. 44 l. B.

Schuchardt Hugo : Das baskische Zeitwort und Julien Vinson. (Zeitschr. für rom. Phil. 532—538. l.)

Schuchardt Hugo : Weltsprache und Weltsprachen. An G. Mayer. Strassburg. 54 l. Ara 1·40 m. — (Ism. LC.-ban Steitberg. — «Im Wortschatz, nicht im gramm. Aufbau scheint der wunde Punkt jeder künstlichen Gemeinssprache zu liegen. — Die dringende Noth zwingt den wirtschaftlich Schwächern die fremde Sprache zu lernen, sie anzuwenden. Ein solcher Zwang fehlt bei einer Weltsprache, die den Verkehr von gleich hochstehenden Kulturvölkern zu erleichtern bestimmt ist . . . Eine Utopie wie die Bellamys ist daher trotz allem die Weltsprache.»)

Schulze, Wilh. : Orthographica. Progr. Nagy 8r. LXI l. Marburg.

Tomaschek, Wilh. : Die alten Thraker. Eine ethnolog. Untersuchg. II. *Die Sprachreste.* 1. Hälfte. Glossen aller Art u. Götternamen. (A «Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss.»-ból.) Lex. 8r. 70 l. Wien.

Verhandlungen der 42. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner in Wien vom 24—27. Mai 1893. Nagy 8r. XVII + 926. L.

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás példái az angolban czim-mel a tavaly elhunyt híres nyelvész *Whitney W. D.* a következőket írja a *Brugmann* és *Streitberg* szerkesztésében megjelenő *Indogermanische Forschungen* 4: 32 kv. lapjain:

1. Némely szóban a hosszú *ō* megrövidülve hallatszik, a mely hangváltozást csak Új-Angliában (az Egyesült-Államok hat éjszakkéleti államában) tapasztalták eddig; pl. ezen szavakban: *nōne*, *whōle*, *hōme*, *stōne*, *smōke*, de ez nem olyan hang, mint az ú. n. rövid angol *o*, minő a *not*, *pond* stb. szavaké. Tehát nagyon fontos dolog, hogy ezáltal egy egész új hang támadt, még pedig szórványosan (*sporadic*). Mert megjegyzendő, hogy egy s ugyanazon ember ajkán lehet hallani új kiejtéssel *smōke*, *stōne*, míg teljesen változatlanul ejti, mint általánosan szokás *jōke*, *yōke*, *brōke*, *bōne* stb. Úgy hogy teljes lehetetlennek látszik, hogy lehetne valami okát találni, a miért az illető hang némely szóban megváltozik, míg a többiben makacsul megmarad régi állapotában.

2. Hosszú *ū* megrövidül az egész angolságban, de szintén csak szórványosan. A rövid *u* azonban fonétikailag teljesen megfelelője hosszú párjának. Különösen megrövidülnek az *-ook* (*ūk*) végű szók pl. *book*: *būk*; megmaradnak hosszúnak az *-oom*, *-oor* (*-ūm*, *-ūr*) végűek. Az *-oot* (*ūt*) végűek közül általánosan csak *foot* rövidül meg s lesz belőle *fūt*, de némelykor hallani röviden még a *rūt*, *sūt* (*root*, *soot*) szókat; ellenben mindig hosszú *boot*, *hoot*, *shoot* stb. Isolált s részlegesen használt példák még *sūn* (*soon*), *rūf* (*roof*), *hūp* (*hoop*).

3. Az u. n. rövid angol *o* (the so-called 'short o') a minő *on*, *not* szókban, tehát tulajdonképpen rövid magyar *a* (very nearly a corresponding short to the long *au* or *aw*, of *laud*, *bawl*), meg h o s s z a b o d i k szintén az angol nyelv területén, de nem egyformán. Angliában is meghosszabbodik általánosan az *-r* előtt pl. *ōr*, *'bōrn*, *hōrse* (tlk. *ār* stb.) s azonkívül szórványosan, mint pl. *ōften*, *sōft*; de határait nem lehet pontosan megszabni. Amerikában a hosszabbodás nagyobb területeket foglal el. Így pl. majdnem általánosan hosszán ejtetnek itt az *-ong* végű szók

(pl. *song, strong*), a melyek Angliában rövidek. S terjed itt különben is az *o* (*á*), példák *office, wosh* stb. Isolált kiejtésűek *dóg, gód*, a melyek egyes egyedül általánosan hosszúak az összes *-og, -od* végű szók között, s különösen kiemeli W., hogy az *o* nyelvzékét roppant sértené, ha valaki ama két szó analogiájára esetleg ezt találná mondani *hóg, lóg, ród, tról* a rendes *hog, log, rod, trod* helyett.

Ezekből s még egyéb kisebb jelentőségű példákból, melyeket itt elsorolni fölöslegesnek tartok, W. a hangváltozásokra nézve a következő tanulságokat vonja le:

«Ezen élő nyelvben (más nyelvekről mások szóljanak) a hangváltozások nem történnek egyszerre s általánosan (with an allinvolving sweep), hanem részlegesen s térrel-közzel terjedve (by gradual extension).

Pontos s biztos határt lehet vonni, hogy egy személy vagy közönség nyelvében, mely szók azok, a melyek valamely hangváltozást szenvedtek, s melyek nem; — tehát oly pontosság ez, mely nélkülözi a következettséget (fixity thus failing to imply consistency).

Phonetikailag különben egyenlő szavak közül egy rész megváltozhatik, a nélkül, hogy a többi magával ugyanezen változásra vonzaná, szóval:

A hangváltozás itt nem egyforma (not invariable), hanem tarkázva van következetlenséggel s kivételekkel, — noha kétségtelen az is, hogy nyilvánvaló a törekvés az általános egyformaság felé.»

W. megfigyelése mellé sorakozik *Setälä*-nek hasonló s mégis lényegesen eltérő tapasztalata, melyet a líveknél tett az *ü 7 i, ö 7 e, a 7 o* hangváltozásokra nézve. (Ny. K. 21 : 256 s kv. Bp. Szemle 80 : 356 s kv.) Csakhogy *Setälä* egészen más következtetésre jut s minthogy a dolog elég fontos, érdemes, ha az említett megfigyelését s a tanulságként levont következő szavait itt ismételjük: «... minden esetre bizonyos, hogy életünk egy-egy szakában változatlanul egyforma a kiejtésünk. Ebben, úgy vélem, bárki is megnyugodhatik; csakhogy egészen másként áll a dolog, ha ez állításnak következményeit is megvizsgáljuk.»

«A legfontosabb következménye tudniillik az, hogy e szerint nincs szórványos, hanem egyedül állandó hangváltozás. Midőn a lív nyelvben az *ü* lassacskán *i*-vé változott, ez a következő sorrendben történt: *ü, üz, üs, üä, ün . . i*. A ki az *ü* helyett *üs*-t ejtett, minden szóban így mondta, valamint az is, a ki már az *i* fokára eljutott; nem lehetséges, hogy ugyanazon ember ugyanazon hang helyett egyik szóban *ü*-t, a másikban *üs*-t, egy harmadikban *i*-t ejtessen». (Bp. Szemle id. h. 357).»

Látjuk a nagy különbséget a két tudós tapasztalata között. Whitney ép azt emeli ki mint fontos megfigyelését, a mit *Setälä* oly merőn

tagad. Természetes, hogy következtetések is merőben ellenkezők, noha W. elég óvatos.

Ki tudja, melyiknek van igaza? Őszinteségében az egyiknek sem szabad s nem is lehet kételkedni; csak azon fordul meg a kérdés, melyik a pontosabb s jobb megfigyelő. Úgy látszik pedig, hogy ez esetben a finn tudósé a pálma. W. dolgozatán meglátszik, hogy csak ötletszerű, míg ellenben S. rendszeresen s aggodalmas pontossággal tette meg vizsgálódásait.

Mindamellet még számos, jelesen képzett s lelkiismeretes tudós-nak kell majd foglalkoznia ezen alapvető megfigyelésekkel s a velük összefüggő legfontosabb nyelvészeti problémával. SZILASI MÓRICZ.

A finn-ugor társaság közgyűléséről, a melyet m. é. decz. 2-án tartottak meg, az Uusi Suometar nyomán a következőket írhatjuk. Az elnök Donner Ottó megnyitó beszédében a kölcsönös viszonyt fejtegeti, mely a nép általános műveltsége s a fokozódó tudománykedv között létezik, s különösen kiemeli, hogy a kettő egyenes arányban szokott fejlődni, valamint hogy termékenyítőleg hatnak kölcsönösen egymásra.

Ezután a titkár Paasonen H. számolt be a társulat évi működéséről. Felolvasást évközben igen sokan tartottak; bennünket legközelebről érdekelnek Setälä felolvasásai a Pallas Nagy Lexikon-járól s Balassá-nak «A magyar magánhangzók története» cz. értekezéséről. Ezenkívül Paasonen bemutatta Munkácsi értekezését a fémnemekről. Foglalkoztak továbbá az ótörök feliratokkal (Donner, Heikel), a lett kölcsönzavakkal (Mikkola) a votjakkal (Wichmann), az ugor nyelvészet történetével (Setälä) stb. Különös megelégedéssel említi föl a titkári jelentés Krohn Gyulának a finn faj (ill. ugorok pogány ősvallásáról szóló művét (Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus), mely azonban csak fia Károly kiadásában jelenhetett meg. A könyvet tulajdonképpen a finn irodalmi társaság adta ki, de a F. u. t. szintén támogatta. A jelentés korszakalkotó műnek mondja, a minő Castrén kutatásai óta nem jelent meg az irodalomban.

Megemlítendő még Thomsen levele, melyben igéri, hogy «Inscriptions de l'Orkhon» cz. művének második része, melynek elkészítésében súlyos betegsége akadályozta, nemsokára megjelenhetik.

Ebből is látható, hogy finn testvéreink élénken részt vesznek közös tudományunk fejlesztésében. Sőt ha még figyelembe vesszük a következőket, örömmel vehetjük tudomással czéltudatos s buzgó törekvéseiket, de egy kissé röstelkedve és szégyenkezve is, hogy minálunk hozzájuk

képest mily parányi, a mi történik. — Pedig hát mi volnánk az első nép az ugorok közt!

Az 1893. évben a finn állam költségén utaztak Heikel dr. és segédje J. A x egyetemi hallgató. Céljuk volt kutatásokat tenni különösen Tobolszk s Perm kerületekben ugor régiségek után, a melyek alapján azt remélik, hogy az ugorok vándorlását majd meghatározhatják. Kezdetnek igen szép siker koronázta munkájukat. — A társaság segélyezésével végezte tanulmányait K a l l a s O. az észtek között. — Elhatározta a társaság, hogy egy három évre terjedő ösztöndíjat alapít az ázsiai török nyelvek tanulmányozására. — J. A b e r c r o m b y, az ugor nyelvészet nagylelkű pártfogója (angol ember létére!), száz font sterlinget adományozott ismét *samojed* tanulmányokra s utazásra.

Mindez csak 1893-ban történt, s ezenfelül a társaság kiadványában megjelentek 1894-ben a következő értékes művek: 1. A társaság évkönyve, főtartalma: H. P a a s o n e n: Proben der mordwinischen Volksliteratur 2. V. T h o m s e n: Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (a könyvkereskedésben csak a II. füzetrel együtt fog megjelenni). 3. A. H e i k e l: Antiquités de la Sibirie occidentale (30 képpel). 4. A. u. g. A h l q v i s t: Wogulische Sprachtexte.

Mindezek nemcsak hogy rendkívül értékes művek, de nagyon költségesek is. Nos, mi történik nálunk ezzel szemben, akár az állam, akár az Akadémia részéről? (Egyesek nem lévén, ne említessenek!)

S még egy dologra akarok figyelmeztetni, a mely szintén fényes világot vet a finnek igazi s nagyszabású tudományosságára. Az évkönyv végén föl vannak sorolva a folyóiratok, a melyeket a társulat saját kiadványaiért cserébe kap. Ezek száma a hazaiakon kívül 51; köztük hozzávetőleg van 30 olyan, melynek nálunk hírért-hamvát sem láthatni. S van ezek közt ismét legalább 10 olyan, a melyet ugor nyelvésznek figyelemmel kellene kísérnie.

Hát hol vannak a nyilvános könyvtárak?

SZILASI MÓRICZ.

Kotorgárt. *Kotorgárt* azon elavult szavaink közé tartozik, a melyeknek nincs meg eddig az elfogadható etymológiai magyarázatuk. Előfordulásának eddig következő helyei ismeretesek: *kotergard* (Beszt. Sz. 142: scutum) *katorgarth* (Schlägli Sz. 606: scutum); *kothorgarth* 1494, 1497 okl.; *kotergarth* 1490 okl.; *kotorgartoth* 1520 okl.; *kotorgard* 1522 okl. (v. ö. Századok 27: 315, Schlägli Sz. 30). A Schlägli iszójegyzék *katorgarth*-ja, bár az a világosan kiolvasható, alighanem íráshiba, mert a szó egyebütt mindig *ko-* kezdettel fordul elő. A szó olvasása: *kotorgárt*, *kotorgárd*, *kotërgárt*.

Nem régen kezembe akadt a *Prešpurskáj slovník* (vydal Ferd. Mečnik. V. Praze 1892. 8-o. Elismerő biralata Archiv für slav. Phil. XV.

308^a); „De armis” című fejezetéből meggyőződtem, hogy a mi két nominálunknak több olyan fegyvertani kifejezése van, a melyek a pozsonyi verses szójegyzék (cseh) szavaiból egész helyesen magyarázhatók meg. Igy pontos megfelelők *helm*: galea, *salap*: cassida (77 l.), *samostrziel*: balista (92. l.) a mi *helm*, *salap*, *zomoserig* szavainkhoz. Ebből indulva ki a *katorgárt*ban is cseh jövevényt kerestem. Fölvilágosításért *Gebauer J.* prágai egyetemi tanárhoz, majd *Zábrt J.* drhoz, a prágai cseh muzeum hivatalnokához fordultam, a ki a középkori cseh fegyverekről hasznos dolgokat írt. Ezeknek értesítéseiből valamint, *Pastřnek* bécsi egyetemi magántanár szóbeli közléseiből a következő művekből idézhetjük a cseh szót:

«*kotrkál* (al.[ias] *kotrgál*), u. [=genetívusa] m. [=masc.] *reytharská* okrauhlá *pawéza* ein *Ritterschild*. D [obrowský]; *scutum*. Wg. 1548 [=Adam z Weleslavý: *Sylva quadri linguis* című művéből a XVI. száz. végéről; ő adta ki a *Herbar[ium]* w[el] *Bilinař Mathiolůw-t*]. *Zdřewa* fjkowého mocné *pawézy* a *kotrgály* dělogj' *Herbar*. p. 100». *Slownyk česko-ńemecky*. *Josefa Jungmanna*. W. Praze 1836. II. 146;

«*kotrkál*, u. [=gen.], m. [masc.] okrouhlý štít jezdců, *Reiterschild*. V. Z. «[Weleslavý *Sylva stb.*]; ští. lat. *quadrigale*. Gl. 107 [=*Brandý* *Glossarium Bohemicum*]. Česko-ńemecky *Slovník* sestavil *František Št. Kott* V. Praze 1878; I. 765;

„*kotrkál*, *kotrgál* čes[ký], obs.[oletum] *scutum equestre* jezdecká dlouha *pavéza*; patrně cizí, neznámo ale, odkud vzato'. *Matzenauer*: Cizí slova ve slovenských řečech V Brně 1870. 218 lap. Legfontosabb adat, mert a *katorgárt* leírása is benne van, *Winter Z. dr.* „Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy”.²⁾ VPraze 1894, című műve 269. lapján ez: Ke konci věku (sc. XV.) staly se jezdcům povši Evropě oblí beny *pavézy* rázu uherského a polského, jako mivali vojáci *Matiaše Corvina*. Byla to *prkna* nevolná, čtyřhranná, vypouklá, na jichž hořejší obrubě vyřiznut byl otvor pro oštěp. Jezdec měl takový štít na prsou. Š títy jezdecké objevuj í se v inventářích *koncem věku* (sc. XV.) jménem «*kotrkálu*». ³⁾

¹⁾ Maguk a cseh folyóiratok megtámadták a kiadót, s azt mondták, hogy több szót egyszerűen az «újjából szopott». Össze kellene vetnie valakinek a mi két nominálunkat, s alighanem elállanának a csehek vádjuktól.

²⁾ A viselet története cseh földön a XV. századtól a fehérhegyi csatáig.

³⁾ A korszak (t. i. XV. száz.) vége felé egész Európában a lovasságnál magyar és lengyel típusú pajzsok voltak kedveltek, a milyenek *Corvin Mátyás* katonáinak voltak. Volt pedig ez a pajzs egy nem nagy *deszka*, *négyszögletű*, *homorú*, a melynek felső peremén nyílás volt a lándsa szá-

Ezek az adatok kétségtelenül igazolják, hogy a régi csehben volt egy *koťrkál*, *koťrgál* szó, a melyről Matzenauer nem tudja, honnan való, de Brandl után Kott megmondja, hogy az átvevés a köz. lat. *quadrigale*-ből történt. A magyar *koťorgárt*, *koťorgárd*, *koťergárt* a cseh *koťrgál*-ból való. A szó végi *t*, *d* afféle járulékhang, mint a milyen van a *rubint*, *tulipánt*, *lepint*: *lepény*, *girind*: *görény* stb. szavakban (Nyr. kal. 69).

A *koťorgárt* pályafutása tehát ez: klat. *quadrigale* > cseh *koťrkál*, *koťrgál* > magy. *koťorgárt*. Megjegyzem, hogy utána néztem, vajjon lengyelben, szerbben nem fordul-e elő a szó hasonló hangalakban. Azonban a legjobb szótárakban sem találtam.

MELICH JÁNOS.

Panyóka. Simonyi a múlt évben (210. és 354.) két magyarázatot adott e szóról. Az első szerint kicsinyített származéka volna a *Panni* névnek (v. ö *Kati* < *katuska*); a második értelmében pedig népetymologiai keveredés folytán keletkezett a *Panni* és *fonóka* szók párosodásából. Jelentése, mint a Nagy-Ajtaynál található '*panóka király*' példa mutatja: elpuhult, asszonyias. Így Simonyi.

Ellenezsől Baróti Kisdéd Szótára, a melyben egyebek közt ezt találjuk: '*Panyókául* (*palástul*, fel nem öltve) venni magára p. o. a mentét.' Itt a *panyóka* szó épen nem 'elpuhult, asszonyias' értelmű, hanem egész világosan valami ruhafélére vonatkozik. Hogy pedig Baróti ezen adata szavahihető, bizonyítja a Tájsszótár ilyképen: '*Panyókán*: mentét v. dolmányt melegben félvállon, fel nem öltve.' Ugyaníly értelemmel közlik a debreczeni népryelvből is. (Nyr. 23: 335): '*Ponyókán*, *ponyókásan*, *ponyókára*: könnyedén, pongyolán.' Kétségtelen tehát, hogy Nagy-Ajtay '*panóká*'-ja, a melynek jelentése szembeötlőleg: 'elpuhult' asszonyias, semmi rokoni közösségben sincs a *panyóká*-val. A két szót e szerint külön kell vállasztanunk. Az elsőt bátran elfogadhatjuk a *Panni* és *fonóka* nevek elegyülésének, de a *panyóká*-ra új magyarázatot kell keresnünk.

Nézzük, mit mond róla a Nagy Szótár. '*Panyóka*: valószínűleg egy gyökből eredt a *panya*, *pányva* szóval s jelent kötelkét, madzagocskát, zsinórkát, melynél fogva felső öltönyt nyakba vetni szokás'. Nem mondhatjuk, hogy e magyarázat erőltetett volna. Ha azonban Baróti közlésére tekintünk, a mely szerint '*panyókául* = *palástul*', vagyis *panyóka* = *palást*, megingatódik benne a hitünk. Kérdés azonban hiteles-e a 'palást' jelentés? Minden bizonynyal hiteles, mert Kassai Szókönyve is tanuskodik mellette (4: 445.) e szerint: '*Ponyókán*, *panyókán* vette fel az öltözéköntösét, avagy pongyolán: *laxe*, *expandendo*, *non stringendo ad corpus*'. Mint látható, a 'palást, mente' jelentés, ha nem is oly világosan, mint Barótinál, de azért elég érthetően kitetszik itt is a *panyóká*-ból. S ha szemesebben nézzük a főttebbi népryelvi közléseket, úgy találjuk, hogy

mára. A lovasnak ilyen pajzsa volt a mellén. E lovas pajzsok a XV. sz. végéről származó inventáriumokban '*koťrkál*' névvel fordulnak elő».

igazában azok is ezen értelem mellett szólnak. De hiszen maga a Nagy Sztótar is 'vallra vetett felső ruhának' mondja a panyókat.

Honnan eredt tehát, ha sem a *Panni* és *fonóka*, sem a *panya* (*pányva*) nevek sarjadéka nem lehet? Nem kell sokat őrlődnünk-törődnünk rajta; kezünkbe adja a megfejtés kulcsát Kassai Im ezen bizonyosságtételével: 'A ponyvának a Hegyalján más neve: *ponyóka*' (IV. 145.) Kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy ez a *ponyóka* szóalak azon egy a mi *panyóka* szavunkkal. Sem alaki, sem jelentési akadékoskodást nem találhatunk, a mely útját szegné a vele való rokonításnak. A *panyóka* forma a *-ka* kicsinyítő képzővel nehézség nélkül kimagyarázható a *ponyva* szó népies *ponya* (l. TSz.) alakjából. (vö. *mente* > *mentőke* NSzót.). A mi pedig a jelentésbeli kapcsolatot illeti, ezt is minden fejtörő okoskodás nélkül tisztába tehetjük. A *ponyva* szó 'lepedő, fedő' értelme és a 'palást, mente' jelentés közt a rokonság oly világos, hogy szinte fölösleges bizonyítani; de különben is Kassai közlése egészen szembeszökővé teszi. E szerint tudnivaló '*panyókán* venni magára valami ruhadarabot' annyit tesz, mint: *laxe, expandendo, non stringendo ad corpus*, vagyis: szélesen, kiterjesztve, testhez nem szorítva. Innét világos, hogy a kifejezés eredeti értelme ez: kiterjesztve, *ponyva, lepedő módjára* (azaz: mint palástot, mentét) teríteni, venni magára. De ugyanebből érthető az is, mért vett a *panyóka* szó idővel magába 'palást, mente' jelentést*), noha e mellett még az eredeti értelem is kiérzik belőle.

Különösnek csupán a '*panyókán* venni, öltöni, vetni magára' vonzat tetszhetik, de megadja a magyarázatot hozzá a '*pörén, pengyelén, pongyolán* öltözni, járni, lenni' stb. vonzatok analógiája, mert a '*pöre, pengyele, pongyola*' szavak ezekben is bizonyos ruhadarabot jelentenek.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN.

Adatok a magyar nyelvbeli latin elemekhez. — A magyar nyelvben használatos latin elemekről mindeddig csak Kovács Gyula írt rendszeres értekezést, «Latin elemek a magyar nyelvben» című munkájában. — Azonban e műben az óriási anyagnak csak igen kis részét dolgozta fel; azokon kívül, miket bennök főlemlít, még végtelen sok mindennapos latin szót használunk, s ezek külön munkában még nincsenek egybegyűjtve. — Legösmertebb idegen szavakat magyarázó szótárunk, a Füredi Ignác-féle Közhasznú idegen szótár, vegyesen sorolja fel a sokféle nyelvből átvett, de meg nem honosult s első pillanatra is felismerhető idegen szavakat, melyek közt természetesen sok a latin eredetű is; ámde speciális feladatánál fogva éppen a meghonosult, magyarrá vált szavak hiányzanak belőle. — Pedig nyelvészeti s művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen érdekes lenne egy ilyen lehetőleg teljes összeállítás, mert megállapíthatnók belőle ama befolyás nagyságát, melyet a latin nyelv a magyar nyelvre, gondolkodásra, nyelvérzékre gyakorolt. Hogy e befolyás mily mély és állandó, arra nézve elég, ha a mai nyelvre hivatkozom. Maga a nép is igen sok latin szót vett át, s közülök nem egy valóságos magyar szóvá vált.

*) De hiszen a *panyóka* sehol sem jelent valósággal palástot. Baróti magyarázata csak azt jelenti, hogy 'úgy mint a palástot szokás'. *A szerk.*

Felfogásom szerint a latin szónak rendszeres összeállításába okvetlenül föl kell vennünk mindazon szavakat, melyek a hosszas használat, a megszokás folytán a magyar gondolkodás elemeivé váltak; tehát mind a klasszikus, mind a középkori latinságból átvett szavakat; főképen azokat, melyeket a nép is használ vagy használt, de azokat is, miket a közép osztály, — mert ezek is mellőzhetlen elemei nyelvünknek; valamint a latin révén hozzánk került idegen származású elemeket is. — Ellenben el kell hagynunk mindazokat, melyek, bár latin eredetűek, nyelvünkbe más úton jutottak; mert ezek a magyar nyelvnek nem latin, hanem szláv, olasz, német stb. elemei.

Ezekkel s az evvel rokon eszmékkal a Nyelvőr, a Nyelvtudományi Közlemények s az Egyetemes Philologiai Közlöny bírálói Kovács művét ismertetve bővebben foglalkoztak, s így hosszasan fejtegetni nem szükséges. Egyelőre főfeladat: az anyag pontos összegyűjtése; csak ha ez teljes, befejezett: csak akkor lehet valóban tanulságos annak beható tanulmányozása, csak akkor állíthatók fel teljes érvényességgel a rájuk vonatkozó fontos nyelvtörvények. — A következő sorok czélja is csak az, hogy egy pár oly közhasználatú latin származású szót említsek fel, miket sem Kovács, sem bírálói nem említettek, s mik a Füredi-féle «Közhasznú Idegen Szótár»-ból is hiányzanak.*)

Animóval csinálni valamit: «jó kedvvel tenni meg azt». Egész animóval dolgozik. — *Antikvárium*. — *Antikváros*, *antikvárus*. Használtabb, mint az antiquarius. — *Abszens* s innen Bukovay *Abszencius* v. *Abszi*. — *Áperte*, nyiltan. A nép is használja: «Áperte megmondtam neki.» Versben is írja Kozma Andor: P. Hirl. 1893. XII. 10. sz. — *Bagaria*. A NySz. és CzF. szerint: corium Bulgaricum, bolgáriai bőr. [?] — *Barbarizál*. — *Betónia*, virágnév. — *Czakó*, a ciconia-ból? — *Czédula* (scedula). — *Disipálni*. — *Dormitórium*. — *Dukál*. — *Determináns*. — *Determináció*. — *Exponált*. — *Flagelláns*. — *Flaska*. — *Fölöstököm*. — *Február*. — *Fóka*. — *Firma*; *jó firma* = nagy gazember. — *Gubernátor*, erdélyi népetimologia szerint: *Guber Márton*. — *Gira*. — *Graduál*. «Az öreg graduál» énekes könyv. — *Gyehenna*. — *Hedera*, a felfutó egy fajának neve. A nép is használja. — *Infáns*. — *Invokál*. — *Intrikus*. — *Intresszátus*. Használja a nép is. — *Instellál*, *instelláció*, nemcsak *installál* s *installáció*. — *Januárus*. — *Június*. — *Július*. — *Kreatúra*. — *Konstantin*. — *Kárbunkulus*. — *Kárpálni*. — *Klára*. — *Kompánia*. Használja a nép is: «No, te ugyan jó kompániába kerültél!» — *Kalefaktor*; nagy kalefaktor = nagy csinyltevő. — *Kúria*, régi nemesi ház jelentésben. — *Kronométer*. — *Léna*. — *Matúra*, érettségi vizsgálat. — *Monitor*, kis hadihajócska (nem csak «intő, figyelmeztető», mint Füredi magyarázza). — *Magazinom*. — *Náczió*, nem csak nemzet, nép, hanem ily összetételben: *gagnáczió*=gazember. — «Te *gagnáczió*!» — *Naiva*. — *Okumlálni?* — *Priváta*, külön óra; *privátára járni*. — *Plága*: ha léniával a tenyerünkre ütnek. «Plágát kapni.» — *Preskribálni*. Preskribálja az orvos a receptet. — *Pipatórium*. Latinos szóképzés. — *Praktikus*. — *Praktizálni*. — *Rigmus*. — *Szeréna*, női név. — *Szekunda*: rossz osztályzat. (Füredi csak «második osztály»

*) Ezeket még különösen Dankovszky szótárából lehetne szaporítani.
S. Zs.

jelentésben közli.) — *Sterilizál.* — *Tángál,* nem csak «érint», hanem jól elver jelentésben is. — *Trivialitás.* — *Trémázni.* — *Viktória.* — *Vegetáriánus.* — *Verbéna,* virágnév.

TÓTH REZSŐ.

Tröster János. Többször olvashattuk, hogy Tröster János volt egyike az elsőknek, a kik a magyar nyelv ugarságát észrevették. Legujabban Setälä küzd azon balvéleménnyel szemben, mintha Tröster lett volna az ugor rokonság első hirdetője. Erdélyi száz létre me nem feledkeztek róla honfitársai sem s a nagyszzebeni «*Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*» (1893. 16. évf. 2. sz.) ismeretve Tröster munkáit, elsőnek mutatta be azok közt, kik a magyar nyelv ugor rokonságát észrevették. Munkácsi Tröstert szintén ugor rokonság hirdetőnek mutatta be. (Nyr. 11 : 250.)

Egyéb kutatásaim közt szükségem volt egy ízben a Tröster munkájára is. A mű hosszú címéből álljon itt a következő: „Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen, Darinnen dessen Alter und jetziger Einwohner. stb. . . herausgegeben von Johanne Tröster, Cibinio-Transylv. SS. Th. Philosoph. Medicæ Studioso Nürnberg In Verlegung Johann Kramers Gedruckt bey Christoph Gerhard 1666.‘ A munkában sok a magyar dolog s nem éppen utolsó a jobbagyokról írt ezen kijelentése: „Wer sich nicht auf bestimmten Termin, mit genugsamen Kost einsettel, der krieget die «Harom paltza», das ist er wird mit drey Prügeln elendiglich abgeschmiedet.‘ Benkő Transylvániájában Tröster művét forrásul használta föl. Ha gondosan végig olvassuk Tröster e munkáját, meggyőződhetünk róla, hogy Tröster észrevette, hogy a magyar nyelvben idegen elemek vannak, s szerinte «vielleicht keine (Sprache) in Europa ist, die nicht etwas bey der ungarischen abzufordern hat‘ 103 l. Másrészt azonban az is világos lesz előttünk, hogy Trösternek eszeágában sem volt bizonyítani, hogy a magyar ugor nyelv és hogy a magyarban német jövevények vannak. Az ő német-magyar egyezései azt akarják bizonyítani, hogy a magyar alapjában véve germán nyelv. Tröster e nézete műve következő helyeiből tűnik ki: „Weil nun die heitige Ungarische Sprach unwidersprechlich aus der Teutschen mit Zusetzung vieler Lateinischen und Griechischen Wörter entstanden ist, also kan ich sie für nichts anders als eine Alt-Teutsche und nach alle Sprachen Art mit andern vermischte Sprach halten.‘ „Daraus den erscheint, dass die Ungarische billich eine halb-Teutsche Sprach zu nennen ist. Welches alles ich den Ungarn nicht zu Spotte, sondern vielmehr zu grosser Ehr herfür gesucht habe‘ 343 l. „Die Sprach der Ungarn aus der Alten und Neuen Teutschen Sprach kan gedeutet werden‘ 97. l. „Diss sind nun ja deutliche Teutsche Wort welche niemand, als ein unverschämter Mensch laugnen kan, derer unzehlich viel mehr konten angezogen werden wenn ich nicht der kurtze wegen solche unterliess. 100 l. Ez idézetekből láthatjuk, hogy Tröster célja az volt, hogy a magyar nyelv németségét bizonyítsa; e célból gyakran ferdíti a magyar szavakat (pl. *istall* < *stall*, *istálló* helyett; *lajtor* < *leiter*, *lajtortja* helyett stb.), csakhogy egyeztetései annál evidensebbek legyenek. A német-ma-

gyar megfelelések nála nem jövevényszók, hanem rokonság-bizonyítók. Jövevényszavaknak fogva föl egyeztetéseit ma is helyesek a következők: *ostrom* (Trösternél *ostorom* 94.) < *sturm*; *torony* < *thurn*; *tánczol* < *tanzen*; *sáncz* < *schantz*; *borbély* < *balbier*; *sacczol* < *schatzen*; *pór* < *baur*; *sógor* < *schwager*; *viasz* < *wachs*; *czél* < *ziel*; *csűr* (Tröster *tschür*) < *scheure* (v. ö. kfn. *schiuere*). Ő említi először az *eper* < *erdbeer*-t, a mely ma már helytelennek bizonyult (Nyr. 23: 1.) Latin egyeztetései közül helyes *garádics* < *gradus*. Érdekes Tröster *hegyes tőr* szava (*hedyester*: reitdegen 238.; v. ö. Besztercei 121, Schlägli szójegyzék 591.: *fixularis*). Ugyancsak Trösterből mutatható ki több magyar jövevény az erdélyi szász nyelvben: *dolman* < magy. *dolomány* 217; *gepenyeg* < *köpenyeg*. 226; *pallas* < *palást* (ung. *habit* 226). *Lator* szavunkat igen szépen magyarázhatjuk Tröster erdélyi szász *loter* (loser ehebrecherischer Mensch 333) szavából (v. ö. kar. osztr. *lotter* spitzbube, bösewicht' Lexer Kärntisches Wb. 181). Tröster korában a magyarok a tolvajt *lopónak* (v. ö. Tröster *loppo*: dieb 101, horv. *lopo*^v: räuber) hívták. Tröster egyeztetéseit fölhasználta Benkő is, s ujjakkal is pótolta; helyesek Benkőnél a németek közül: *pléh* < *blech*; *héhel* < *hechel*; *mó'sar* < *mórsel*; *sendély* < *schindel*; *sonka* < *schincke*; *röstölő*: *röstpfannen* < *rösten* 405. Benkőnél számos helyes egyeztetésen kívül több székely tájszót is találunk (403), ezek a következők: *toporján féreg*: medve; *livu*: töltésér; *tege*: tegnap; *laposka*: tészta patzal (placenta duetilis); *üñő*: tehén; *kártya*: kanna; *üst*: vasfazék; *osztovát*: szövő szék; *rokolya*: hásson szoknya; *laska*: metélt; *gusaly*: rokkának szára; *kosolya*: kosár; *lopva*: lakodalom; *tzondra*: szűr; *murok*: sárga répa; *gúnnya*: ruha; *kolosma*: ümög vel ing; *vatzkor*: vad körtvély; *rikkents*: pásztor; *adi, hozi*: ex adok stb.

Az előadottakból látható, hogy Tröster a magyar nyelvet alapjában németnek tartotta, s így jogtalanul foglal helyet az ugor rokonság első hirdetői közt.

MELICH JÁNOS

Valaki és néki. Prikkel M. figyelmeztet, hogy már Sándor I. fölismerete a tót *vola*-nak magyar s a m. *né*-nek szláv eredetét (Sokféle 8: 97. — U. o. több más érdekes szófejtés is van: a *billikom*-é *Willkomm*-ből 101., a *kudarcz*-é a ném. *kurz*-ből 117., a *tövis, tüske* szóké *tü*-ből 114. — szól továbbá a *kurucz, labancz* szókról, említi a *cselkye*, 'laqueus' szót stb.).

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXII. köt. 1862—1892. Ára kötetenként II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.
- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Közzéteszi: Volf Gy. a III. kötetet Komáromy L. és Király P. 1874—90. 8-adrét.
Ára kötetenként 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)
- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ára 1 frt 20 kr.
- X. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. IV. Ára 1 frt 60 kr.
- Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. V. Ára 3 frt.
- XI. szám. Munkácsi Bernát. A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL** HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt
- BUDENZ J.** Magyar-ugor összehasonlító szótár. 1873—81 Ára 5 frt.
- SZARVAS GÁBOR.** A magyar igeidők. 1872. Ára 1 frt.
- P. THEWREWK EMIL.** A helyes magyarság elvei. Ára 1 frt.
- IMRE SANDOR.** A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
 ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja
 a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.
 I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. —
 X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt.
 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt.
 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.)Ára 4 frt 65 kr.
 AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J.
 Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt.
 Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.
 Sz. BÁLINT GÁBOR. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok.
 I. füzet: szövegek. 1875. II. füzet: szótár 1876. III. füzet: nyelvtan 1877.
 Egy-egy füzetnek ára 1 frt.

Alírási fölhívás a következő munkára:

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN TÖRTÉNETI ALAPON.

Balassa József közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet:

Magyar hangtan és alaktan.

Irták Balassa J. és Simonyi Zs.

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka. Az aláíró nyilatkozatot f. é. márczius végeig kérjük levelező lapon. A kötet szeptemberre jelenik meg, mintegy 40 íven. Ára az aláírók részére 4 frt (bekötte 4 frt 50 kr.); bolti ára 6 frt lesz.

A M. T. Akadémia Főtítkári Hivatala.

Folyóiratunk most negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VII., Erzsébet-körút 9.